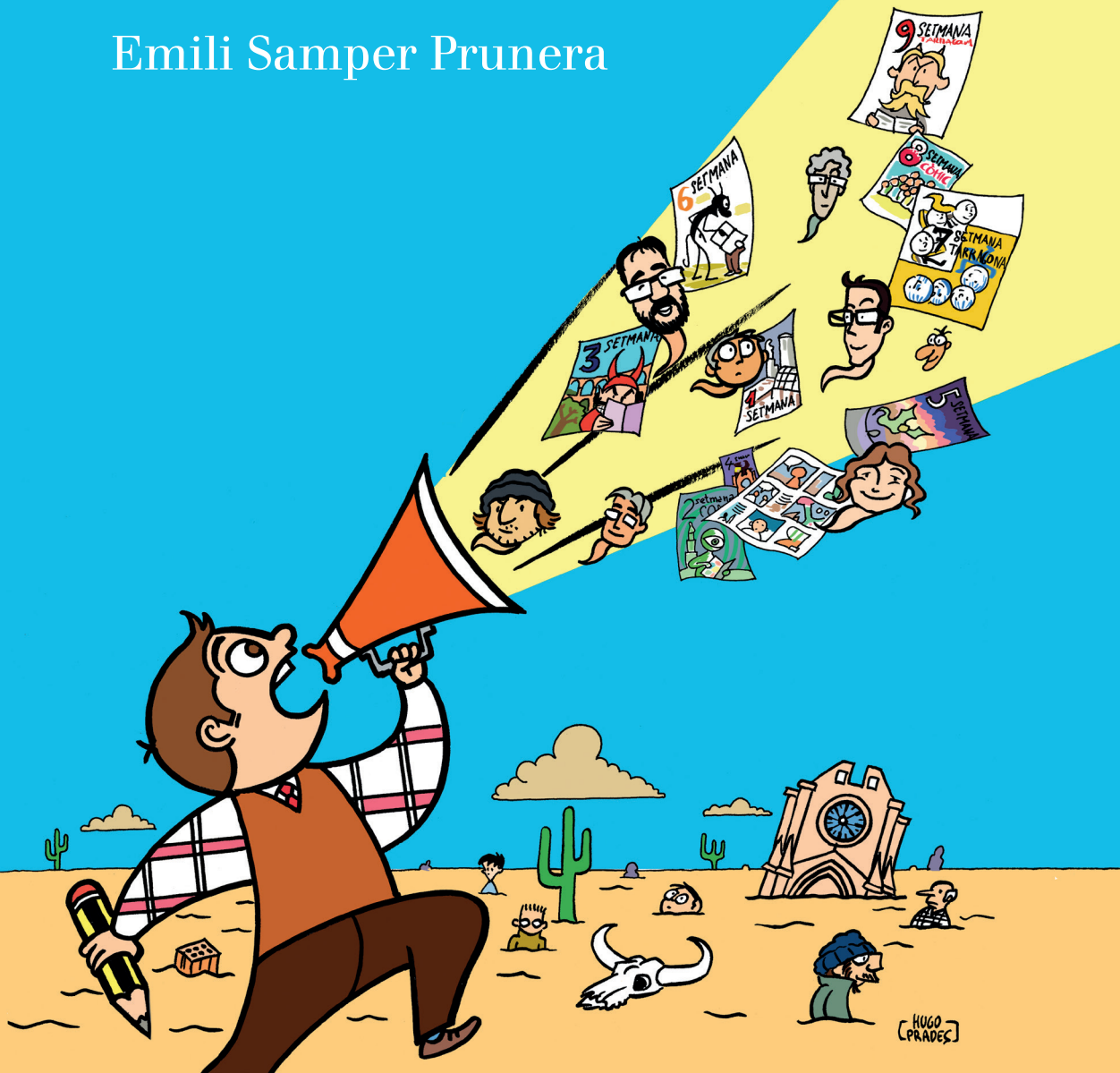

MIRADES I ESTUDIS DES DE LA SETMANA DEL CÒMIC DE TARRAGONA

Emili Samper Prunera

Mirades i estudis des de la Setmana del Còmic de Tarragona

Emili Samper Prunera

CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS
I SOCIALS «GUILLEM OLIVER»
DEL CAMP DE TARRAGONA

[publicacions]
URV

Tarragona, 2021

CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS I SOCIALS
«GUILLEM OLIVER» DEL CAMP DE TARRAGONA
L'Arxiu, M2 Espai Tabacalera
Av. Vidal i Barraquer · 43005 Tarragona
Tel. 977 296 230 · A/e: guillemoliver@guillemoliver.com

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

1a edició: maig de 2021
ISBN CEHSGO: 978-84-122878-2-0
ISBN URV (paper): 978-84-8424-925-2
ISBN URV (PDF): 978-84-8424-926-9

DOI: 10.17345/9788484249252
Dipòsit legal: T 492-2021
Il·lustració de la coberta: Hugo Prades

Direcció
JORDI PIQUÉ PADRÓ

Consell editorial
JOAN GISBERT CANES
JAUME LLAMBRICH BRULL
JOSEP SÁNCHEZ CERVELLÓ

Assessorament lingüístic
ALBA GATELL PANISELLO

Amb la col·laboració de

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA
Universitat Rovira i Virgili

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unió de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

TAULA DE CONTINGUTS

Pròleg, per Eduard Baile López.	7
Introducció	13
Quan la ciutat es vesteix amb vinyetes: la Setmana del Còmic de Tarragona.	15
Presentació del còmic <i>1811. El setge de Tarragona</i>	39
Vinyetes i blogs: el còmic a la xarxa.	57
La mirada femenina en la novel·la gràfica. El cas de <i>Persèpolis</i>	97
De <i>Superlópez</i> a <i>Pulgarcito</i> : un viatge als mons escarolitròpico-gmnésicos de Jan	113
Batman: la sèrie animada o com captar l'essència del Cavaller Fosc.	133
De la vinyeta a la pantalla: DC a la televisió	155
Bellesa i horror: l'art d'Emily Carroll	175
Referències bibliogràfiques	189

TARRAGONA I EL CÒMIC, UNA PARELLA DE FET: TOT EL QUE VOLÍEU SABER SOBRE LES VINYETES I NO GOSÀVEU PREGUNTAR

Eduard Baile López

Aula de Còmic de la Universitat d'Alacant-Unicòmic

Frank Zappa deia que escriure sobre música és com ballar d'arquitectura. Ocasionalment, ampro aquesta citació, potser apòcrifa, quan em veig en el tràngol d'escriure sobre còmic, un mitjà que, per bé que sovint acompanyat de la verbalitat, se sosté sobre la imatge fixa i que, així mateix, compta amb el simbolisme gràfic i el disseny de pàgina com a trets resplendents: un mitjà, doncs, eminentment visual i suggeridor, i no gens fàcil d'evocar amb mots. No obstant això, els qui som somiatruïtes de mena i estructurem el món com un mapa de vinyetes encara per explorar, no ens estem mai, si hi ha l'avinentesa, d'escriure-hi, sobre *patufets*. Menys encara si qui m'ho demana és Emili Samper, a qui vull dir en aquesta plaça pública que em tindrà com a *sidekick* superacadèmic sempre que calga; i si, de més a més, això comporta, entre altres plaers, llegir sobre *Batman*, el meu personatge de ficció favorit, i *Superlópez*, el ninotet que em vigila, amb el bigoti descolorit, des de la prestatgeria frontal tot retornant-me als set anys, quan els *cabecicubos* em segrestaren la imaginació, no més donat de negar-m'hi. D'altra banda, ser convidat per un amic a redactar el pròleg del seu llibre em pareix un acte de generositat al qual, un sentimental recalitrant com jo, només pot respondre que amb paraules no ben bé senzilles però sí tendres: Emili, he gaudit amb les teues reflexions tant com Marjane Satrapi s'estimava el *pop* occidental quan era una adolescent confusa a l'Iran de la Revolució Islàmica. Estic convençut que la resta del planeta s'adelitarà llegint-lo tant com ho he fet jo.

Feta, ni que siga iconoclàsticament, la *captatio benevolentiae*, seré formal i descriuré el suculent àpat que ofereix aquest llibre, un compendi de huit articles (huit treballs d'amor guanyats) que veuen la llum per mà del Cercle d'Estudis Històrics i Socials «Guillem Oliver» del Camp de Tarragona, amb la col·laboració del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili, institució a què pertany l'autor. Com Emili mateix s'afanya a subratllar en el seu proemi particular, el volum compta amb Tarragona i el mitjà del còmic com a vectors obvis, entrelaçats fonamentalment per la vinculació amb la Setmana del Còmic de la població al·ludida. Així, explica

Emili, la majoria dels capítols provenen cronològicament de les conferències que hi impartí en diverses edicions del 2008 en avant, si bé les dues primeres («Quan la ciutat es vesteix amb vinyetes: la Setmana del Còmic de Tarragona» i «Presentació del còmic 1811. *El setge de Tarragona*») trenquen aquesta pauta general, amb una voluntat argumental d'establir un pòrtic que reforce el lligam del conjunt de textos, que esdevenen, així, antologia homogènia sense renunciar, alhora, a la diversitat.

De més a més, aquesta porta d'entrada revela un parell d'aspectes que voldria subratllar: d'una banda, mostren un autor agraït a un marc de col·laboració com ara la Setmana i, per tant, n'assenyalen la capacitat de crear en equip i d'estimular sinergies (a l'empar organitzatiu de l'associació Delirópolis i amb el suport de l'Ajuntament); d'altra banda, perquè apunten a una consciència cívica insubornable, ço és, eixir de la torre d'ivori de l'acadèmia per a dinamitzar l'entorn en què l'estudiós s'ha format. Sí, aquest llibre és un treball crític sobre diversos temes relacionats amb el món de la quadricromia (amb el preceptiu índex bibliogràfic com a colofó), però és, també, una carta afectuosa envers Tarragona.

En aquest sentit, hi insistisc, els dos capítols inicials reeixen a contextualitzar el global d'aportacions, especialment el primer, que es constitueix com a crònica deliciosa de l'evolució de la Setmana del Còmic entre el 2008 i el 2019, i que no només dona fe de les xarrades celebrades i dels autors convidats, sinó que ajuda el lector a situar-s'hi mentalment gràcies a les precises descripcions dels escenaris (recordeu: Emili s'estima Tarragona perquè la coneix com la palma de la mà); d'altra banda, m'ensume que la reproducció del cartellisme edició rere edició aconsegueix d'esdevenir una magdalena de Proust ben sucosa per als qui hi foren llavors. Pel que fa al segon, dedicat, ho he avançat, a l'obra del 2011 a càrrec d'Àngel-O. Brunet (guionista) i Hugo Prades i Josep Lluís Zaragoza (dibuixants) sobre un fet icònic tarragoní com és el setge que afectà la ciutat des del 4 de maig fins al 28 de juny del 1811, hi observe una visió interdisciplinària molt brillant en la conjuminació de les referències historiogràfiques i l'anàlisi del grafisme.

Açò, però, és només la punta de l'iceberg. Per on continue? A manera de gramola temàtica, Emili toca molts pals i ofereix al lector viarany variats: des d'acostaments al factor transmediàtic dels personatges superheroics de la DC Comics fins a un detallat recorregut bibliogràfic de Jan, el comicaire català (d'adopció) més gran de tots els temps (amb permís de Josep Escobar, podria adduir-hi algú), passant per una mirada solemne a les històries de terror incòmode d'Emily Carroll fins a les reflexions sobre la perspectiva femenina en el còmic via el *Persèpolis* de Marjane Satrapi, sense oblidar que, com a intel·lectual ajustat al seu temps, mai no oblida de posar un peu (un ull!) en el món de les xarxes.

Si m'ho permeteu, m'enganxaré a aquest darrer esment per a estirar el fil de l'esperit cívic d'Emili. Perquè el capítol «Vinyetes i blogs: el còmic a la xarxa» no és tan sols una primmirada revisió de l'estat de la qüestió quant al còmic i els vincles

amb Internet (amb apunts sobre blogs, editorials, autors i estudiosos així com notes esparses sobre com s'hi veu afectat el llenguatge intrínsec d'aquest mitjà: n'esdevindrà un de diferent quan se n'aprofiten plenament els canvis materials?), cosa que ja representa una proesa notable, sinó que remet a la seua participació en *ComiCat*, el web de referència sobre les novetats al voltant de la historieta en català i en què, entre d'altres, col·labora Jordi Riera, l'autor del fonamental *El còmic en català. Catàleg d'àlbums i publicacions (1939-2011)*. En altres paraules: al desig d'aportar saviesa a la vida cultural de la ciutat, s'hi uneix un tarannà lluitador en favor de l'ús del català, que, en molts altres àmbits industrials, hi ocupa un lloc esquifit (com a valencià, terra del menfotisme, m'hi sent plenament identificat, en aquesta cerca d'una llum que mai no s'acaba d'albirar ben bé).

En certa manera, el capítol «De *Superlópez* a *Pulgarcito*: un viatge als mons escarlitròpico-gmnésicos de Jan» hi connecta, també, amb el vessant d'estudis assenyat i responsable, ja que representa la reverència pel passat dels nostres mestres, per contrast amb la tendència generalitzada, una mena de *pacte* (vergonyós) *de l'oblit* que remet a l'escassetat d'obres autòctones en català. Sens dubte, Jan és un historietista referencial gràcies a la seua inventiva gràfica, de formes redones i bigarrades assimilables al bo i millor de l'Escola Bruguera (però no deutores en sentit estricte, car Jan arriba a l'editorial barcelonina amb força camí al darrere), inserides en un disseny de pàgina que conjura paròdicament l'*horror vacui* i amb una intertextualitat exquisida que fusiona de manera exemplar l'entreteniment i els valors educatius. Òbviament, *Superlópez* (1973), aqueix home del demà nostrat (afecionat del *Parchelona* i resident en una urbs que evoca, en els rètols de botigues i dels autobusos, Barcelona en particular i Catalunya en general), és el nucli del text, però Emili elabora un treball d'arqueologia excel·lent que atén totes i cada una de les fites pertinents, des de l'estada a Cuba i les experiències en el cinema d'animació en companyia de Juan Padrón fins a la refeta suggestiva de la literatura infantil a *Pulgarcito* (1981), amb records per a entremaliadures com ara l'eròtica *Laszivia* (1984) i d'altres. Sens dubte, Emili ha rist molt amb les vinyetes de Jan i, ho vull destacar amb lletres de neó, aqueix entusiasme es filtra en el que escriu: la més gran lloança que se m'ocorre és que, mentre redacte aquestes línies, m'he deixat a la vora *Nosotros, los catalanes* (1978) per a rellegir-lo en acabant.

No obstant això, si Emili ho fa d'allò més bé quan ha d'encarar artefactes humorístics, potser se supera a ell mateix quan mira de gaidó les pupil·les de la por. Així, a «Bellesa i horror: l'art d'Emily Carroll», tot aprofitant les influències del folklore que aquesta autora dissemina en els seus relats de goticisme mòrbid i refinat a un temps, el meu amic demostra fefaentment que el seu coneixement de la literatura popular és d'or, i no precisament del de les fades. Perquè, per a qui no ho sàpia, Emili té una identitat secreta: de matí és estudiós dels còmics però a la nit es disfressa amb planes i planes de rondalles (sobretot, de Cels Gomis) i ix a patricular pels barris amb un cor-

pus teòric de l'etnopoètica per a emporugir el cor dels criminals (no revelaré amb qui els hi identifique), supersticiosos per naturalesa. Davant, doncs, d'unes històries que deixen al lector molts buits per on esmunyir-s'hi i fer-ne interpretacions suggestives (l'espectador, invoque Roland Barthes, conclou el sentit final), el nostre analista poua en el simbolisme i en els mecanismes narratius manllevats del folklore i que permeten Carroll d'atemorir-nos amb una inquietant moral final.

Aquesta visió pulcra, com un bisturí esmolat, de l'imaginari iconogràfic d'una dona historietista, em du a «La mirada femenina en la novel·la gràfica. El cas de *Persèpolis*», en què Emili confronta el còmic original (2000-2003) amb l'excel·lent versió fílmica (2007), posant el focus sobre aspectes vinculats a la conformació de la identitat de l'autora-protagonista. No se'n pot dir ben bé que es tracte d'un estudi fonamentat en la teoria de gènere (tampoc s'ho proposa) però, malgrat això, la meditació identitària origina tangencialitats estimulants. Així mateix, aplaudisc la concepció integradora del concepte *novel·la gràfica* (l'obra de Satrapi és una de les que ha servit de vertebradora del terme en l'acadèmia), arran una visió harmonitzadora del vessant de corrent artístic i del vessant del format de llibre, que coadjuva a la plasmació de la llibertat autoral.

And last but no least, vull parar atenció als capítols «De la vinyeta a la pantalla: DC a la televisió» i «Batman: la sèrie animada o com captar l'essència del Cavaller Fosc», ambdós exemples de l'esguard hàbil d'Emili envers les translacions del còmic a la televisió, amb tot el que açò comporta de cavil·lacions sobre la narrativa transmèdia i els conflictes que comporta el pas d'un llenguatge a l'altre. En aquell text, s'hi troba una exploració completa del panorama de les adaptacions de personatges de l'editorial DC Comics en els últims anys, amb una atenció especial per a *The Flash* (2014), potser la millor sèrie de totes les analitzades en un acte de justícia poètica per a un personatge que representa, en el món del còmic, tant el tret d'eixida de la *Silver Age* (la creació de Barry Allen l'any 1956) com la mort de la *Bronze Age* (la seua mort a *Crisis on Infinite Earths*, 1985), així com la llum al final del túnel dels superherois violents en l'etapa de Mark Waid dels noranta. D'altra banda, l'atansament als creuaments entre sèries i personatges (els denominats *crossovers*) obrin pas a una estimulants meditació sobre les entràmenes de l'arquitectura narrativa complexa associada als *universos compartits* i a la *continuitat* serialitzada.

Pel que té a veure amb el capítol dedicat a la sèrie *Batman: The Animated Series* (1992-1995), *magnum opus* de Paul Dini, Bruce Timm i Mitch Brian, novament trasbalsa l'erudició i el detallisme de l'anàlisi, que no oblida cap element constitutiu (menció d'honor per a la melodia introductòria de Danny Elfman, tan reconeixible com la de John Williams per a *Superman: The Movie*, 1978) i que, de més a més, després d'una proposta de cànon d'episodis, amplia el marc a les obres derivades (pel·lícules i videojocs inserits en la mateixa *continuitat* o altres sèries de Batman mateix, de *Superman* i de la *Justice League*) per a mostrar on es troben les arrels del (general-

ment) magnífic catàleg d'animació de DC Comics, per contrast amb el fracàs del *DC Extended Universe* d'imatge real.

Comptat i debatut, per mil raons l'aplec que teniu al davant mereix que hi esmerceu el temps, però en vull destacar una: perquè és just a hores d'ara que s'està conformant una massa crítica d'especialistes en còmic i, sens dubte, aquest volum hi lluirà com un afegitó que servirà de model per a ítems posteriors. En voleu més, de raons? Heus-ne ací una altra: perquè, de més a més, Emili té aqueix do (que jo no tinc) de dir coses molt profundes de manera molt senzilla. De ser divulgatiu i, alhora, exigent i precís. Perquè, com un *Batman* resignificat, les seues reflexions colpegen com el llamp però, alerta!, no s'amaguen en la nit sinó que la il·luminen. Si, com suggeria Ingmar Bergman, el cinema és hereu de la llanterna màgica, se m'acut que el còmic és un planisferi de lectures reminiscent del laberint de Creta, i no cal dir-vos qui hi farà de Teseu per a ajudar-nos a sorgir-ne sans i estalvis.

INTRODUCCIÓ

Mirades i estudis des de la Setmana del Còmic de Tarragona és un compendi d'articles amb dos denominadors comuns: el còmic i Tarragona. El primer, és evident, vertebrava el contingut de tot el llibre, amb capítols que tracten aspectes diversos (autors, personatges, sèries...) però que comparteixen la passió (i la mirada amb esperit crític) pel món de les vinyetes. El segon, Tarragona, no respon tant al contingut en si del llibre (tot i que en els dos primers capítols la ciutat n'és protagonista) sinó a la unió amb el primer gràcies a les jornades d'estudi de l'art seqüencial celebrades en aquesta ciutat entre els anys 2008 i 2019. Em refereixo, és clar, a la Setmana del Còmic de Tarragona organitzada per l'associació Delirópolis amb la col·laboració de l'Ajuntament de Tarragona i, puntualment, d'altres entitats.

La meua relació amb la Setmana del Còmic va començar fent d'espectador de la primera edició, un llunyà mes de maig del 2008. L'any següent els organitzadors em van convidar a participar-hi amb una conferència i poc després ja vaig entrar a formar part d'aquest grup d'amants de les vinyetes que durant dotze anys han omplert la ciutat de Tarragona, durant uns dies, d'exposicions de gran qualitat, de projeccions relacionades sempre amb el còmic i de conferències a càrrec d'especialistes en el tema i d'autors coneguts i reconeguts. El resultat de la meua relació amb la Setmana del Còmic el teniu a les mans, ja que aquest llibre recull les conferències que he donat en diferents edicions d'aquestes jornades.

Els dos primers capítols del llibre no provenen de cap conferència, però estan directament relacionats amb el còmic, la Setmana i Tarragona. Enceta el llibre una crònica de les dotze edicions de la Setmana del Còmic, amb el detall de tots els autors que hi han participat, les exposicions mostrades, les projeccions realitzades i la resta d'actes desenvolupats en aquest marc. El segon capítol rescata la presentació del còmic *1811. El setge de Tarragona*, publicat per l'Ajuntament de Tarragona amb motiu de la commemoració del bicentenari del setge de Tarragona durant la Guerra del Francès. Tot i no ser una activitat de la Setmana del Còmic, la seva relació ve donada pel fet que els seus dibuixants (Hugo Prades i José Luis Zaragoza amb la col·laboració de Ramon Sarlé) formen part de l'associació Delirópolis i de les jornades. I la relació del còmic amb Tarragona és més que evident.

La resta del llibre recull, per ordre cronològic, les conferències donades en diferents edicions de la Setmana del Còmic. En tots els casos s'indica l'edició en concret i aquest fet és important perquè té relació amb el contingut, ja que els textos de les

conferències reflecteixen el moment concret en el qual es van presentar en públic. Això és especialment rellevant en dos casos concrets: «Vinyetes i blogs: el còmic a la xarxa» i «De la vinyeta a la pantalla: DC a la televisió». En el primer cas perquè es tracta d'una panoràmica sobre l'ús dels blogs en relació amb el còmic, relació que ha canviat substancialment en el temps que ha transcorregut des d'aleshores. La prova més clara és que bona part dels blogs presentats en aquell moment no és que ja no estiguin en actiu sinó que ja han desaparegut del món virtual i ja no es poden consultar (aquest fet s'assenyala convenientment al capítol). Aquest fet es compensa (parcialment) amb la inclusió d'imatges d'aquests blogs (o pàgines) corresponents a aquell moment. El segon cas és una radiografia de les sèries d'imatge real sobre l'univers DC que podem trobar a la televisió i reflecteix aquell moment concret, ja que, actualment, ja han finalitzat algunes d'aquestes sèries mentre que d'altres han sofert canvis significatius en les trames argumentals, com és lògic.

En tots els casos s'han revisat els textos, s'han unificat criteris respectant el contingut original així com la bibliografia, que es presenta al final del tot del llibre. Només, quan s'ha cregut oportú, s'han afegit notes que aclareixen algun aspecte puntual. En la majoria dels casos, actualitzen la informació donada inicialment (sobretot quan s'actualitzen les dades editorials d'un còmic per facilitar-ne la seva localització).

Aquestes vuit mirades pretenen compartir l'estimació pel còmic, alhora que reivindicar-ne el seu estudi. Al mateix temps, deixen constància (d'una part, si més no) de l'activitat realitzada a Tarragona els darrers anys en la Setmana del Còmic de la mà de Delirópolis. Espero que aquest recull obri la mirada del lector vers l'apassionant món de les vinyetes i serveixi d'estímul per agafar (o reprendre) la lectura d'aquest mitjà artístic (en qualsevol de les seves múltiples formes) que tantes bones estones ens ofereix i tantes coses ens pot aportar també des d'una mirada acadèmica.

QUAN LA CIUTAT ES VESTEIX AMB VINYETES: LA SETMANA DEL CÒMIC DE TARRAGONA¹

La Setmana del Còmic de Tarragona són unes jornades, organitzades per l'associació Delirópolis i que compten amb la col·laboració de l'Ajuntament de Tarragona, dedicades a l'estudi de l'art seqüencial, que, des del 2008, se celebren amb una periodicitat anual a la ciutat de Tarragona. Les jornades acullen conferències sobre diferents aspectes del món del còmic, exposicions i publicacions amb material d'autors locals i internacionals, així com altres actes paral·lels, tots ells focalitzats en la reivindicació d'aquest mitjà artístic. Per a la seva realització compten amb la participació d'autors i estudiosos del còmic locals i amb convidats nacionals i internacionals.

La primera edició va ser del 7 a l'11 de maig del 2008 i va comptar amb tres exposicions: «Delirópolis, surrealisme i art seqüencial», centrada en la revista del mateix títol publicada per aquesta associació, que es va poder visitar al vestíbul d'El Magatzem de la Cooperativa Obrera Tarraconense; «Còmics del Pont», un taller de còmics realitzat amb disminuïts psíquics de l'Associació El Pont de Tarragona, instal·lada a l'Hotel d'Entitats de Tarragona i, finalment, al Refugi es va poder visitar una exposició de caricatures de Napi.

Les conferències es van dur a terme a diferents espais d'El Magatzem. Laura i Rita Gual les van encetar amb l'estudi «Tintín va néixer a Tàrraco», en què van oferir un nou punt de vista sobre l'origen d'aquest conegut personatge creat per Hergé. Josep Busquet va apropar el concepte de novel·la gràfica al públic assistent, aquest cop a la Biblioteca Pública de la ciutat, amb la conferència «La novel·la gràfica». Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*, va fer participar els assistents de la seva visió de l'art seqüencial amb «Delirópolis, surrealisme al còmic». L'univers de ficció de l'editorial nord-americana Marvel va ser el focus d'atenció de David Badia a «*Nuff said!* Una mirada personal a l'Univers Marvel». Finalment, Ramon Sarlé va repassar la història de la ciutat a través de les vinyetes amb «La història del còmic a Tarragona».

Aquesta primera edició va tenir dos àmbits més d'actuació. En primer lloc, es va celebrar l'anomenat Mercaricat, consistent en la realització de caricatures als voltants del Mercat Central (i també al seu interior ateses les condicions climatològiques adverses del dia en què es va realitzar). En segon lloc, la Vaqueria va acollir la Festa

¹ Una versió anterior que inclou la crònica de les tres primeres edicions de la Setmana del Còmic de Tarragona va ser publicada a la revista *Kesse* núm. 45 (juliol 2011): 30-33.

de la Setmana del Còmic amb la presentació de l'exposició «Rock Stars» de Txapis Gómez, el concert de La Soul Machine, les caricatures realitzades en directe per part dels integrants de Delirópolis, les projeccions dels seus dibuixos i el joc de les parelles del còmic.

Finalment —però no per això menys important—, amb motiu d'aquesta primera edició es va publicar un catàleg amb informació sobre la revista *Delirópolis* i els seus autors, que abraçava el període comprès entre el 2005 i el 2008.

Un any després, del 4 al 10 de maig del 2009, Tarragona tornava a acollir els integrants de Delirópolis amb la celebració de la segona edició de la Setmana del Còmic. En aquesta ocasió es va canviar d'ubicació i l'espai escollit per a les exposicions i les conferències va ser l'Antiga Audiència, un lloc emblemàtic de la Part Alta de la ciutat. El vestíbul va acollir dues exposicions. La primera, «El còmic és art», estava formada per imatges realitzades amb tècniques pictòriques diverses (oli, aquarel·la, acrílics, etc.) que reivindicaven la dignitat artística del còmic. D'aquesta manera, les peces integrants de l'exposició mostraven des de la simple transposició d'una vinyeta a un quadre fins a al·legories o representacions més o menys metafòriques del còmic. La mostra va acollir obres de Benjamin Constantine (Austràlia); Laura Gual, *Walto*; Fabio Lanza (Itàlia); Julia Marqués Meyer; Hugo Prades; Ramon Sarlé; Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*, i José Luis Zaragoza, *Zar*.

L'altra exposició, titulada «Deliroportades: 5 anys de còmic a Tarragona», va recollir les portades dels quaranta números de la revista *Delirópolis: Surrealismo y Arte Secuencial*, publicada des del mes de desembre de 2004. Les il·lustracions d'aquestes portades eren obra d'artistes locals i internacionals, com ara Laura Camelli (Itàlia); Phil Collins (Gran Bretanya); Jean Giraud, *Moebius* (França); Tom Karlsson (Suècia); Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste* (Tarragona); Benjamin Constantine (Austràlia); Iain Ramsay (Canadà); Mia Mäkila (Finlàndia); Francesc Capdevila, *Max* (Palma); Tony Sandoval (Mèxic); Lucas Aguirre (Argentina); Ramon Sarlé (Tarragona); Audrey Ranty (França); Michael Smith (EUA); Fabio Lanza (Itàlia); Hugo Prades (Tarragona) i Moisés Martín Navas (Ciudad Real), entre d'altres.

Quant a les conferències, aquest cop es van fer totes a l'Antiga Audiència coincidint, d'aquesta manera, amb l'espai que acollia les exposicions. Ramon Sarlé va inaugurar el cicle de conferències de la 2a Setmana parlant d'«Emocions, sentiments i còmic», tot il·lustrant les relacions entre els tres conceptes amb nombrosos exemples. Jordi Artigas va centrar la seva conferència en «La memòria dels dibuixants (Il·lustradors al franquisme)» per recuperar així noms injustament oblidats. Per la seva banda, Emili Samper va enfocar la mirada en el paper d'Internet en relació amb el món del còmic i la difusió que se'n fa amb «Vinyetes i blogs: el còmic a la xarxa». Dos reconeguts autors van protagonitzar les dues conferències següents: en primer lloc, Jaume Capdevila, més conegut com a *Kap*, va parlar de «L'humor gràfic i les seves repercussions sociopolítiques» i després, Francesc Capdevila, conegut com a *Max*, es

va centrar en la presència del «Surrealisme al còmic» i en la seva pròpia experiència com a autor. Un canvi de programa de darrera hora va obligar els organitzadors a substituir una de les conferències previstes per un altre acte, molt més improvisat alhora que interessant. Així, tres dels autors de *Delirópolis* van explicar el procés de creació de totes les portades de la revista que s'exposaven al vestíbul. Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*; Ramon Sarlé i Fabio Lanza van compartir amb el públic assistent aquest procés íntim de creació artística, ben farcit de nombroses anècdotes, trencant d'aquesta manera la distància entre autor i lector.

Com ja havia passat en l'anterior edició, es va presentar un llibret de còmic realitzat especialment amb motiu de la Setmana. En aquesta ocasió, el tema triat va ser *Delirópolis: El còmic internacional a Tarragona*, una edició especial de la revista, a tot color, que recollia part de la presència d'autors d'arreu del món en aquesta publicació tarragonina.

L'edició del 2010 va arribar acompanyada de dos de canvis importants. En primer lloc, la 3a Setmana del Còmic de Tarragona es va traslladar pel que fa a les dates i va passar a celebrar-se durant el mes de novembre. Concretament, del 18 al 27 d'aquest mes. En segon lloc, la Setmana va incorporar la denominació de «Jornades d'estudi de l'art seqüencial» per fer més evident, encara, la seva orientació especial que l'allunya clarament d'altres activitats realitzades arreu del país i orientades a un vessant més comercial.

L'Antiga Audiència es va convertir, de nou, en l'espai que va centralitzar les dues exposicions d'aquesta tercera edició. En primer lloc, Ramon Sarlé va presentar la «Biogenètica del còmic», tota una «aplicació amb humor seriós d'estudis científics al món de l'art seqüencial» (en paraules del mateix artista). Aquesta exposició explicava d'una manera molt didàctica —alhora que rigorosa— conceptes com *el genoma del còmic*, *l'ADCN (l'àcid desoxicomicnucleic)*, *els encefalogrames autorals*, *l'herència genètica o l'anatomia comparada*. L'altra exposició, a cura de Laura Gual, *Walto*, titulada «Còmic: construcció i etapes», estava centrada en el procés creatiu de l'artista des del concepte primigeni fins a l'elaboració final de l'obra. En paraules de l'artista «les fases i la seqüència en l'elaboració d'una història són tan personals com l'obra resultant i sempre diferent segons l'autor». D'aquesta manera, es resseguien aquestes etapes a través d'exemples de la mateixa autora, així com d'altres artistes com Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*; Ramon Sarlé; Hugo Prades, o José Luis Zaragoza, *Zar*, entre d'altres.

Les conferències es van diversificar, quant a l'espai. Així, es van dur a terme a l'Antiga Audiència, al Museu d'Art Modern i a la Casa de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Els temes tractats en aquesta tercera edició van ser també ben variats. Ramon Sarlé es va centrar en una etapa històrica concreta, els anys 60, i va analitzar les seves arrels i els beneficis posteriors a «Psicodèlia, underground i el còmic», tot tenint en compte l'estètica de l'art seqüencial però també la transformació social d'aquests

anys. David Badia, per la seva banda, va reunir dos arts que aquests darrers anys semblen anar de bracet, com són el còmic i el cinema. Amb «Fotogrames de còmic/vinyetes de cinema», va plantejar al públic assistent de quina manera es presentava el còmic dins del cinema o el cinema dins del còmic. Hugo Prades va compartir la seva experiència personal a «Còmic i il·lustració en la reconstrucció històrica», acostant aquest dos àmbits mitjançant la vinyeta. Un altre aspecte de l'art seqüencial, aquest cop centrat en l'humor, va focalitzar l'atenció de la conferència d'Andreu Faro que amb «Coses que he après fent acudits» va desvetllar les «regles (que pots trencar) per quan facis humor gràfic». Finalment, Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*, acompanyat per un dels col·laboradors de la revista *Delirópolis* arribat de terres australianes, Benjamin Constantine (el convidat internacional d'aquesta edició), es va endinsar en les tipologies que caracteritzen els éssers humans i en les seves versions en còmic amb «Herois i antiherois: arquetips psicològics en el còmic», plantejant qüestions com «Si estiguessis en un còmic series un heroi o un antiheroi?»

Una altra novetat d'aquesta tercera edició va consistir en la projecció de pel·lícules vinculades directament amb el món del còmic. L'Antiga Audiència i l'Auditori Caixa Tarragona van acollir la projecció de cinc títols dels anys seixanta, setanta i vuitanta, precedits per la presentació i contextualització pertinents per part de David Badia. Les pel·lícules projectades van ser: *Barbarella* (1968); *Heavy metal, the movie* (1982); *Superman, the movie* (1978); *Flash Gordon* (1980) i *Fritz the cat* (1972). Finalment, amb motiu de la celebració d'aquesta tercera edició, es va publicar un nou monogràfic especial a cura dels autors de *Delirópolis*, a tot color, dedicat, en aquest cas, al món oníric amb el suggeridor títol *Somni o malson?*

La 4a Setmana del Còmic va tindre lloc del 18 al 27 de novembre de 2011, tot i que, en aquesta ocasió es va realitzar un *tour* per promocionar les jornades als diferents centres cívics de la ciutat (Bonavista, Torreforta, Sant Salvador i Sant Pere i Sant Pau) durant la setmana anterior, del 14 al 17 de novembre. Aquesta promoció va anar acompanyada de la realització de caricatures per part de membres de *Delirópolis*.

Aquesta edició va suposar la consolidació del model d'activitats que caracteritzaran les successives edicions de les jornades amb les tres conegudes «potes» de la Setmana: conferències, exposicions i projeccions, complementades per altres activitats paral·leles que han aparegut de manera intermitent.

L'exposició d'aquesta edició, acollida a l'Antiga Audiència, fou «Somnis de paper» i va consistir en una mostra d'originals del col·leccionista Enrique Alonso, formada per dibuixos d'autors com Manara, Giardino, Quino, Moebius o Ibáñez.

Les conferències dutes a terme van ser les següents: David Badia va parlar de «Superherois i ratpenats: La història de DC Comics» presentant, així, l'altre gran editorial americana de superherois, després d'haver parlat de Marvel en la primera edició de les jornades; José Luis Zaragoza va explicar «Cómo se hizo 1811. *El setge de Tarragona*», còmic publicat per l'Ajuntament de Tarragona amb motiu de la commemo-

moració del bicentenari del setge de Tarragona durant la Guerra del Francès; Horacio Altuna va ser el convidat d'aquesta edició i va compartir amb els assistents algunes «Consideraciones sobre el arte secuencial». Finalment, Emili Samper va centrar la seva intervenció en «La mirada femenina en la novel·la gràfica. El cas de *Persèpolis*», acompanyada de la projecció de la versió animada del còmic.

En aquesta ocasió es van projectar, a més de la citada *Persepolis* (2007), les pel·lícules següents: *American Splendor* (2003), *Watchmen* (2009), *Scott Pilgrim vs. The World* (2010) i *Cómo matar a la propia esposa* (1965).

Dins d'aquesta 4a Setmana es van acollir dues presentacions. En primer lloc, la del col·lectiu Dibuxants Sense Fronteres (DSF) a càrrec dels seus responsables i creadors Miguel Villalba, *Elchicotriste*, i Jaume Capdevila, *Kap*. En segon lloc, es va presentar públicament el monogràfic de la revista *Kesse* núm. 45 (juliol 2011) —i se'n van repartir exemplars de manera gratuïta entre els assistents—, dedicat a «El còmic a Tarragona», a cura de Jaume Llambrich, del Cercle d'Estudis Històrics i Socials «Guillem Oliver» del Camp de Tarragona i Emili Samper, coordinador del número.²

Finalment, com a actes paral·lels, a més del *tour* previ pels centres cívics ja mencionat, es van realitzar dues sessions de caricatures per part de membres de Delirópolis al pla de la Seu.

La 5a edició de la Setmana del Còmic es va desenvolupar del 18 al 23 de novembre de 2012 i la majoria d'actes es van dur a terme, novament, a l'Antiga Audiència. L'acte previ, en aquesta ocasió, va consistir en la celebració d'una «Festa de la caricatura» al bar del Teatre Metropol amb la participació de dibuixants de Delirópolis i l'actuació musical del grup Lecirke.

Les dues exposicions d'aquesta edició van ser «Un idioma ple d'onomatopeies» de Ramon Sarlé i «José Luis Zaragoza: Geni latent», una exposició d'originals de l'obra del, malauradament, desaparegut José Luis Zaragoza, membre de Delirópolis, traspasat a finals del 2011. La seva absència va marcar el desenvolupament d'aquesta edició. Precisament un dels actes fou la presentació de la darrera obra de l'artista nascut a Torredembarra, *Peret que buscaba a la muerte*, publicada per Diábolo Ediciones pòstumament i presentada, en aquesta ocasió, per Hugo Prades, company i amic de Zaragoza.

El convidat d'aquest any va ser Antonio Fraguas, més conegut com *Forges*, que va fer les delícies dels assistents amb la conferència «Còmic, chiste y transición». Les altres conferències d'aquest any van ser «El cervell caricaturista», a càrrec de Ramon Sarlé i «La crisi creativa en el *comic book*» per David Badia. A més de la presentació del còmic pòstum de José Luis Zaragoza, en aquesta edició es van presentar altres novetats editorials: la revista *Quera*, a càrrec d'Ermengol Tolsà, *100 enseñanzas básicas del filósofo imperfeccionista*, de Miguel Villalba, *Elchicotriste*, i *Cu-Cut* de Jaume Capdevila, *Kap*.

² Disponible en línia a <<https://www.raco.cat/index.php/Kesse/issue/view/22145>>

Les projeccions d'aquesta edició es van agrupar temàticament sota el cicle «Manga al cinema» i els títols, escollits per David Badia, van ser *El meu veí Totoro* (1988), *Old Boy* (2003) i *Paprika* (2006).

La 6a Setmana del Còmic es va desenvolupar del 17 al 24 de novembre de 2013, de nou amb l'Antiga Audiència com a nucli de les activitats. L'exposició d'aquest any, titulada «Amb el còmic poca broma!», va presentar una visió atapeïda del món del còmic plantejant preguntes com: Art? Indústria? Consum? Què són els autors? Com són els lectors?

Antoni Guiral va encetar les conferències d'aquesta edició amb «Còmics de superherois a Espanya, una curiosa història», amb un repàs als aspectes editorials (i altres curiositats) sobre la publicació dels còmics de superherois des dels inicis fins a l'actualitat. Ricard Soler i el dibuixant *L'Avi* van dur a terme conjuntament la conferència «Bruguera i *El Pàpus*» en la qual van fer cinc cèntims de l'anomenada «escola Bruguera» i la manera com s'hi treballava (i totes les històries generades al seu voltant) i de la revista *El Pàpus*, precursora d'*El Jueves* i que va patir un atemptat feixista. També de manera conjunta, Lucila Isabel Rodríguez i Daniel Vergara van parlar sobre l'edició de manga a Espanya a «Convivint amb el manga». Hugo Prades, per la seva banda, va acostar als assistents l'obra del mític autor americà Frank Frazzeta, en una conferència titulada precisament així: «Frank Frazzeta». Finalment, Lluís Albert va cloure les conferències d'aquest any amb «Roc Roca: un còmic en català» parlant de les particularitats de la revista *Cavall Fort* i del procés de realització d'un còmic, des de la concepció dels personatges i de la trama fins a la publicació en aquesta revista.

En aquesta ocasió també es va dur a terme la presentació de novetats editorials, concretament dels tres darrers exemplars de la col·lecció Plegats de Mènsula Editorial, entre els quals s'hi trobava *La sombra de la luz* de Miguel Villalba, *Elchicotriste*.

Les pel·lícules projectades en aquesta edició, precedides sempre per un comentari que tracta el vincle entre còmic i cinema a càrrec de David Badia, van ser *Ghost World* (2001), *Ghost in the Shell* (1995), *The Dark Knight* (2008), *Fire and Ice* (1983) i *Una historia de violencia* (2005).

La 7a edició de les Jornades d'Estudi de l'Art Seqüencial es van dur a terme del 16 al 23 de novembre de 2014. En aquesta ocasió es van exhibir dues exposicions, a càrrec de dos artistes argentins: «Caras Bravas» de David Pugliese i «Visiones ilustradas» de Jéscica Cichero.

Les conferències van acostar als assistents diversos aspectes relacionats tots ells amb el món del còmic. David Badia va oferir un nou capítol del repàs a la història de Marvel Comics amb «Marvel, dies del futur passat»; el dibuixant Francesc Capdevila, *Max*, convidat forà d'aquesta edició, va parlar de les diferents fases de creació d'un còmic a «Construyendo un cómic»; a «Censura en premsa: autors maleïts» diversos dibuixants van aportar la seva visió (i experiència) sobre el tema, en una taula rodona que va comptar amb la participació de Romeu, *Kap*, *Napi*, *Faro* i *Elchicotriste*. Per la

seva banda, Jordi Riera i el mateix Jaume Capdevila, *Kap*, van presentar en societat la revista *Tentacles*, de nova creació.

Les pel·lícules projectades en aquesta edició van ser *El viatge de Chibiro* (2001), *Artschool Confidential* (2006) i *Hollywoodland* (2006), acompanyades, com a novetat, per dos documentals: *Stripped* (2014) i *Los comix de Toutain* (2014). La projecció d'aquest segon va anar a càrrec dels seus realitzadors, Jonathan Contreras i Aitor Marcet. S'encetava, d'aquesta manera, una nova via en les projeccions de la Setmana del Còmic, amb la presència de documentals i no només de pel·lícules.

La 8a Setmana del Còmic es va desenvolupar entre el 23 i el 29 de novembre de 2015. Les exposicions d'aquesta edició van ser «Edicions de còmics Marvel i DC des dels anys setanta», a càrrec de David Badia, i que incloïen exemplars diversos de totes dues editorials en les versions publicades a Espanya; i «Rock'n Draw» a càrrec de Miguel H, *Migui*, una col·lecció de retrats a llapis de diferents músics contemporanis.

El dibuixant *L'Avi* i Pepe Gálvez van encetar conjuntament les conferències d'aquest any amb la commemoració de l'aniversari de la revista *Butifarra*. Miguel Villalba, *Elchicotriste*, va oferir una sessió teòrica —farcida d'exemples— amb «Introducció al llenguatge del còmic» en una intervenció recomanada especialment a escoles i instituts. Emili Samper, per la seva banda, va acostar als assistents la figura del dibuixant Jan amb «De *Superlópez* a *Pulgarcito*: un viatge als móns escarolitròpicognmésicos de Jan». Finalment, el convidat d'aquesta edició va ser Carlos Azagra que va parlar de la seva obra a «Comic, Anarquía y cerveza fría».

En aquesta edició es van projectar, acompanyades de les introduccions preceptives de David Badia, les pel·lícules següents: *Tokyo Godfathers* (2003), *Memories* (1995), *Super* (2010) i el documental *Jodorowsky's Dune* (2013).

La novetat editorial presentada en el marc de la Setmana del Còmic va ser el llibre *A las barracudas: El fin del bipartidismo*, de Miguel Villalba, *Elchicotriste*, una edició publicada a Tinta Profana i que va comptar amb el suport de mecenes per a la seva publicació.

Els actes paral·lels d'aquesta edició van consistir en «Xerrem de còmics», una trobada amb l'equip de Delirópolis al bar Panenka, i una nova edició de la «Festa de la caricatura», en aquesta ocasió al bar Stone. Com a novetat, aquest any es va celebrar el primer Mercat d'Originals de Còmic de Tarragona en el qual diferents autors locals van oferir la possibilitat d'adquirir les seves obres, així com il·lustracions i planxes de còmic originals.

La 9a edició de la Setmana del Còmic de Tarragona es va celebrar del 21 al 27 de novembre de 2016, amb l'Antiga Audiència com a centre neuràlgic de la majoria d'actes. Aquest espai va acollir dues exposicions: «Perifèria d'un somni. El cinema de Passolini vist per 5 dibuixants» de l'associació cultural italoespanyola ETC, i «25 anys d'Amaníaco Ediciones». El bar Stone va acollir una tercera exposició, «Edicions de còmics Marvel», una versió reduïda de la mostra exposada a l'Antiga Audiència l'any anterior.

Les conferències es van iniciar amb «Batman: la sèrie animada o com captar l'essència del Cavaller Fosc» a càrrec d'Emili Samper, que va repassar els orígens i transcendència d'aquesta versió del conegut personatge de DC Comics. Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste* va parlar d'«Hugo Pratt - Corto Maltés: viaje a ninguna parte», acompanyat per l'harmònica del músic Tano Mozzafiato, en un format de conferència poc convencional però interessant. David Badia va seguir amb el repàs històric de l'editorial Marvel amb «Les dècades prodigioses de Marvel: anys 60, 70 i 80». El convidat d'aquesta edició va ser el dibuixant Daniel Torres que va presentar el seu darrer còmic (*La casa*) i va compartir amb els assistents la seva manera de treballar amb «La mirada de Daniel Torres». Finalment, Jordi Coll d'Amaníaco Ediciones va oferir una conferència sobre els 25 anys d'aquest col·lectiu, acompanyada d'una visita guiada a l'exposició.

Les pel·lícules projectades en aquesta edició van ser *Batman: Mask of the Phantasm* (1993), *Gainsbourg* (2001), *Snowpiercer* (2013) seguida d'un fòrum vermut, i *Perfect Blue* (1997). En el marc d'aquesta novena Setmana del Còmic també es va presentar el llibre *Entre luz y sombra* de Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*, que va comptar amb la presència de Juan García Cerrada, director de l'Instituto Quevedo del Humor, i es va dur a terme una nova edició de la ja clàssica «Festa de la caricatura» al bar Stone.

La celebració dels deu anys de la Setmana del Còmic de Tarragona, l'any 2017, va coincidir amb alguns canvis d'espai i amb la diversificació d'activitats. Quant a les dates, les jornades es van desenvolupar del 19 al 26 de novembre d'aquell any. Les exposicions van ser acollides a dos llocs diferents: a l'Antiga Audiència s'hi va poder veure «La importancia de los preliminares... en el cómic», una exposició amb originals diversos procedents de les col·leccions particulars d'Enrique Alonso i Jep Soto. A la cafeteria Vintage Cafè, d'altra banda, s'hi va poder visitar «Esther y su mundo» amb una mostra d'originals d'aquest personatge a cura de Jep Soto, Jaume Blay i Enrique Alonso.

Les projeccions es van traslladar en aquesta edició al bar Stone que va acollir els documentals *Comic-Con Episodi IV: L'esperança del fan* (2001) i *La mort de 'Superman Lives': què va passar* (2015) i les pel·lícules *Split* (2016) i *Unbreakable* (2000).

El conegut dibuixant Paco Roca va ser el convidat d'aquesta edició i va encetar les conferències amb «Trabajando en pijama». El tàndem format per Jesús Carruesco i Joan-Josep Mussarra va acostar als assistents de quina manera es feien (i es fan ara) «Les traduccions dels còmics Marvel». Laura Gual, per la seva banda, va oferir la segona part de la conferència que havia format part dels actes de la primera edició de la Setmana del Còmic i va presentar en públic «El gran secret de Tintín». Un nou tàndem, aquest cop format per David Badia i Emili Samper, va compartir amb els assistents la relació entre les vinyetes i la petita pantalla a «De la vinyeta a la pantalla: Marvel vs. DC a la televisió». Jose Luís Martín, per la seva banda, va presentar públicament el projecte «Humoristan: el museu digital de l'humor gràfic». Finalment, la

darrera conferència, titulada «Sexo, verdades y cientos de cómics» va consistir en una xerrada del dibuixant Manel Ferrer, *Manel*, acompanyada de la projecció del documental del mateix títol a càrrec de Jep Soto.

Els deu anys de la Setmana del Còmic es van celebrar, com no podia ser d'una altra manera, amb una festa, en aquesta ocasió al bar 12 Topos. En aquesta edició es va dur a terme, de nou, un mercat d'originals. I, com a novetat, l'Espai Jove Kesse va acollir, en col·laboració amb el Servei Municipal de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona, el taller «Explorant el llenguatge del còmic» a cura de Miguel Villalba Sánchez, *Elchicotriste*, i adreçat als més joves de la ciutat.

L'onzena edició de la Setmana del Còmic es va celebrar del 19 al 25 de novembre de 2018, tot i que alguns actes es van desenvolupar durant les setmanes precedents. Així, el 17 de novembre es va dur a terme al Cafè la Cantonada una nova edició de la «Festa de la caricatura» en la qual diferents dibuixants i col·laboradors de Delirópolis van oferir caricatures als assistents.

Les projeccions es van dur a terme, en aquesta edició, en dos espais diferents. En primer lloc, el bar Stone va acollir, cada dimecres del mes de novembre la projecció d'un capítol del documental *Secret History of Comics* de Robert Kirkman (2017). Concretament, es van projectar els quatre primers episodis: «Els poderosos inadaptats que van crear Marvel», «La sorprenent història de la creació de Wonder Woman», «Les proves de Superman» i «Ciutat d'herois». En segon lloc, l'Antiga Audiència va acollir cada dijous del mes de novembre la projecció d'un llargmetratge basat en algun còmic. Aquesta edició va estar marcada per la diversitat de propostes, tant de tipus de còmics adaptats (o versionats) a la pantalla gran com des del punt de vista del responsable de l'adaptació en qüestió. En concret, els títols projectats van ser *Blade of the Immortal* (2017), *I Kill Giants* (2017), *Dredd* (2012), *Valérian et la cité des mille planètes* (2017) i *Professor Marston & the Wonder Women* (2017).

Quant a les exposicions, en aquesta edició es va comptar amb dues mostres. La primera d'elles exposada a l'Antiga Audiència dedicada a «Raf: Bichos y otros monigotes», amb originals d'aquest dibuixant provinents de la col·lecció particular de Jep Soto i Enrique Alonso. L'exposició va mostrar originals de Joan Rafart i Roldán, *Raf*, en diverses publicacions, i es podia apreciar diferents moments del desenvolupament de les seves vinyetes. La segona exposició es va celebrar a la subdelegació del govern dedicada, en aquesta ocasió a «Naruto, del manga al anime». Es va comptar amb originals de Jep Soto, Enrique Alonso i Jaume Blay que mostraven l'evolució d'aquest conegut manga i la relació entre la versió impresa i la versió animada.

Les conferències d'aquesta onzena edició van ser les següents: «El missatge secret de Tintín 2» per Laura Gual, «Enrique Sánchez Abulí: El contador de historias» per Enrique Sánchez Abulí, «El llarg viatge de les dones i el còmic» per Ramon Sarlé, «De cómo Picasso encargó una historieta: *Picasso en la Guerra Civil*» per Daniel Torres, el dibuixant convidat en aquesta edició.

L'Antiga Audiència va acollir dues activitats més: la presentació del número 65 de la revista *Delirópolis. Surrealismo y Arte Secuencial* i la celebració d'una nova edició del mercat d'originals on els assistents van poder veure i adquirir dibuixos i altres publicacions de dibuixants i col·laboradors de l'associació Delirópolis.

Finalment, en aquesta edició es van dur a terme dues activitats celebrades en col·laboració amb altres entitats de la ciutat. La Biblioteca Pública de Tarragona va acollir la sessió del mes de novembre del Club de lectura de còmics, a càrrec d'Emili Samper. En aquesta ocasió, la lectura triada formava part del «Cicle 80 anys de Superman» i es tractava de *Superman: Hijo Rojo* de Mark Millar, Dave Johnson i Killian Plunkett, una història alternativa que presentava què hauria passat si la nau de l'Home d'Acer hagués aterrat a la Unió Soviètica i no en territori nord-americà. La segona activitat es va dur a terme a l'Espai Jove Kesse en col·laboració, de nou, amb el Servei Municipal de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona i va consistir en un taller de tècniques d'il·lustració que va dur a terme l'il·lustrador argentí David Pugliese.

La 12a i, fins al moment, darrera edició de la Setmana del Còmic de Tarragona, es va celebrar del 18 al 24 de novembre de 2019 tot i que, com en l'edició anterior, algunes de les activitats es van dur a terme durant tot el mes de novembre. És aquest el cas de les projeccions, dividides de nou en dos espais diferents. Així, el bar Stone va acollir cada dimecres de mes la projecció del cicle dedicat a Spiderman i format per les pel·lícules *Spider-Man 2* (2004), *The Amazing Spider-Man 2* (2014), *Spider-Man: Into the Spider-verse* (2018) i *Spider-Man: Far From Home* (2019). A l'Antiga Audiència es van projectar, durant la segona meitat del mes de novembre, *Glass* (2019), *Brightburn* (2019), *Mystery Men* (1999) i *Birdman* (2014).

Les exposicions, dues, es van traslladar d'espai. «Esteban Maroto», amb originals de Jep Soto, Enrique Alonso i el mateix Maroto es va poder visitar a l'Espai Turisme. I «Cuando los cómics se llamaban tebeos», formada per originals de còmic infantil de Jep Soto i Enrique Alonso, es va exhibir a l'Espai Nautilus.

Les conferències d'aquesta dotzena edició van ser «Coleccionando originales», a càrrec de Jep Soto i Enrique Alonso, que van oferir als assistents els secrets d'aquesta afició; «Japón: ¿es solo manga?» a càrrec del llibreter Pablo García, gran coneixedor de la cultura oriental; i «Belleza i horror: l'art d'Emily Carroll» d'Emili Samper, que va descobrir als assistents l'obra de la dibuixant canadenca. La darrera de les conferències va anar a càrrec de l'autor convidat d'aquesta edició, Juan Manuel Muñoz, que va parlar de la seva experiència com a dibuixant a «Con B de Bruguera». Aquesta conferència es va traslladar d'espai (per causes totalment alienes als organitzadors) i es va poder dur a terme finalment a l'Espai Turisme.

La col·laboració amb altres entitats de la ciutat va fructificar, en aquesta edició, amb la celebració de dues partides de rol a càrrec del Club Diógenes de Tarragona, totes dues ambientades i relacionades amb el còmic, amb els jocs *Atomic Robo* de Mike Olson i *Orn* de Jordi Martín.

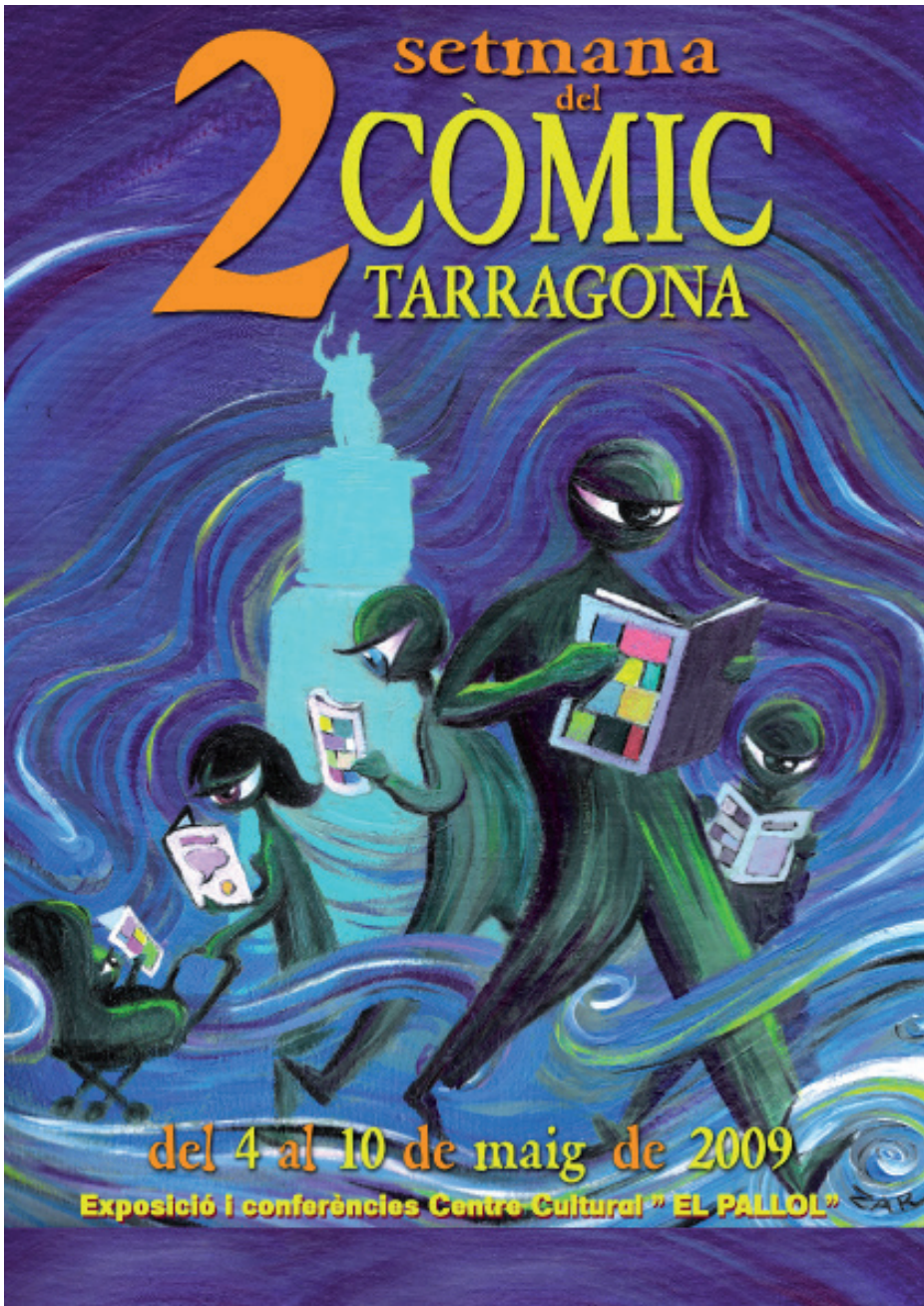
Del 2008 al 2019 Tarragona ha acollit, d'aquesta manera, dotze edicions de la Setmana del Còmic. Les jornades, organitzades per l'associació Delirópolis, i nascudes a partir del projecte de la publicació del mateix nom (*Delirópolis*), han ofert des de la primera edició continguts de qualitat sobre còmic, amb la idea de donar a conèixer i de divulgar aquest mitjà artístic i ho han fet de la mà de reconeguts especialistes i dels mateixos membres d'aquesta associació. Davant la incertesa que ens depara el futur més pròxim, aquesta crònica ha pretès deixar constància escrita de totes les activitats dutes a terme durant més d'una dècada, i de manera ininterrompuda, a la capital tarragonina.

Els cartells de la Setmana del Còmic de Tarragona

Els cartells de la Setmana del Còmic de Tarragona han combinat el disseny per part de membres de Delirópolis així com l'elaboració per part d'autors externs als organitzadors i de reconegut prestigi. A continuació es recullen les dotze imatges que han il·lustrat les dotze edicions que s'han dut a terme fins al moment amb la indicació de l'autoria en cadascun dels casos.

1a Setmana del Còmic de Tarragona (7-11.05.2008). Autor: Hugo Prades

2a Setmana del Còmic de Tarragona (4-10.05.2009). Autor: José Luis Zaragoza, Zar

**3 Setmana
Còmic
Tarragona**
del 18 al 27 de
Novembre 2010

Jornades d'estudi de l'Art Seqüencial

Organitzada: **Delirópolis**
Surrealisme i Art de seqüencial

Patrocina: **TARRAGONA**
Ajuntament de TARRAGONA

Col·laboren: **PLA Regional del ARA**
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Ministeri de Comerç i
Serveis Territorials a Tarragona

Diputació Tarragona
Fundació Caixa Tarragona
Catalunya Caixa **CX**

3a Setmana del Còmic de Tarragona (18-27.11.2010). Autor: Ramon Sarlé

**4ª SETMANA DEL CÒMIC
DE TARRAGONA**
JORNADES D'ESTUDI DE L'ART SEQUENCIAL
del 18 al 27 de NOVEMBRE del 2011
LLOC: ANTIGA AUDIÈNCIA (PLAÇA DEL PALLOL)

<http://www.usuarii.tinet.org/tarrago/index.htm>
delirópolis@hotmail.com
tel. 600664245

Elchicotriste 2011

Organiza: **Delirópolis**
Surrealismo y Arte secuencial

Col·labora: **AJUNTAMENT DE TARRAGONA**

TARRAGONA 2012
CAPITAL DE LA COCCINA CATALANA

*4a Setmana del Còmic de Tarragona (18-27.11.2011).
Autor: Miguel Villalba Sánchez, Elchicotriste*

*5a Setmana del Còmic de Tarragona. Jornades d'Estudi de l'Art Seqüencial (18-23.11.2012).
Autor: Laura Gual, Walto*

6 SETMANA DEL CÒMIC TARRAGONA

DEL 17 AL 24 DE
NOVEMBRE 2013

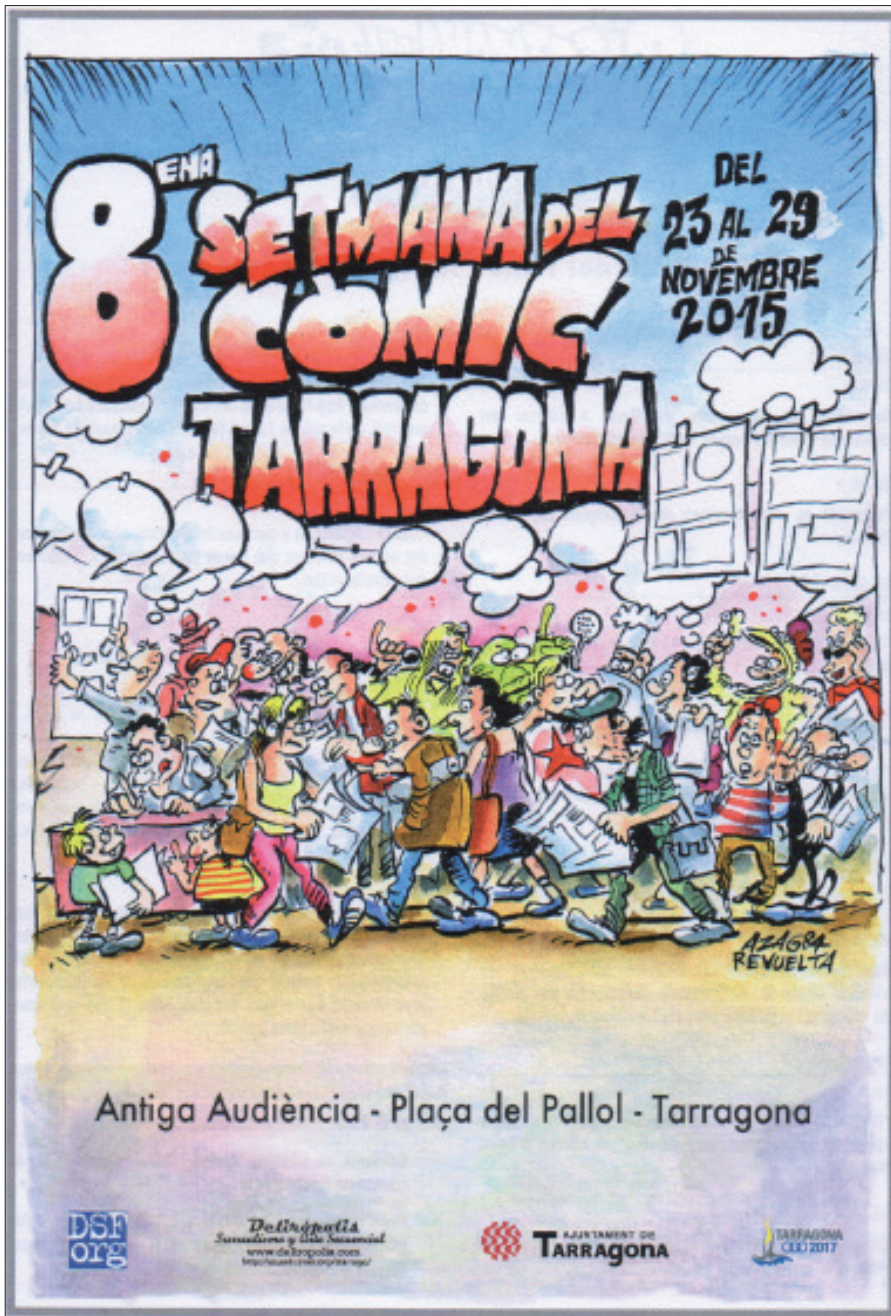
JORNADES D'ESTUDI DE L'ART SEQÜENCIAL

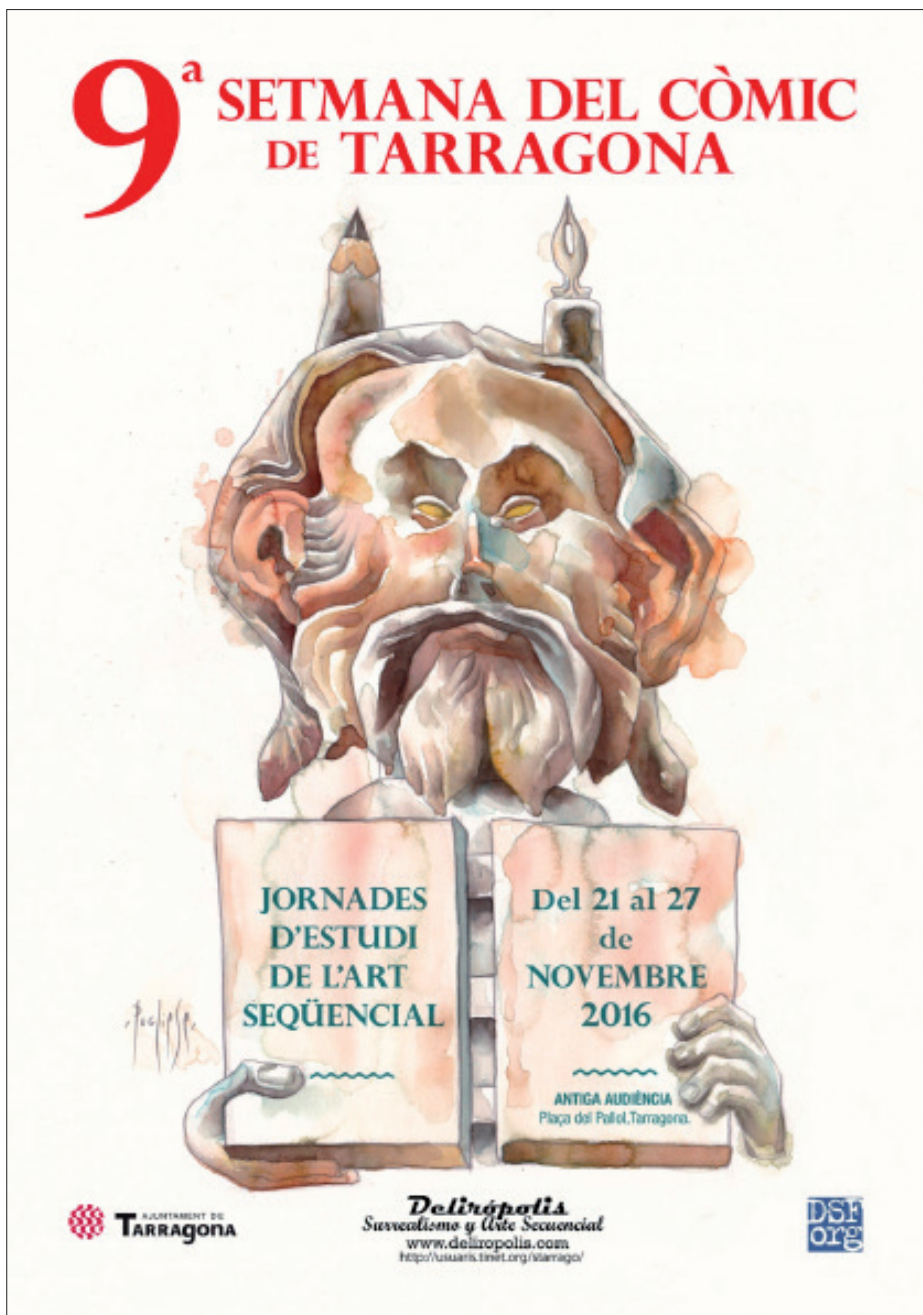
6a Setmana del Còmic de Tarragona. Jornades d'Estudi de l'Art Seqüencial (17-24.11.2013). Autor: Max

7a Setmana del Còmic de Tarragona. Jornades d'Estudi de l'Art Seqüencial (16-23.11.2014).
Autors: Max i Paco Roca

8a Setmana del Còmic de Tarragona (23-29.11.2015). Autor: Azagra. Color: Revuelta

9a Setmana del Còmic de Tarragona. Jornades d'Estudi de l'Art Seqüencial (21-27.11.2016).
Autor: David Pugliese

10 ANYS
SETMANA
DEL
CÒMIC
TARRAGONA
DEL 19 AL 26 NOV
2017
ANTIGA AUDIÈNCIA, PLAÇA DEL PALLOL

AJUNTAMENT DE TARRAGONA

Delirópolis
Surrealismo y Arte Secuencial
www.deliropolis.com
<http://usuarios.binet.org/starago/>

DSF
org

10a Setmana del Còmic de Tarragona (19-26.11.2017). Autor: Hugo Prades

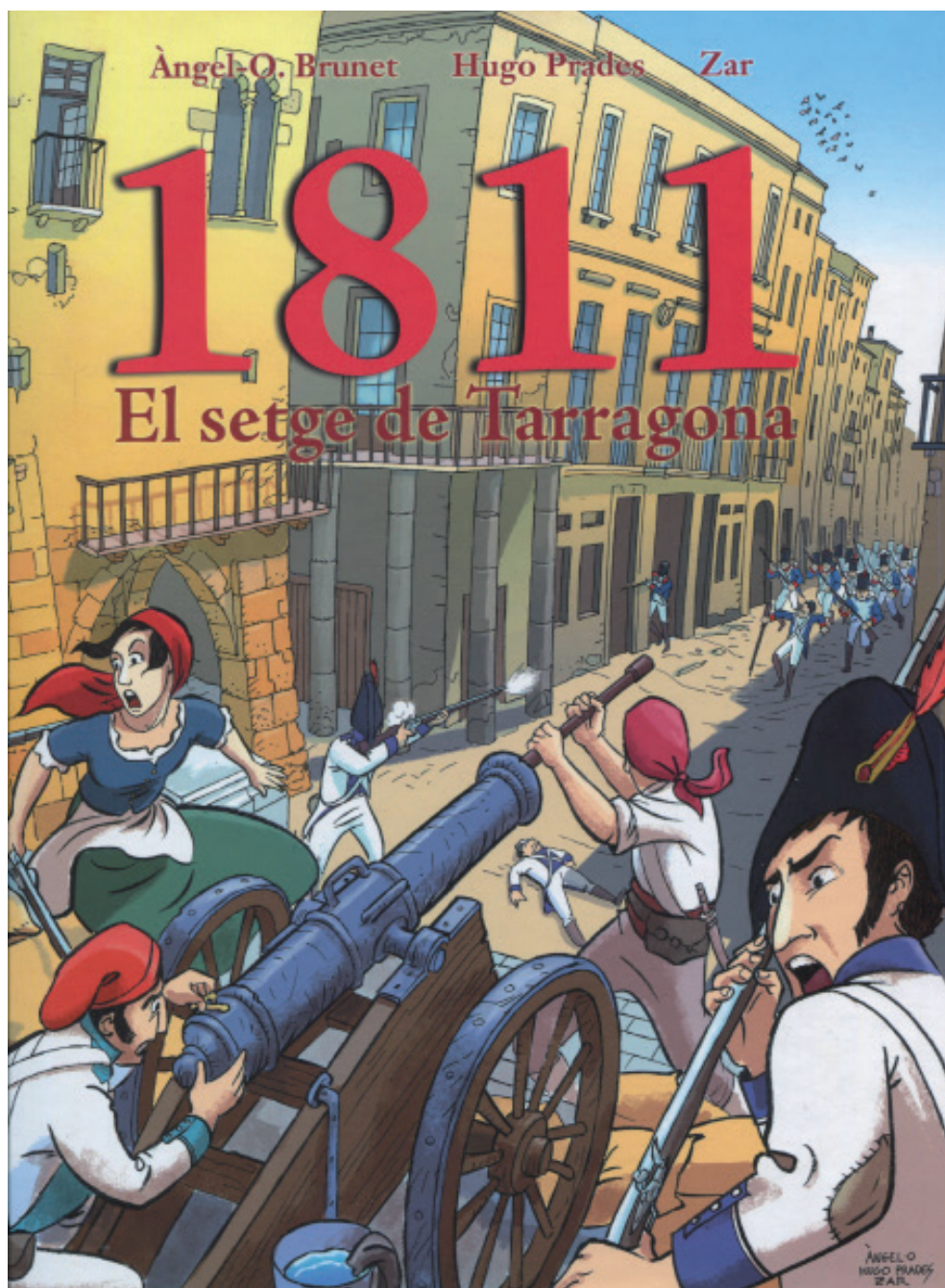
11a Setmana del Còmic de Tarragona (19-25.11.2018). Autor: Daniel Torres

12
SETMANA
DEL CÒMIC
DE TARRAGONA
del **18** al **24** Novembre 2019

AJUNTAMENT DE TARRAGONA

Delirópolis
Suscripciones y Actividades
www.deliropolis.com

12a Setmana del Còmic de Tarragona (18-24.11.2019). Autor: Esteban Maroto. Color: Hugo Prades

Coberta del còmic 1811. El setge de Tarragona

PRESENTACIÓ DEL CÒMIC *1811. EL SETGE DE TARRAGONA*¹

Els autors

El còmic *1811. El setge de Tarragona* és obra de tres autors tarragonins: Àngel-O. Brunet n'és el guionista i Hugo Prades i Josep Lluís Zaragoza en són els il·lustradors (amb la col·laboració de Ramon Sarlé). El còmic està fet a color i té una extensió de seixanta-quatre pàgines. Començaré parlant molt breument dels autors. No pretenc, ni molt menys, esplaiar-me en el seu currículum, ni tan sols fer un mínim esbós de la seva feina, però m'interessa destacar un parell o tres d'aspectes relacionats directament amb el comentari que faré del còmic.

En primer lloc, celebro l'estrena d'Àngel-O. Brunet com a guionista de còmic amb aquesta obra. Com bé sabreu, és un escriptor de formació cinematogràfica, fet que, és possible que l'hagi ajudat en aquest salt del món narratiu al món del còmic. M'interessa destacar precisament l'aspecte cinematogràfic de determinades escenes del còmic, com ja veurem, així com la inclusió, pel que fa a la llengua, de paraules com «valtros» o «espitjar», que donen vida a la història.

Parlar d'Hugo Prades és parlar de còmic històric, així que la seva elecció com a il·lustrador en una obra com aquesta no cal ni justificar-la. La seva passió per la història i pel dibuix van de bracet, cosa que es nota quan llegim el còmic. L'altra branca del tàndem, pel que fa a la il·lustració, la forma Josep Lluís Zaragoza, *Zar*. Totes dues veus gràfiques van a una i el resultat n'és una bona mostra.

Tots dos dibuixants formen part de l'associació Delirópolis i els trobareu tant a les pàgines de la revista del mateix nom, com a la Setmana del Còmic de Tarragona, les Jornades d'Estudi de l'Art Seqüencial que se celebren des de l'any 2008 a la nostra ciutat.

El context històric

Aquest còmic es publica amb motiu de la commemoració del bicentenari del setge de Tarragona durant la Guerra del Francès (1811-2011). No m'entretindré en les qüestions purament històriques, però crec que és necessari delimitar una mica l'espai

¹ Text de la presentació del còmic duta a terme a la Sala d'Actes de l'Ajuntament de Tarragona el 7 d'abril de 2011.

històric en què es desenvolupa l'argument que podem seguir al còmic. No trobem cap indicati explícit a l'inici, però queda clar, pel context, que la història arrenca just abans del saqueig de Tarragona, iniciat el 3 de maig de 1811 amb l'arribada de l'exèrcit francès format per vint mil soldats francesos i italians, que ocupen Constantí i Vila-seca, després d'haver passat per Tortosa i Montblanc. La història acaba amb l'assalt final dels francesos a la ciutat, el 28 de juny.

He dit que no trobem cap indicació temporal explícita al còmic que ens indiqui quan comença la història, però, de fet, a l'interior, com ja veurem, sí que trobem algunes dates clau del conflicte bèl·lic, que marquen els esdeveniments viscuts pels protagonistes. La part estrictament històrica, que contextualitza tots aquests fets, la podem llegir al pròleg del còmic on se'ns donen els noms dels personatges històrics d'aquest període i els esdeveniments succeïts. Parlaré ara, doncs, del contingut que amplia el que podem llegir al còmic, i que trobem abans i després de la història en vinyetes, com a bon complement. Com deia, hi ha un pròleg, prou extens, de quatre pàgines, que recull el context europeu des de finals del segle XVIII, amb la Revolució Francesa, fins al setge de Tarragona durant la Guerra del Francès, l'any 1811. A més, el setge es pot seguir dia a dia a la crònica que trobem al final del còmic, en un dietari que ens narra els esdeveniments més rellevants des del 3 de maig fins al 28 de juny (quatre pàgines).

Pròleg

L'Europa de finals del s. xviii es regia des de finals de l'edat mitjana per l'Antic Règim. La figura central era el rei, i ell era tot el poder. La societat s'organitzava en tres estaments: el clero, que venia pel benestar espiritual del rei i dels seus súbdits; la noblesa, que tenia prohibit treballar si no era per ocupar alts càrrecs de l'Administració o per lluitar com a oficial a l'exèrcit; i el poble, els plebeus, que era l'encarregat de treballar per el rei, per al clero i per a la noblesa. Nouats el poble pagava impostos. El resultat era un sistema fiscal abusiu i insostenible.

La França de finals del s. xviii era un dels països més poderosos d'Europa, governat per Lluís XVI, de

la casa dels Borbons, que estava emparentat amb la majoria de les cases reials d'Europa. Amb un regnat difícil a causa dels grans problemes econòmics que tenia el país, els seus ministres proposaren la implantació d'un impost general que afectés tots els francesos, sense excepció. Per fer-ho possible es van convocar els Estats Generals, en els quals intervingen representants dels tres estaments. El resultat va ser la redacció d'una Constitució que delimitava el poder del rei, i que venia a dir derivar en la creació de l'Assemblea Nacional, representant de tot el poble de França.

Però el rei no estava disposat a cedir el seu poder i l'Intimitat l'Assamblea amb les armes. Aquesta acció derivà en disturbis que implicaren l'ajudament nacional, simbolitzat en la presa de la Bastilla.

L'anomenada Revolució Francesa implicà la caiguda del rei Lluís XVII i l'aprovació de la Constitució l'any 1791 sota les noves lletres de "Liberté, Égalité, Fraternité". França ja era una República.

El nou govern provocà preocupació en els països veïns. El 1792, una coalició de monarquies, entre elles Àustria, Prússia, Holanda, Portugal, Espanya, els estats italians i la Gran Bretanya, atacà la França revolucionària per "salvar la civilització", per restablir l'ordre social internacional. Després de llargs combats, el 1793 se signà el Tractat de Pau de Basilea.

L'any 1796 un jove general, de nom Napoleó Bonaparte, fou nomenat cap de l'exèrcit francès d'Itàlia. L'any següent, després d'unes importants victòries, aconseguí l'armistici amb Àustria, escassetzant l'autorització dels seus superiors, i entrà a París com a heroi, sota la mirada disconforme del govern.

El període de pau que va venir a continuació i la inactivitat de l'ambició popular Bonaparte, desitjós d'intervenir en la política, van incitar en el govern francès la necessitat de tenir-lo ocupat ben lluny de la capital. L'únic anàtic que li quedava a França, per tenir una posició de forta a Europa, era la Gran Bretanya. El pla de desembarcar i les seves costes fou proposat a Napoleó, que va ser nomenat general en cap de "l'exèrcit invencible". Conquerir, que atacar les illes seria un error, prometé conquerir Egipte, tallant la ruta de la Gran Bretanya cap a l'Índia.

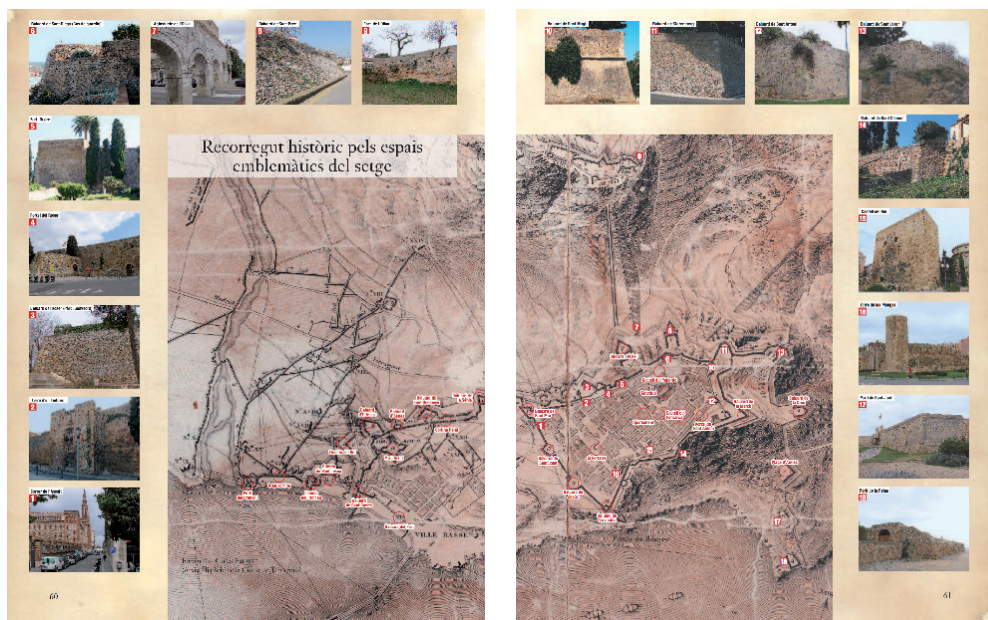
Mentre Napoleó era a Egipte, Àustria havia tornat a entrar en guerra contra França. La Segona Coalició contra França estava formada principalment per Àustria, Rússia, Portugal, Turquia i Nàpols.

Amb la situació estancada a Egipte i amb una inestabilitat creixent a França, Napoleó torna al país. A la seva arribada se li proposa de col·laborar en

Primera pàgina del pròleg

La inclusió d'aquests textos amb tota la informació històrica permet, d'una banda, contextualitzar els fets que es narren gràficament al còmic. Per l'altra, conviden el lector a fer l'interessant exercici de seguir els esdeveniments que viuen els protagonistes i a comparar-los amb els fets històrics. De fet, aquest exercici ja es troba de manera implícita en determinats moments del còmic, com ja veurem.

I ja que parlem dels continguts complementaris, que no formen part del còmic pròpiament dit, sinó que podem considerar material extra que n'enriqueix la seva lectura, trobem, a la part final, un mapa de la ciutat de Tarragona, amb l'evolució de l'avanç de l'exèrcit napoleònic, assenyalat temporalment, així com una doble pàgina que ens mostra, també en un mapa històric, un recorregut pels espais més emblemàtics del setge. Aquest mapa es veu enriquit per les fotografies de l'estat actual d'aquests espais. El recorregut presentat és una invitació a visitar, a trepitjar, avui dia, aquests espais de la nostra ciutat.

Recorregut històric pels espais emblemàtics del setge

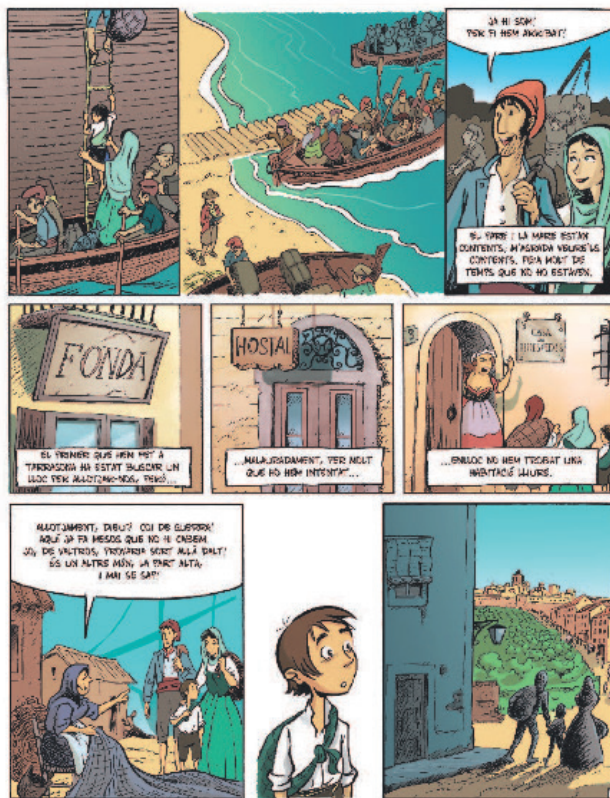
Finalment, el volum es clou amb un epíleg, d'una pàgina, que serveix de pont per explicar els esdeveniments més destacats des del setge de la ciutat fins als nostres dies. Aquest epíleg es fixa, sobretot, en el paper dels ciutadans i les ciutadanes que, al llarg dels segles, han lluitat (no necessàriament d'una manera bèl·lica) per la seva ciutat.

Tot aquest material que acompanya el còmic és molt útil per a complementar les dades històriques i per il·lustrar el que s'hi explica. La seva lectura es pot realitzar de manera simultània amb les vinyetes, o de manera anterior o posterior. És realment un encert la seva inclusió, per dos motius: es manté un rigor històric que demana una obra d'aquestes característiques i el fet de situar aquest material abans i després del còmic evita que aquest es converteixi en una simple translació de dades en forma de vinyetes, que és una temptació en la qual s'hauria pogut caure en l'elaboració d'una obra d'aquest tipus. Com dic, el rigor hi és, però no entorpeix el plaer de la lectura del còmic, que és del que es tracta. Els aficionats a la història en general i a aquest període en particular trobaran, a més, una breu però acurada bibliografia al final, que esdevé una guia bàsica per a endinsar-se en els detalls històrics d'aquest episodi de la mà d'especialistes en la matèria, tant d'obres històriques com d'estudis més o menys recents realitzats per reconeguts historiadors tarragonins.

Els personatges

Després d'aquesta breu incursió pels aspectes històrics i pel contingut complementari del còmic, entrem ja en matèria i ho fem repassant els personatges que hi apareixen:

- El nen: és el protagonista de la història i, com veurem, és el narrador dels fets i a través dels seus ulls resseguim el que va succeint. Anònim des del començament, se'ns desvetlla el seu nom a la darrera pàgina del còmic.
- Els pares del protagonista. Arriben a Tarragona amb el seu fill i s'integren a l'activitat de la ciutat fent el que poden per a sobreviure (feinejant en la reconstrucció de la ciutat o bé en un taller de fabricació de cartutxos, per exemple). Les dificultats a les quals s'enfronten són evidents.

L'arribada dels protagonistes a Tarragona

- L'hostaler (per anomenar-lo d'alguna manera): el personatge negatiu, representa la part més egoista de l'ésser humà que vol treure profit personal (econòmic sobretot) de les circumstàncies adverses generals. És el contrapunt a la bonhomia del protagonista.

- Walter: personatge molt interessant. Ajudarà els protagonistes a la seva arribada a Tarragona i esdevindrà, per poc temps, el mentor del nen, amb qui compartirà les seves idees al mateix temps que ofereix un nou punt de vista de les coses.
- Salvador González, el Gallego: és el vigia de la torre de la catedral i capatàs del protagonista, que feineja per a ell fent encàrrecs a canvi de rebre el ranxo.

Aquests són els personatges actius, els que apareixen de manera explícita a la història i en són protagonistes principals (uns més que d'altres). També hi ha un altre grup de personatges. Són els històricament rellevants, que apareixen citats (i fins i tot representats gràficament) i tenen la seva importància pel context històric, però no per la seva interacció directa amb els protagonistes. Són els noms que ens ha llegat la història i que protagonitzen els fets bèl·lics.

- El Marquès de Campo Verde.
- General Sanjuán.
- Rosa Venes, la Calesera, que es distingeix pel seu valor en l'atac del 18 de maig.
- General Caro.
- José González, germà del Marquès de Campo Verde.
- General Pedro Sarsfield.
- General Senén de Contreras.
- Benet Bernat, el pregoner.

Un altre personatge, important, serà la ciutat de Tarragona, com veurem més endavant.

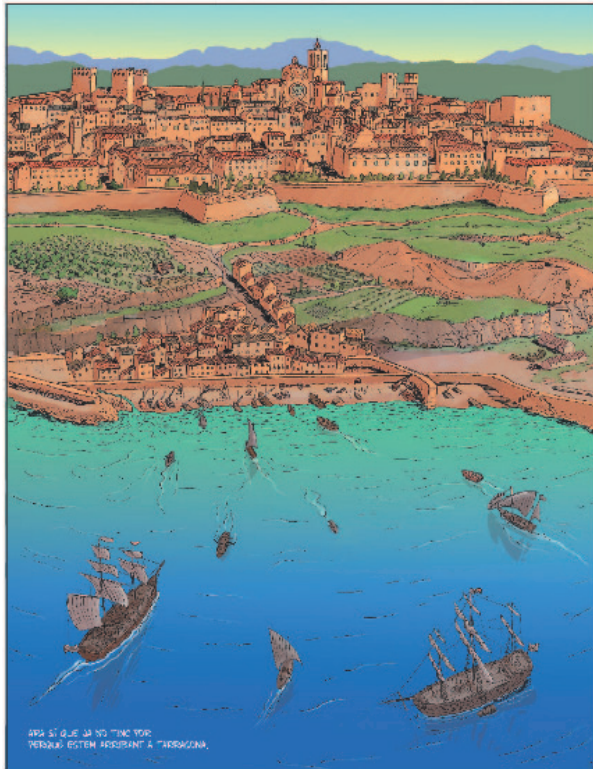
La història

Entrem ara en la història pròpiament dita, el que podem llegir i veure a les vinyetes del còmic. Sovint, quan es tracta d'obres de caire històric, ja siguin pel·lícules, novel·les o també còmics, hi trobem el punt de vista dels vencedors que són, al cap i a la fi, els que escriuen la història. Aquests grans successos s'acompanyen de fanfàrries i de relats de tipus èpic on es lloen les grans virtuts dels soldats, la seva valentia, la seva força i el seu paper protagonista. En episodis bèl·lics, els grans generals i comandants són els que la història recorda i els que, habitualment, ocupen les cobertes i les grans vinyetes dels còmics que recreen aquests episodis. Això també passa (encara més, fins i tot) en versions lliures d'episodis històrics, com pot ser la recreació de la batalla de les Termòpiles que Frank Miller dibuixa a *300*, que segurament coneixereu per la seva versió cinematogràfica.

Són molts els autors de còmic, sobretot a nivell europeu, que han recreat coneguts episodis bèl·lics, afegint-hi més o menys veracitat històrica, i l'òptica adoptada en la majoria dels casos és de caràcter èpic. El còmic francès n'és un bon exemple amb sèries com *Murena* de Jean Dufaux i Philippe Delaby que relata l'ascensió de Neró com a emperador de Roma i els primers anys de govern, o l'*Alix* de Jaques Martin, que adopta un to més didàctic, per citar-ne només un parell.

En el cas que ara ens ocupa, el protagonisme se l'endurà un nen. No és el protagonista de la història per un fet rellevant (històricament parlant) que dugui a terme; és a dir, no és un «timbaler del Bruc», si prenem com a exemple un personatge d'aquesta mateixa època. El que fem com a lectors quan llegim el còmic és posar-nos en la seva pell i deixar-nos guiar per la seva veu durant el desenvolupament del setge de Tarragona l'any 1811.

El que ens explica el còmic són les conseqüències que un conflicte bèl·lic d'aquestes característiques té en la població civil. Tot i la seva delimitació cronològica i la seva ambientació (molt concretes: Tarragona i l'any 1811), l'obra esdevé intemporal, en aquest sentit, perquè les imatges que veiem que mostren com pateix la ciutat un setge així es podrien extrapolar a qualsevol dels conflictes armats que són vigents avui dia.

Vista de la ciutat de Tarragona

La història, argumentalment, arrenca amb l'arribada del nen protagonista, amb els seus pares, a Tarragona, fugint de la seva llar que ja ha caigut sota les tropes invasores. La primera imatge que veu el nen, des del vaixell, i que nosaltres compartim amb una perspectiva aèria, és la de la ciutat, separada en dos nivells (el nucli mariner i el nucli antic, envoltat per les muralles). Els colors vius envaeixen l'espai en aquestes primeres vinyetes, associades a l'entusiasme dels protagonistes que veuen l'arribada a Tarragona com una nova oportunitat. Però les coses aviat es torcen quan topen amb la crua realitat: les fondes i els hostals són plens a vessar. És aleshores quan es dirigeixen a la part alta de la ciutat, tot «un altre món» segons diu una pescadora del port. Ja a la part alta, els militars ocupen els carrers, alligant els ciutadans i advertint-los del perill dels espies napoleònics, induint-los a delatar qualsevol activitat sospitosa del veí.

Amb l'arribada de la foscor sembla que ho tenen molt magre per a trobar un lloc on passar la nit. Un hostaler —per denominar d'alguna manera aquest personatge, com ja he dit— els ofereix allotjament a un preu abusiu. Es tracta de la recreació del personatge negatiu que busca aconseguir el benefici propi fins i tot (o podríem dir, sobretot) en les situacions més complicades i de més dificultat. De personatges com aquest sempre n'hi ha hagut.

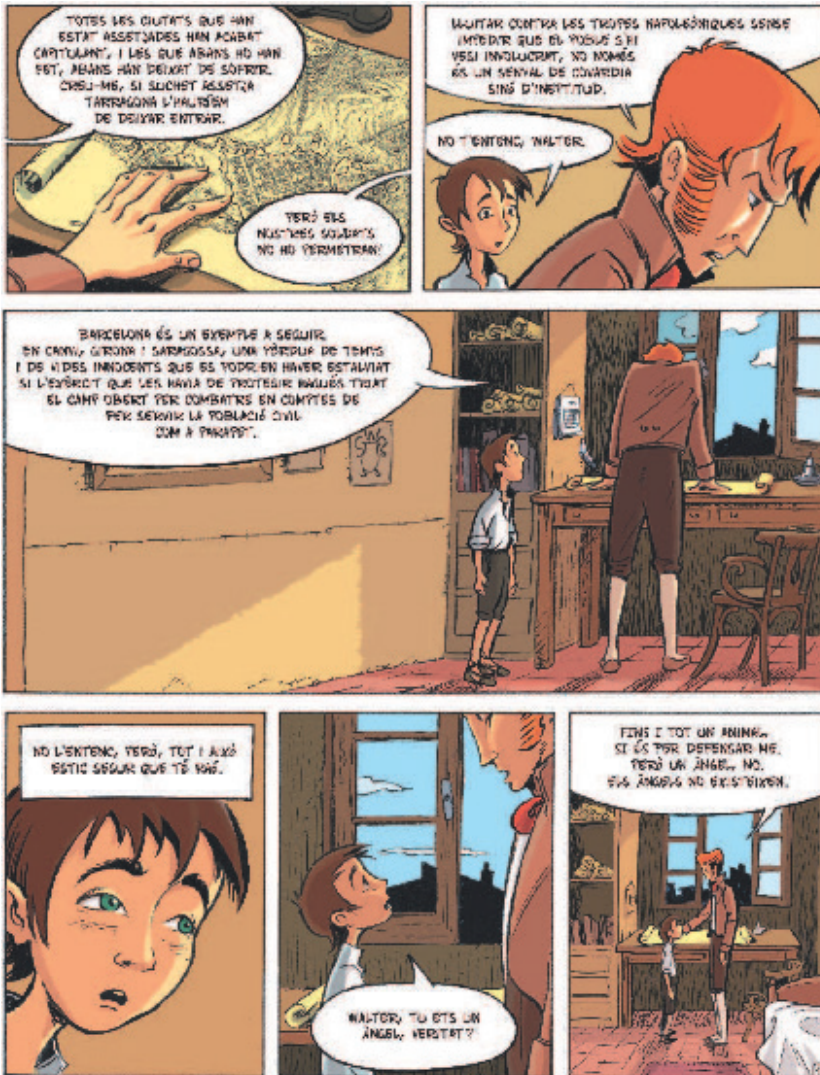
És aleshores quan l'aparició del seu contrapunt, el Walter, és la salvació per als protagonistes, ja que els ofereix un lloc on viure a un preu digne. Aquest personatge, que trobarem només en quatre pàgines, tindrà una gran influència en el nen protagonista. Ell li ensenya com és la ciutat de Tarragona, amb un plànol recreat a doble pàgina que assenyalava els llocs més importants a l'època i, sobretot, li mostra un punt de vista molt allunyat del que el nen es pot trobar en altres ciutadans. Walter explica al nen que:

Lluitar contra les tropes napoleòniques sense impedir que el poble s'hi vegi involucrat, no només és una senyal de covardia sinó d'ineptitud (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 18).

El nen no l'entén i Walter s'explica amb un exemple:

Barcelona és un exemple a seguir. En canvi, Girona i Saragossa, una pèrdua de temps i de vides innocents que es podrien haver estalviat si l'exèrcit que les havia de protegir hagués triat el camp obert en comptes de fer servir la població civil com a parapet (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 18).

Aquest és un pensament que podríem aplicar també als conflictes actuals.

Conversa entre el nen i Walter

Els esdeveniments es precipiten i l'arribada de les tropes napoleòniques suposa l'inici del setge de la ciutat. Com hem vist al començament, aquest fet el seguirem des de l'interior del conflicte. No viatjarem a l'interior de les escenes més cruentes de la batalla (tot i que en veurem alguna), sinó que en patirem les conseqüències com a ciutadans que intenten sobreviure en les condicions que poden. La vida es complica cada dia més i és la població civil la que en pateix els efectes. El nen i la seva família els sofriran en primera persona.

El desenvolupament gràfic

Es tracta de fer una presentació del còmic i no de desvetllar-vos tots els detalls argumentals, així que ara ens centrarem en el desenvolupament gràfic de la història. Fins ara, tot el que he comentat, narrativament parlant, també ho podríem trobar en una novel·la. Què és el que diferencia, doncs, el còmic *El setge de Tarragona* d'una narració? Evidentment, la presència de la part gràfica, ja que és un còmic. No es tracta, però, de la simple suma entre el dibuix i el text. Com explica el dibuixant Scott McCloud a la seva obra teòrica *Entendre el còmic*:

Els creadors del còmic ens conviden a participar en un *ball silencios* del que *veiem* i del que *no veiem*. D'allò *visible* i d'allò *invisible*. Aquest ball és exclusiu dels còmics, cap altre art ofereix tant al seu públic alhora que també ho exigeix. Per això crec que és un error veure el còmic com un simple *híbrid* de l'*art del dibuix* i de la *ficció en prosa*. El que succeeix entre les vinyetes és una màgia que *només* la trobem en els còmics (McCloud 2009: 92).²

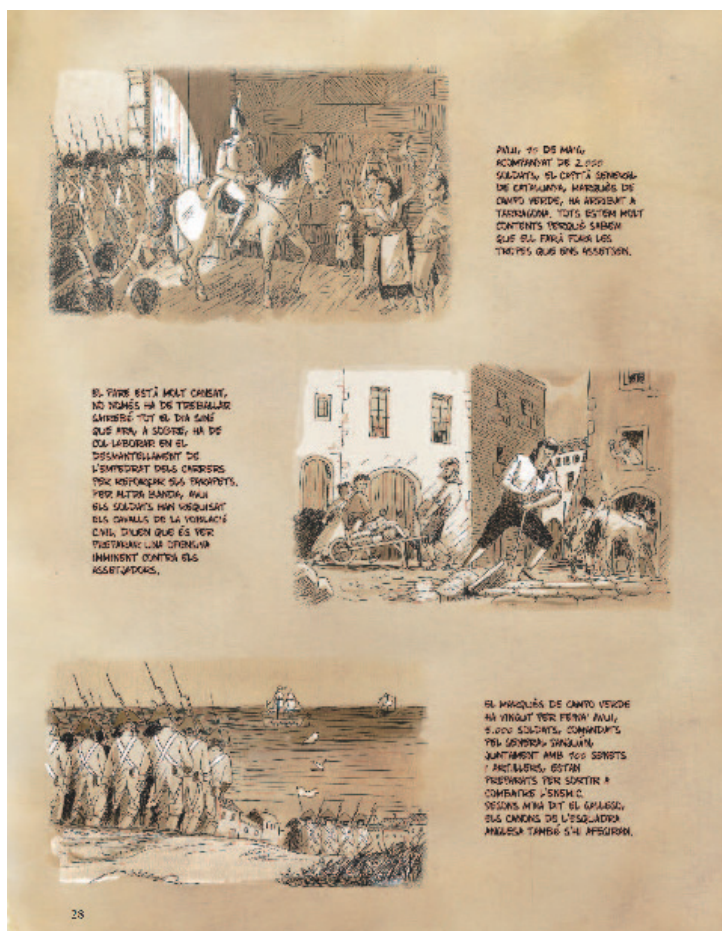
Ara veurem com la història, el text i el dibuix (amb tot el que implica, és a dir, el color, les ombres, la disposició gràfica dels elements, etc.) ens presenten la història de manera conjunta.

Ja hem vist al començament com la primera imatge que el nen veu quan arriba a Tarragona, dalt del vaixell, nosaltres, com a lectors, la veiem amb una perspectiva diferent. Adoptem una visió aèria que ens permet contemplar la ciutat, gairebé, en la seva totalitat. Aquesta imatge va lligada al sentiment d'esperança del protagonista quan arriba a Tarragona fugint de casa seva. Aquesta força de les imatges és una constant de tota l'obra i la trobarem representada de diferents maneres. Una d'elles és el canvi d'enfocament. És a dir, en una mateixa pàgina podem trobar quatre vinyetes que ens mostren el mateix espai i que van des d'un pla molt específic a un pla molt més general, com trobem també en els zooms cinematogràfics. Aquesta tècnica ens permetrà resseguir la ciutat de Tarragona des d'un racó molt concret fins a una visió més general.

Aquestes imatges actuen a mode de narrador que ens ensenya (i no ens narra amb paraules) el que passa a la ciutat, mentre el nen protagonista ens explica el que veu o el que li passa a ell o a la seva família, d'una manera més concreta. Ens trobem, per tant, en un doble nivell: el que nosaltres veiem i el que ens explica el nen. Aquest doble nivell hi ha vegades que coincideix i d'altres no. Així, en determinats moments, per exemple, quan se'ns relaten les dificultats que la població pateix amb el tall del subministrament de l'aigua o l'expulsió dels malalts i ferits de Reus, Cambrils i Vilaseca per part dels assetjadors, el que veiem és un pla general de la ciutat, que s'acosta a dues escenes quotidianes determinades, mentre el nen es converteix en el narrador. En aquest cas coincideixen. Aquest paper del nen com a narrador i cronista dels fets

² Traducció pròpia.

es fa encara més evident en dues seqüències concretes. Són dues seqüències que, gràficament, difereixen de la resta per la distribució de les vinyetes, pel color i pel seu contingut. Em refereixo a la transformació del nen en cronista, amb la seva veu en off, mentre veiem escenes concretes (bè·liques i quotidianes), sobre un fons uniforme d'un color ocre, abandonant així la disposició en vinyetes de la resta de l'àlbum, canviant el color i la disposició dels elements. És en aquests moments on se'ns donen dates i fets concrets del setge. Aquestes dues seqüències són les següents: en primer lloc, les pàgines que van de la 28 a la 33, on es narren els fets del 10 de maig, amb l'arribada del capità general de Catalunya, marquès de Campo Verde, a Tarragona, fins al 31 de maig, amb l'abandonament del marquès i la seva fugida de Tarragona, enduent-se sis mil soldats; en segon lloc, a les pàgines que van de la 38 a la 40, on es narren els fets del 7 de juny, amb l'esperança que arribi el marquès de Campo Verde, fins al 28 de juny, amb el setge sobre la muralla de Sant Joan.

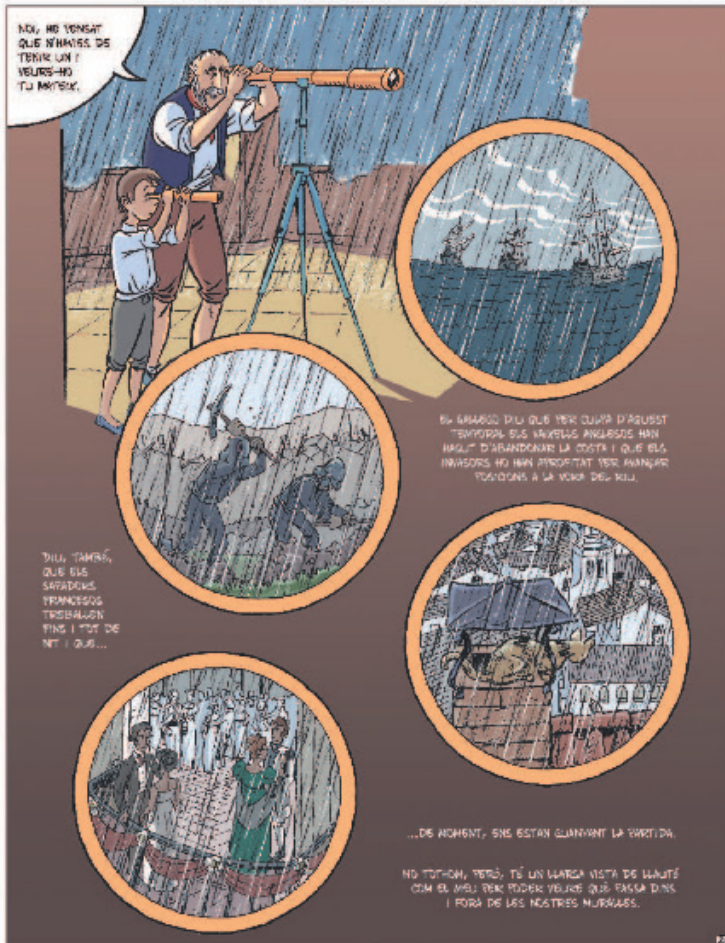
Exemple de crònica

Com deia abans, la cronologia que podem trobar al final del còmic pot complementar la lectura de la història i això es fa més evident en aquestes dues seqüències. Crec que utilitzar aquest punt de vista de cronista dels fets durant tot el còmic hauria estat perjudicial per al resultat global, ja que hauríem perdut la frescor del protagonista i la implicació que com a lectors tenim quan ens posem en la seva pell. S'hauria aconseguit una narració molt més exacta i concreta, històricament parlant, però segurament ens hauríem quedat en la superfície de la història. L'ús combinat d'aquesta perspectiva de cronista amb la del nen en primera persona enriqueix el conjunt de l'obra, per la qual cosa és tot un encert dels autors.

Aquesta, però, no és l'única tècnica emprada pels dibuixants a l'hora de presentar-nos un punt de vista diferent dins la història. Abans d'aquesta crònica, a la pàgina 26, el nen adopta un paper també de cronista dels fets, però no de la mateixa manera. Si a les dues seqüències comentades anteriorment, la seva veu en off podria ser la que escoltaríem en un documental que projectés imatges dels fets, una rere l'altra, ara el que tenim en aquesta pàgina és el seu propi punt de vista. El nen es troba a la torre de la catedral amb el Gallego, el vigia, que utilitza una «llarga vista de llautó» per contemplar la ciutat. El nen també en té una i el que veiem els lectors és precisament el seu punt de vista, en quatre llocs concrets de la ciutat, exposats de manera gràfica com si miréssim a través de la seva llarga vista, que són:

- l'abandonament de la costa dels vaixells anglesos i l'avançament dels invasors.
- el treball dels sapadors francesos.
- un gat que es protegeix del temporal i contempla la ciutat des d'una xemeneia.
- els nobles gaudint d'un ball, aliens al conflicte.

Aquests quatre detalls resumeixen la situació de la ciutat assetjada i com els protagonistes actuen de manera diferent segons la seva condició. Aquesta visió, que ens permet contemplar la ciutat des dels ulls del nen, es veu enriquida, gràficament parlant, per les condicions climatològiques, ja que la presència de la pluja apareix reflectida a la llarga vista a través de la qual veiem el que el narrador ens explica, aconseguint un efecte òptic de gran bellesa i vivacitat.

Tarragona contemplada des de la llarga vista

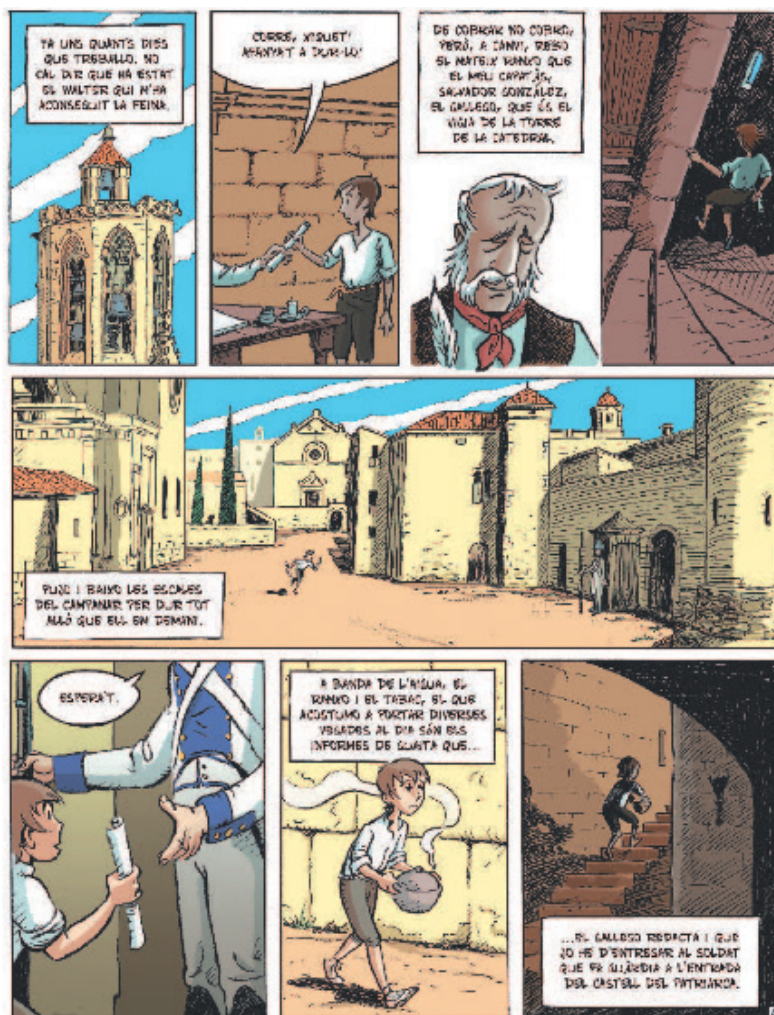
Tarragona com a protagonista

Deia a l'inici que la ciutat de Tarragona es pot percebre com un personatge més de la història. El que vull dir és que, al còmic, no veiem la ciutat únicament com un paisatge on succeeixen els fets o un rerefons on es mouen els personatges. La ciutat té vida i pateix també les conseqüències del setge. El seu protagonisme queda palès, no ja a cada petit racó on succeeixen els esdeveniments, sinó també quan el dibuix cobra tot el protagonisme, amb les excel·lents il·lustracions a pàgina sencera on no hi trobem cap paraula escrita.

Aquesta recreació de la ciutat, que denota un bon treball de documentació i una excel·lent reproducció gràfica, inclou petites joies, com l'aparició d'espais ja desapa-

reguts avui dia, al costat d'altres que ens resulten ben familiars, tot i que no els veiem de la mateixa manera. Així, podem contemplar, per exemple:

- el castell del patriarca (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 19).
- la torre del campanar (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 19).
- el fort de l'Oliva (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 31).
- la catedral (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 34).
- el pla de la Seu (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 47).

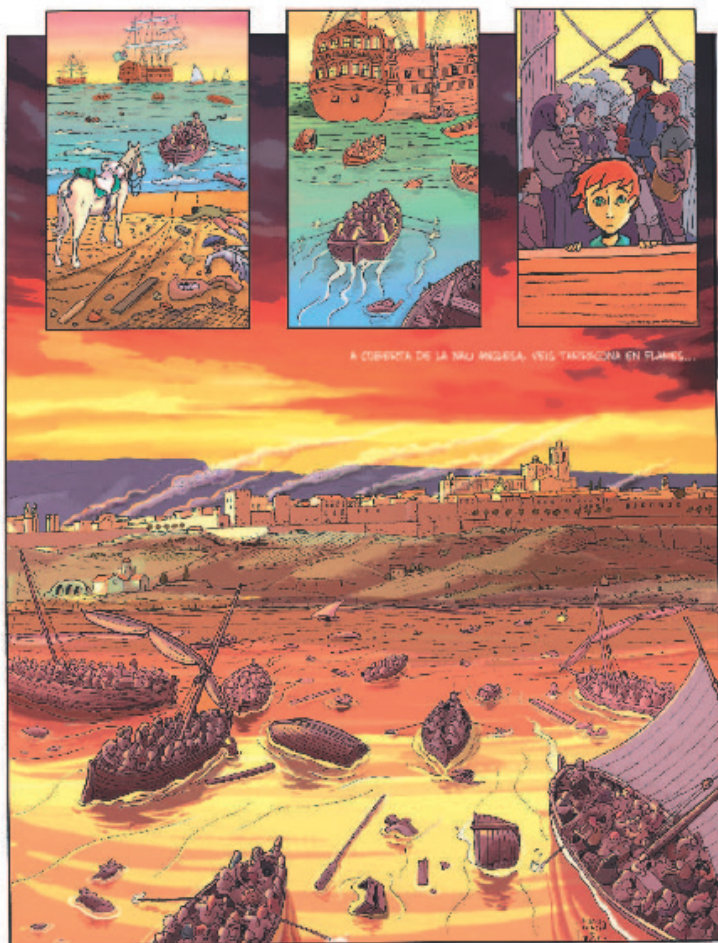
El castell del patriarca i la torre del campanar

Aquest protagonisme de la ciutat es fa més evident a les darreres pàgines del còmic, amb l'assalt final de les tropes napoleòniques quan la ciutat cau el 28 de juny. En aquesta part final les vinyetes focalitzen la seva atenció en un element concret i ofereixen, alhora, una visió global de l'escena. Això ho trobem a la pàgina 46 amb l'arribada de les tropes al pla de la Seu, amb una magnífica vista des de l'actual carrer Major, alhora que veiem com cauen les defenses de la ciutat emmurallada i com els seus habitants es defensen com poden.

Assalt final de les tropes napoleòniques

En aquesta part final assistim a la fugida del nen protagonista durant l'assalt de la ciutat. El ritme s'accelera, d'acord amb l'acció, i desemboca en una escena final que resulta el contrapunt de la que podíem contemplar a l'inici. Si al començament, una il·lustració a pàgina sencera ens mostrava la ciutat de Tarragona plena de llum que rebia el nen i els seus pares que fugien de casa seva,³ ara ens trobem amb una ciutat mig enrunada, fumejant i pintada de tons rogencs que fan que l'ambient sigui tot el contrari del que podíem veure a l'inici. Les barques i els vaixells no arriben a la ciutat, sinó que se'n van, i amb elles, les seves esperances. D'aquesta manera, si una mirada del nen obria la primera pàgina del còmic amb la seva arribada il·lusionada a la ciutat, ara és una altra mirada la que el tanca, amb la visió de la ciutat en flames.

Fugida de la ciutat, al final de la història

³ Vegeu la imatge «Vista de la ciutat de Tarragona» a la pàgina 45.

L'epíleg

L'aventura del protagonista acaba aquí, amb la seva fugida de Tarragona, però els lectors tenim encara tres pàgines més per endavant. Fem un salt en el temps i ens situem al nostre segle on veiem un personatge femení (probablement una historiadora), envoltada d'objectes de l'època (fotografies, manuscrits, una llarga vista de llautó...) que repassa els successos que han tingut lloc a la ciutat dos-cents anys abans. Les paraules són absents en aquestes pàgines finals (tampoc no són necessàries) i acompanyem aquest personatge en el seu recorregut per la ciutat (amb escenes quotidianes que segur que ens resultaran ben familiars) fins a la torre de la catedral, on es tanca, d'aquesta manera, el paper del nen com a cronista en primera persona dels fets. No entro en detalls per no desvetllar la petita sorpresa final que relaciona aquesta escena amb el nen protagonista. Aquest epíleg gràfic lliga perfectament amb l'epíleg escrit que trobem al final de les imatges, com he comentat anteriorment:

El seu patrimoni històric [de Tarragona], com a capital provincial de l'Imperi romà, fou inclòs l'any 2000 a la llista del Patrimoni Mundial per la UNESCO. Una distinció que també serveix per recordar tots aquells tarragonins i tarragonines que al llarg dels segles, amb el seu esforç i amb la seva vida, ho han fet possible (Brunet, Prades i Zaragoza 2011: 62).

Crec que no hi ha millor manera d'acabar la presentació del còmic que amb aquestes paraules. Només em resta felicitar l'Arxiu i l'Ajuntament de Tarragona per aquesta iniciativa i els autors per la gran feina feta.

Epíleg

Tarragona, després de cinquanta-sis dies de setge, va caure irremediablement en mans de les tropes franceses. Al llarg d'aquests dies moriren 2.250 persones, 3.200 foren fetides i 1.900 caigueren preses. En els tres dies de saqueig 3.700 persones foren assassinades, 5.750 ferides i 6.300 foren preses. A més, 100 persones s'ofegaren a l'incinerar ambarest-se per fugir i 450 foren recollides pels viatells. Dels ferits i presoners es calcula que 2.650 acabaren morint.

Als tres dies posteriors de pillatge desentremat en territori pel mariscal Suchet va portar els defensors, i en especial la població civil, a patir l'estrellat d'una solidesa emulgida de sang, de foc i de luxúria, senyora shadma de la ciutat sacrificada.

Entre els anys 1811 i 1813 la ciutat va estar ocupada dels francesos, i la vida era trista i monòtona. L'any 1812 va ser "l'any de la fum", motivat per les onades epidèmiques, la manca de gany per treballar, la consumació de l'hebreu iovani i l'acció de les guerrilles. El país estava errànt. Davant per la guerra, els impostos i els saquejos, s'havia arribat a la més absoluta misèria.

L'any 1813 va ser un mal any per als francesos. Comença la retirada escalonada de les tropes napoleòniques, motivada per la necessitat de col·locar altres fronts bèl·lics a Europa. En camí de retorn al seu país, Berthollet, el general italià comandant de les tropes franceses de la ciutat, rep l'ordre de retirar-se de la ciutat no sense abans barrejar-lo solar. El 18 d'agost ordena als tres-cerats milers restes supervivents de la ciutat que abandonin la ciutat. Vint-i-dues minuts van encarregar-se de destruir la ciutat i fer desaparèixer per sempre alguns dels seus edificis més importants i històrics, com són els castells del Rei i del Partit, entre d'altres. Una sola nit no va explotar: la que hi havia col·locada al fort de Sant Martí, miraculosament spapada el mateix dia de Sant Martí.

Tarragona quedava al·lhorat per sempre del poder napoleònic. La decadència de Napoleó havia començat. El 23 de juny de 1815 abolí definitivament i era descurat a l'illa de Santa Elena fins al 7 de maig de 1821, dia de la seva mort. La pau havia tornat a Europa.

L'any 1821 també va ser molt important per a la ciutat de Tarragona. Uniforme de la Comissió de Cortes, per a la divisió del territori espanyol en noves províncies, dictaminava la creació de quatre províncies a Catalunya, una de les quals seria la de Tarragona, amb la ciutat com a capital. La capitalitat de Tarragona quedava clara en l'informe de la comissió, que deia el següent: "La província de Tarragona, Capital Tarragona, que ha paregut preferible a Reus per la proximitat de un puerto, por ser la residencia de la autoridad superior eclesiastica, por haber sido cabeza de corregimiento y también en recompensa e indemnización de lo mucho que ha padecido en la guerra de la Independencia".

L'any 1833 sortí el Reial decret, que ho aprovava i trenta anys més tard es legalitzava.

La recuperació de Tarragona va ser lenta. La represa de les obres del port, l'establiment d'empreses vinculades de fora de la ciutat així com la formació d'una petita burgesia comercial feren possible la modernització de Tarragona al llarg del segle XIX.

El 1859 s'inicià l'enderroc de la muralla de Sant Joan, que permeté urbanitzar l'actual Rambla Nova i alguns dels carrers més importants del centre de la nova ciutat, com ara el carrer de la Unió, que, com el seu nom indica, feia possible la unió entre la part alta de la ciutat i la Maritim, la part baixa de la ciutat. El 1868 Tarragona neixà de ser plaça forte, cosa que permetrà l'estructura de la ciutat fora muralles.

En el curs del segle XIX que Tarragona es configura com a ciutat potent, tant per la seva gent com pel seu comerç i la seva indústria. El segle XX serà de vital importància per a la ciutat. Després d'una època guerra civil que assolirà el país, Tarragona tornarà a ressorgir. En la segona meitat del segle, passarà a ser una de les ciutats industrials especialitzades en el sector químic més importants del país.

El seu patrimoni històric, com a capital provincial de l'Imperi romà, fou inclòs l'any 2001 a la llista del Patrimoni Mundial per la UNESCO. Una distinció que també serveix per recordar tota aquells tarragonins i tarragonines que al llarg dels segles, amb el seu esforç i amb la seva vida, ho han fet possible.

VINYETES I BLOGS: EL CÒMIC A LA XARXA¹

Preàmbul

Primer de tot, deixeu-me agrair a Jaume Llambrich les seves generoses paraules de presentació i als organitzadors de la Setmana del Còmic de Tarragona haver-me convidat a participar activament en aquesta fantàstica iniciativa. Per a un amant dels còmics com jo, és tot un plaer ser aquí avui amb tots vosaltres.

El títol de la xerrada és «Vinyetes i blogs: el còmic a la xarxa».² D'inici, m'agradaria delimitar el tema d'exposició i per això us vull dir que em dedicaré de manera exclusiva a parlar de blogs i no de pàgines web o d'altres eines que podem trobar a Internet. Serà una sessió eminentment pràctica i utilitzaré nombrosos exemples per a il·lustrar tot el que us diré.³ La quantitat d'informació que hi ha a Internet és enorme, com sabeu. Per als exemples, he seleccionat els blogs que he cregut més significatius (en cada apartat), però, evidentment, el component personal hi ha tingut molt a veure.⁴ Tot el que us explicaré és només un petit tast davant l'oceà que trobareu quan navegueu per Internet.

He dividit la intervenció en tres parts. A la primera veurem la relació existent entre còmics i blogs; a la segona, la relació entre blogs i còmics (que no és el mateix); i, finalment, a la tercera veurem un cas particular que pot servir d'exemple de relació entre els dos mons.

1 Conferència de la 2a Setmana del Còmic de Tarragona, donada el 6 de maig de 2009.

2 S'ha regularitzat la denominació *blog* (per *bloc*) i *bloguer* (per *blocaire*) ja que aquestes són les formes acceptades actualment pel DIEC2. Únicament s'han conservat les denominacions originals de la conferència (*bloc* i *blocaire*) en les citacions.

3 Una part de les adreces web citades inicialment ja no estan actives en aquests moments. En aquests casos, s'ha conservat el títol de l'entrada (o del blog), s'ha marcat amb un asterisc, i s'ha suprimit l'enllaç atès que ja no està operatiu.

4 Les imatges incloses aquí corresponen a les captures realitzades el maig de 2009, independentment de la disponibilitat actual dels blogs.

Introducció: els blogs

Abans, però i, per començar, deixeu-me que us expliqui quatre nocions bàsiques per saber de què parlem quan parlem de blogs. Vegem què en diu la Viquipèdia:⁵

En informàtica, un bloc (també blog -força usat- o bitàcola, de l'anglès *blog*, truncació de *weblog*: diari web) és un diari interactiu personal (dip) a Internet. Un bloc està dissenyat perquè, com en un diari, cada article tingui data de publicació, de tal forma que la persona que escriu (blockaire o bloguista) i les que llegeixen poden seguir un camí de tot el que s'ha publicat i editat.

En cada missatge o article d'un bloc els lectors poden escriure comentaris (si l'autor ho permet) i aquest, al seu torn, donar-los resposta. Cada bloc té el seu propi tema i n'hi ha de tipus personal, econòmic, periodístic, tecnològic, educatiu, polític, etc.

Hi ha nombroses eines de manteniment de blocs que permeten, sense necessitat d'alts coneixements, administrar-los.

El concepte de *bloc* existeix des dels principis d'Internet. Tim Berners Lee, l'inventor de la web, tenia una pàgina on incloïa els nous llocs web que s'anaven creant i feia un comentari sobre cadascun; però el primer bloc com a tal, Scripting News, va néixer el 7 d'octubre de 1994, de la mà de Dave Winer.

Scripting News⁶ va ser el primer que va definir el concepte de *bloc*. A més, ha estat un dels blocs que més ha influït en la resta de blockaires. Anys després del naixement del bloc de Dave Winer, que encara continua actiu i és molt llegit, els blocs són un dels fenòmens més destacats de la xarxa. Winer és considerat una de les cinquanta persones més importants d'Internet i també un dels inventors del *podcasting* i de la tecnologia RSS. De fet, entre les seves fites hi ha l'haver convençut el *New York Times* perquè comencés a fer-la servir.

A l'agost del 2006, segons l'inventari que realitza Blogcensus, la llengua catalana és la segona amb més blocs (123.320), just per darrere de l'anglès (1.958.443) i per davant del francès (83.950).

⁵ Text corresponent al mes de maig de 2009.

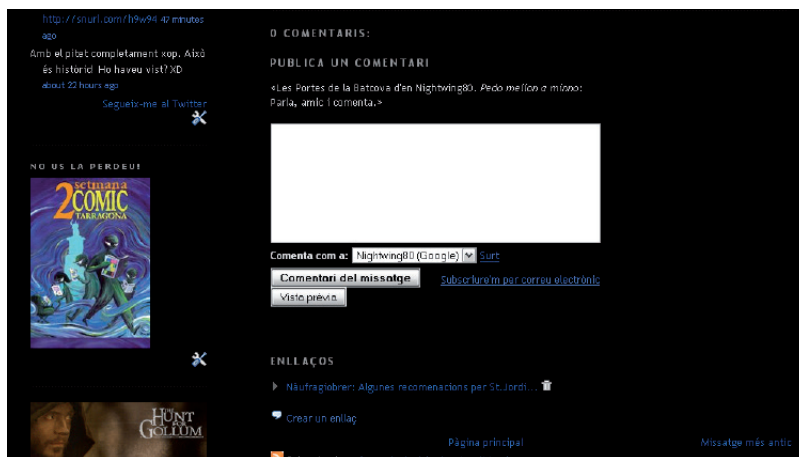
⁶ Vilaweb «Deu anys de Scripting News, el bloc que va definir els blocs» <http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=2332964>

Scripting News, el primer blog

Actualment tots els blogs tenen unes característiques prou generalitzades:⁷

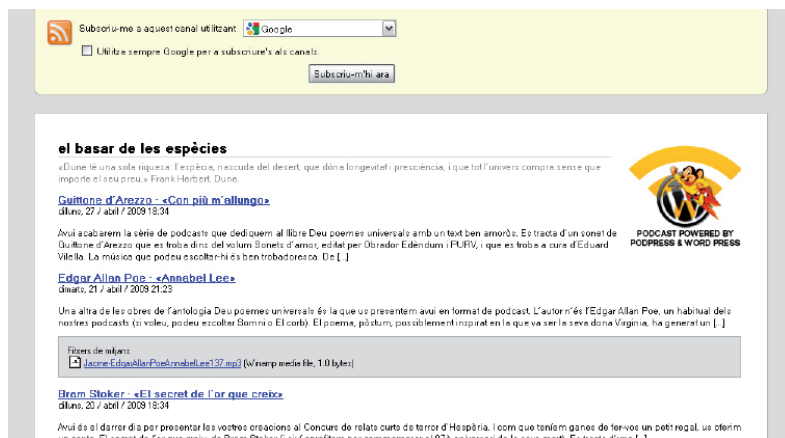
- **Comentaris:** En un blog els lectors poden escriure comentaris a les entrades, de forma que s'estableix un diàleg entre les persones que el visiten i el propi autor del blog. Aquests comentaris poden estar moderats o no, en funció de les preferències del propietari del blog.

Exemple d'entrada de comentaris en un blog

⁷ Informació extreta del taller de creació de blogs de Manel Zaera* (gener 2007).

- Reenviament: Les entrades dels blogs sovint inclouen una opció per enviar-les per correu electrònic a persones que es creu que poden estar interessades en el seu contingut.
- Canals de subscripció: Els visitants del blog poden saber què s'hi acaba de publicar de forma ràpida i senzilla, sense haver de visitar-lo de forma constant gràcies als canals de subscripció. Mitjançant aquests canals hi ha programes lectors que ofereixen la llista de continguts que hi ha en un o més blogs en un moment determinat, i remarquen aquells que són nous i que no s'han llegit encara. Per a fer-ho, el programa se subscriu al canal del blog i periòdicament revisa si hi ha hagut canvis. Hi ha dos formats generalitzats per realitzar la subscripció de continguts (RSS i Atom), per la qual cosa sovint es parla sobretot de canals RSS. Actualment no és normal trobar un blog que no ofereixi canals de subscripció.

Exemple de subscripció

- Arxiu: Quan una persona visita un blog pot veure un nombre determinat d'entrades. Les entrades antigues dels blogs van desapareixent, per evitar una pàgina web llarguíssima al cap del temps. Però les entrades dels blogs queden emmagatzemades en un arxiu, que pot tenir una periodicitat configurable (per setmanes, mesos o anys), de forma que es poden consultar un cop han desaparegut de la pàgina principal del blog.
- Categories i etiquetes: Les entrades del blog es poden classificar. En alguns entorns s'utilitzen categories, les quals són una forma més jeràrquica de classificar la informació. En altres s'utilitzen etiquetes. Una entrada pot tenir associat un nombre indeterminat d'etiquetes. En ambdós casos això permet fer consultes de totes les entrades que estan associades amb determinades categories o etiquetes.

- Plantilles: En un blog es creen i editen continguts però, no s'escriu cada cop una pàgina web sencera. Els blogs són llocs web dinàmics en què l'aspecte del lloc web està separat dels continguts que s'hi mostren. L'aspecte del blog es configura escollint una plantilla. Aquesta és un patró que s'aplica quan es visita el blog, on hi ha configurats els tipus de lletra, els colors, imatges de fons, la disposició de les entrades dins de la pàgina web, si hi ha columnes laterals, si hi ha menús, etc.

Exemple de tria de plantilla

Els blogs permeten, doncs, gestionar fàcilment la informació i actualitzar-la contínuament, sense necessitat de tenir uns grans coneixements tècnics. Són espais molt dinàmics i permeten una gran interacció entre el bloguer i els seus lectors.

La creació a la xarxa: còmics i blogs

El còmic és present a Internet de diferents maneres i una d'elles (potser la més popular) és a través dels blogs. En aquest primer apartat em centraré en la relació entre els autors i els blogs. És a dir, el blog com a eina de publicació de còmics. Com a autors penso, sobretot, en el cas dels dibuixants (tot i que, evidentment també hi ha guionistes) pel simple fet de la importància de la imatge a Internet.

De la mateixa manera que avui dia podríem dir que algú no existeix si no és a la xarxa, el mateix es pot aplicar als dibuixants de còmics. Tenir un blog propi (i actualitzar-lo de manera regular, fet molt important) pot ser una eina més a l'hora de difondre i donar a conèixer la pròpia obra. En aquest sentit, ens podem trobar amb dos casos:

- Autors «consagrats»: que ja han publicat còmics en el sistema tradicional, és a dir, en paper, i que poden guanyar-se la vida amb la seva feina d'il·lustradors i dibuixants.
- Autors «novells»: que encara no han publicat mai en paper la seva obra.

AUTORS «CONSAGRATS»

En el primer cas, els autors poden utilitzar els blogs personals per oferir notícies sobre les seves properes obres, compartir esbossos de còmics ja publicats (o avançar-ne futures edicions), publicar dibuixos inèdits (ja sigui perquè són encàrrecs directes d'algun comprador o perquè són, per exemple, versions de personatges que no ha creat el dibuixant), intercanviar comentaris de manera directa amb els lectors...

Tot això, independentment de la maquinària comercial o logística de les editorials que publiquin les seves obres, és a dir, de les pàgines web de les editorials o de les pàgines creades especialment per a determinades ocasions. Com us he comentat al principi, em centraré només en els blogs. Vegem-ne uns quants exemples:

El blog de Quim Bou <<http://quimbou.blogspot.com/>>

Nascut a Vidreres (La Selva), Quim Bou resideix actualment a Cornellà del Terri (Pla de l'Estany). Titulat en còmic per l'Escola de Còmic Joso (Barcelona) i amb una àmplia formació, ha realitzat il·lustracions per a diferents novel·les i manuals, a més de còmics. Ha col·laborat també amb diferents revistes i ha publicat amb editorials com Ediciones La Cúpula, Dude o Dolmen Editorial.

L'any 2008 va guanyar el premi Dolmen al millor dibuixant nacional pel segon àlbum d'*Orn: Història universal*.⁸

⁸ Wiki dels còmics en català <http://ca.comics.wikia.com/wiki/Bou%2C_Quim>.

Blog de Quim Bou

Quim Bou és conegut, sobretot, per la seva magna obra: *l'Orn: Història Universal*, una col·lecció de dotze àlbums dels quals se n'han publicat, fins ara, tres.⁹ Es tracta d'una història d'espasa i bruixeria (i màgia) protagonitzada per un gos d'atura guerrer de caràcter pacífic. La sèrie la publica actualment l'editorial Dolmen en una doble edició, en català i castellà. També va ser l'encarregat de dibuixar l'adaptació al còmic de la sèrie televisiva sobre Serrallonga que va fer TV3 el mes de novembre passat (els dies 6 i 7).¹⁰

Quim Bou utilitza el seu blog per ensenyar esbossos d'històries (ja publicades o que no han tingut tanta sort), avançar el contingut de propers àlbums (com, per exemple, les primeres pàgines d'alguns còmics), presentacions de novetats, enllaçar altres blogs o webs que parlen de la seva obra. De vegades, fins i tot per presentar diferents versions de cobertes de còmics encara inèdits i justificar la decisió final. És el cas, per exemple, de la coberta del volum 4 de *l'Orn*. En aquest cas, fins i tot ensenya una llista amb els vots que han rebut cadascuna de les propostes realitzades.

A més d'aquests continguts relacionats amb la seva feina com a il·lustrador i dibuixant, Quim Bou és un gran aficionat a recórrer el territori i fer excursions per diferents indrets de la comarca i fa servir el seu blog personal per ensenyar fotografies d'aquestes excursions i per explicar-les. En aquest cas ens trobem, doncs, amb un blog personal que va més enllà de l'àmbit artístic.

⁹ S'han publicat cinc àlbums de la sèrie dins la col·lecció Siurell Gold de Dolmen: *Herdez* (2007), *L'illa formiga* (2008), *Berserker* (2009), *En la batalla* (2010) i *Vilanova* (2011).

¹⁰ Amb guió de Niki Navarro i publicada per Glénat el 2008.

El blog de Guillem March <<http://guillemmarch.blogspot.com/>>

Dibuixant autodidacta nascut l'any 1979, ha col·laborat en nombroses revistes i publicacions dedicades al còmic, però també d'àmbit general (*Dolmen*, *Playboy*, *Diario de Mallorca*, etc.). La seva obra ha estat editada en diferents monogràfics. També exerceix de dissenyador gràfic freelance. Actualment ha donat el salt als Estats Units dibuixant, primer, portades de còmics per a diferents sèries de l'editorial americana DC i, després, com a responsable gràfic de sèries relacionades amb Batman.

Guillem March utilitza el seu blog per donar a conèixer diferents pàgines de les seves publicacions en els diferents estadis de creació (esbossos, llapis, tinta i color) i per anunciar les properes publicacions.

El blog de Guillem March

El seu cas és un exemple de com ha afectat a les relacions laborals (en aquest cas) l'ús d'Internet ja que la xarxa en general (i els blogs, en aquest cas, en particular) són uns bons espais que permeten obrir noves possibilitats i trencar distàncies que, abans, eren insalvables. Però aquest és un altre tema, que no tractaré avui, i del qual ens en podrien parlar molt millor persones més implicades en aquest tipus de relacions entre les diferents parts i estadis que conformen el procés creatiu d'un còmic.

El blog de Víctor Santos <<http://victorsantoscomics.blogspot.com/>>

Víctor Santos, nascut a València l'any 1977, és un dels autors més prolífics i premiats de la seva generació. Tot i tenir una carrera relativament curta, la seva obra abraça diferents gèneres i ha publicat a Espanya, França i als Estats Units. Entre les seves obres més conegudes trobem la saga de fantasia *Los reyes elfos* i les seves incursions al gènere negre.

El blog de Víctor Santos

Al seu blog hi podem trobar esbossos, tant d'obres ja publicades com d'altres que provenen del seu quadern d'esbossos (en alguns casos, fins i tot publica el mateix dibuix en les diferents fases de creació: llapis, tinta i color), notícies de les seves publicacions (que poden incloure, per exemple, vídeos promocionals i diferents pòsters), pàgines de les seves obres, dibuixos que ha fet per encàrrec (o dedicatòries fetes a fans), etc.

A més de tot això, Víctor Santos publica històries senceres al blog col·lectiu *Ars Comics**, del qual també en formen part Enrique Vegas, Joan Fuster, Kenny Ruiz, Pere Pérez, Vicente Vegas i MAZ!

En aquest blog podem trobar des de pàgines de còmics que han publicat aquests autors (amb el seu procés creatiu), però també històries senceres que ja s'han publicat en paper i que ara es publiquen, per lliuraments, a la xarxa. És el cas, per exemple, de Víctor Santos i obres com *Lone in Heaven*, *Breve encuentro en Cipango* (de la saga de *Los reyes elfos*), o *Un beso envenenado* (còmic en línia que es publica actualment).

En aquests casos concrets de Víctor Santos ens trobem, per tant, davant d'obres que ja s'han imprès en paper, seguint el mètode tradicional, i que ara han trobat a la xarxa una nova manera de publicar-se.

AUTORS «NOVELLS»

En aquest segon grup d'autors ens trobem amb dibuixants (i/o guionistes) que no han publicat la seva obra en paper i que utilitzen els blogs per donar-la a conèixer. En aquest cas s'ha popularitzat la publicació de l'obra a la xarxa per la seva ràpida difusió, per la constant actualització i pel seu reduït (o nul) cost econòmic. Són el que s'anomena *webcòmics*:

Un webcòmic és una historieta disponible per a la seva lectura a Internet. Molts webcòmics es publiquen únicament al web, mentre que d'altres es publiquen en paper, mantenint un arxiu a Internet per raons comercials o artístiques. La majoria dels webcòmics estan escrits en anglès, tot i que també n'hi ha en d'altres llengües, incloent el castellà i el català, encara que la seva difusió és, de moment, força escassa.

Tot i que hi ha una gran quantitat de formats, molts webcòmics es publiquen en tires autoconclusives que apareixen de manera periòdica, encara que també hi ha sèries d'aventures i historietes experimentals.¹¹

Com he fet en el cas dels autors «consagrats», us en mostraré uns quants exemples. Com us he dit al començament, em centraré només en blogs, que és el format, d'altra banda, segurament més popular per la seva senzillesa. Un dels gèneres més conreats és l'humorístic, amb elements autobiogràfics.

El Tentacle*

És el webcòmic d'Àlex S. Roca.

L'any 2007 li van oferir la possibilitat de dibuixar una tira cada mes a la revista *El Ter* de Manlleu. Quan va haver de titular la secció va pensar en el nickname que havia utilitzat l'any 97 per xatejar.

I va fer un pas més. Sempre havia dibuixat per afició, però mai havia fet res seriós. L'oferta de dibuixar a *El Ter* li va obrir un nou ventall d'idees i ambicions. Una d'elles va ser la d'inaugurar un bloc on cada setmana publicaria un article com un repte personal, per millorar el seu estil i per retratar el dia a dia. En la tira apareixen els *alter egos* de la seva parella, el seu germà, els seus amics i ell mateix. I és on viuen situacions que no estan massa allunyades de la realitat.¹²

El Tentacle d'Àlex S. Roca

11 Traducció pròpia del text de la Viquipèdia (en castellà) del maig de 2009.

12 Adaptació (en tercera persona) d'una part del text de presentació d'*El Tentacle*.*

Al Tentacle trobem les aventures de l'Àlex i dels seus amics. Es basa en situacions viscudes pels mateixos personatges a la vida real, tot i que no hi falten, de vegades, els elements fantàstics. Bàsicament de gènere humorístic, aquestes tires no descuiden, però, la crítica punyent de determinats aspectes de la nostra vida (o de la nostra societat). Alguns exemples: Llarga vida al router; Eterna joventut; Superherois quotidians.

Superherois quotidians
17 Mar 2009 @ 00:30 · Arxivat a WebCdnic · 62 lectures

Mira que he comprat a eBay!
La obscuritat poc coneguda segons públic de Watchtower.
Explora amb molta més profunditat els problemes quotidians dels superherois.
Vinga, son-N.

AGÈNCIA TRANSACCIONS
Departament de la Sonada de Ferreries i Anques de l'1000
E ingressos per reduir-seuà successos

Aquesta tira, encara que sembli que no, és molt profunda i existencial. Si hi haguessin realment superherois entre nosaltres, persones que dediquen la seva vida a salvar als altres... haurien de pagar impostos? Seria just que Superman, que deu haver salvat a la humanitat en diverses ocasions, pagués impostos?

sona
L'ART PARTY

Cerca >
Cerca

Comentaris recents >

Captaire: És illu que el pes i falçada van relacionats, que el pes ideal és de tant l'ige com els superis...

Tentacle: És com una peti de turre "cunga". T'indom que llegis iu esta tira i acabes ofegat de trucaes...

hajaqueta: Just ahir me van trucar los 1405 grerrer. I ja tué de que no vaig ser tant adreada com a...

hajaqueta: A la no cal que potissis pagar que ho far és molt bé :)

hajaqueta: jajaja i com te posaria la bíblia amb esta panisset? :)

Traductor automàtic >

Google Traductor

El Tentacle: *Superherois quotidians*

Un dels punts forts d'*El Tentacle* és la interacció amb els seus lectors. A més de l'ús dels comentaris (com en qualsevol altre blog), l'Àlex convida sovint els lectors a implicar-se en les seves pròpies tires. Així, per exemple, ha premiat en diferents ocasions el lector o la lectora que ha fet un comentari concret (per exemple, el comentari 900, el comentari 700 o el comentari 500) a aparèixer a les tires com a personatge.

Quiero una chica de serie B!*

És una «sitcom en vinyetes» (és a dir, una comèdia de situació) creada per Iván Sarnago, dibuixant natural de Burgos:

La comèdia de situació (*situation comedy* o *sitcom* en anglès) és un gènere de comèdia originari de la ràdio i actualment molt popular a la televisió. La comèdia de situació consisteix en un grup recurrent de personatges en un format en el qual hi ha almenys un guió de caràcter humorístic desenvolupant-se en un entorn comú, com ara la casa familiar o el lloc de treball.

Quiero una chica de serie B!

En aquest cas en concret, es tracta d'una comèdia de situació que utilitza el blog per a donar-se a conèixer. El protagonista de la tira és el mateix autor i també hi apareixen amics seus, la seva mare, els seus companys de pis, etc. Va començar el 20 de desembre de 2007 i va publicar un total de 152 tires, la darrera de les quals es va publicar el 17 de setembre de 2008. Actualment va per la segona temporada i porta 108 tires.¹³ De manera recent (el passat 27 d'abril), ha estrenat la versió en anglès del blog: *I Want a B-Series Girl**

I Want a B-Series Girl

13 En data 25.04.2009.

El tema de les tires és tan variat com la vida mateixa i el dibuixant hi explica tot tipus de fets quotidians: les dificultats de treball d'un autònom, les relacions personals (amics, parelles, exparelles, companys de pis), les dificultats de la seva mare (que pateix fibromiàlgia), el seu pare (difunt), etc.

Segons explica el mateix autor, després de diferents problemes, està preparant la versió en paper d'aquesta comèdia de situació. Aquest és un cas de conjunció entre blog (o bitàcola personal) i webcòmic, ja que el dibuixant utilitza el blog per explicar tot allò que li passa pel cap (o que vol dir) i ho fa mitjançant el còmic.

Com veieu, un dels temes recurrents en aquest tipus de còmics que podem llegir a Internet (utilitzant el format blog) és l'humor. Hem vist dos blogs de dos dibuixants que utilitzen (algunes de) les possibilitats de la xarxa per difondre la seva obra i fer-la arribar a un públic potencial. Vegem ara un parell de tires còmiques més que també utilitzen els blogs, però que potencien, per damunt de tot, el vessant humorístic de les seves vinyetes. En aquests casos ens podem trobar amb bloguers que no són dibuixants (o que no pretenen ser-ho), però que han trobat en aquest tipus d'expressió artística (les tires o webcòmics) la manera de comunicar-se o de compartir gustos.

Las Crónicas PSN <<http://www.cronicaspsn.com/>>

És una tira còmica diària protagonitzada per uns *frikis* en la trentena addictes als vídeojocs, els còmics, els jocs de rol i la subcultura. Els personatges principals són Abelman, Andrés, Blake, Pablo i Tonino.

Els personatges de les *Crónicas PSN* s'inspiren en les vivències dels creadors de PSN, una pàgina web sobre jocs de rol (una de las pioneres en espanyol): la Posada Sin Nombre.¹⁴

¹⁴ FAQIU: <<http://www.cronicaspsn.com/faq/>>

Las Crónicas PSN

Les tires es publiquen de dilluns a divendres. Recentment (el 25 d'abril) es va complir el primer aniversari d'aquest blog¹⁵ i s'han publicat unes 250 tires. El seu creador és Andrés Palomino (que també apareix com a personatge). És guionista, però també s'encarrega de dibuixar les tires (tot i que no és, ni molt menys, el seu punt fort). Tot i això, el seu estil ha experimentat una notable millora amb el pas del temps.

A més de poder seguir les tires al blog, també podem llegir-les en paper. I no perquè cap editorial les hagi publicat, sinó perquè el seu mateix creador les ha autoeditat utilitzant els recursos que proporciona Internet. En el seu cas, ha utilitzat Bubok que permet a qualsevol persona publicar en paper un llibre o còmic. No es fa cap tirada d'exemplars, sinó que els llibres (o còmic, en aquest cas) s'imprimeixen sota comanda, cada vegada que algú en demana un exemplar.¹⁶ És una manera de publicar sense passar pel sedàs d'una editorial. El marge de benefici és molt baix, però, en aquests casos, el més important és publicar i donar a conèixer l'obra.

15 <<http://www.cronicaspsn.com/blog/1-ano-de-cronicas-psn-i/>>

16 <<http://www.bubok.es/libro/detalles/7685/Las-Cronicas-PSN-vol-1>>

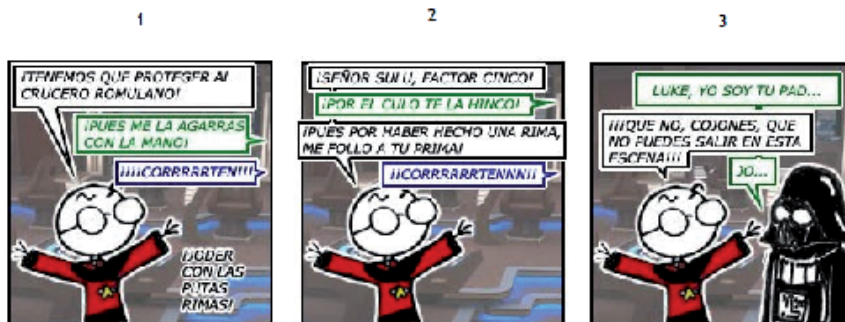
Sinergia sin control <<http://sinergiasincontrol.blogspot.com/>>

És una tira humorística creada per aficionats a Internet i a la informàtica i que tracten, sempre amb humor, aquests temes. Publiquen una tira nova cada dilluns. Actualment, van per la segona temporada (tira 64).¹⁷ La primera temporada, publicada entre el 5 de desembre de 2007 i el 28 de gener de 2009 està formada per cinquanta tires.

Sinergia sin control

En aquest cas encara és més evident la voluntat de presentar el fons per davant de la forma, en el sentit que el més important en aquestes tires és el que es diu i no com es diu. Una de les característiques destacades d'aquesta tira és la inclusió de les anomenades «tomas falsas» que, sovint, són encara més punyents i divertides que la mateixa tira.

Exemple de «tomas falsas» de la tira 65 «Upload me, Scotty»¹⁸

¹⁷ En data 27.04.2009.

¹⁸ <<https://sinergiasincontrol.blogspot.com/2009/05/65-upload-me-scotty.html>>

També cal destacar la campanya de marxandatge que han creat els seus autors. Utilitzant, així, els recursos que ofereix Internet, han creat una botiga virtual¹⁹ on es poden comprar samarretes (per a noi i noia) i, per exemple, tasses, amb frases conegudes de les tires, alguns dels seus personatges o algunes de les seves tires més famoses.

EL SALT AL PAPER

Si fins ara hem vist l'exemple de tires publicades per dibuixants professionals i també per *amateurs* i de com Internet ofereix també la possibilitat de publicar la pròpia obra (amb les característiques pròpies d'aquests sistemes), examinarem tot seguit el que, probablement, és un dels exemples més clars de com una tira còmica publicada a Internet guanya adeptes i seguidors (lectors) gràcies al boca-orella (a la xarxa) i aconseguix fer el salt al paper seguint el sistema tradicional, és a dir, a través d'una editorial.

El Joven Lovecraft <<http://eljovenlovecraft.blogspot.com/>>

L'any 2004 els mallorquins Josep Oliver i Bart Torres (o Cisne Negro i El Hombre que Pía) van crear *El Jove Lovecraft*, un personatge inspirat als anys d'infantesa de l'escriptor nord-americà de terror Howard Phillips Lovecraft: la seva timidesa, la seva etapa de fascinació per la cultura islàmica i, òbviament, el meravellós univers narratiu dels mites de Cthulu. Les tires d'*El Jove Lovecraft* ens mostren com neixen els diversos dimonis i com es relacionen entre si els personatges, sempre en circumstàncies histriòniques però també amb un permanent respecte i veneració per les narracions originals de Lovecraft.

Al seu bloc d'Internet, i des de l'any 2006, Oliver i Torres publiquen setmanalment les tires còmiques d'*El Jove Lovecraft*, i donada la gran quantitat de seguidors que havien aconseguit en poc temps a la xarxa, l'any 2007 Diábolo Ediciones va apostar per editar-lo en paper, afegint tires inèdites. La iniciativa va ser un èxit i des de llavors el primer volum d'*El Jove Lovecraft* ha venut més de quatre mil exemplars. En aquests moments ja va per la quarta edició i la seva fama no deixa de creuar fronteres, tot recollint malalts de la narrativa lovecraftiana allà on arriba. Actualment (des del mes d'abril) ja es pot demanar als EUA mitjançant el catàleg de Previews de Diamond Comic, és també molt popular a Mèxic, i Diábolo Ediciones ja prepara l'edició del primer volum en anglès (*Young Lovecraft*).²⁰ Les novetats, però, són l'estrena d'un segon volum en castellà, així com la versió en català del primer volum. Tots dos tenen 104 pàgines a una tinta i els trobareu per 14 euros amb 95.²¹

19 <<http://sinergiasincontrol.com/t/>>

20 <<http://eljovenlovecraft.blogspot.com/2009/02/el-joven-lovecraft-sera-young-lovecraft.html>>

21 <<http://tintadekraken.blogspot.com/2009/04/el-jove-lovecraft-noves-edicions-i.html>>

El Joven Lovecraft

Ens trobem davant d'un clar exemple del salt de la vinyeta digital a la vinyeta impresa, conservant, això sí, el format original.

LES EDITORIALS

Seguim aquest repàs per la creació a la xarxa i la relació entre còmics i blogs parlant d'un altre dels protagonistes de tot el procés que porta a la publicació d'un còmic. Hem vist els autors (dibuixants i/o guionistes) i ara veurem el paper que poden jugar les editorials.

Avui dia és difícil que una empresa no sigui present a Internet i les editorials no són cap excepció, en aquest sentit. Així, podem trobar a la xarxa les pàgines oficials de moltes editorials, que s'actualitzen de manera més o menys regular i que contenen més o menys informació. El que m'interessa destacar en aquest apartat és, però, l'ús que fan les editorials dels blogs, per les característiques que us comentava abans. Sobretot per la immediatesa a l'hora de publicar continguts i per la relació que s'estableix amb el lector/client en aquest cas. Vegem-ne uns quants exemples:

Norma Editorial

Editorial fundada l'any 1977, amb seu a Barcelona. És una de les editorials que més ha tingut en compte l'eclosió que han experimentat els blogs aquests darrers anys. A més de la seva pàgina web (que conté diferents espais dedicats a les novetats més significatives), gestiona i manté dos blogs diferents:

Blog de còmic <<http://www.normaeditorial.com/blog/>>

Dedicat a notícies i novetats que publica l'editorial pel que fa a còmic europeu i americà.

Blog de còmic de Norma

Blog Manga Norma <<http://www.normaeditorial.com/blogmanga/blog/>>

Dedicat a notícies i novetats de la línia manga de l'editorial.

Blog de manga de Norma

D'aquesta manera, l'editorial manté un contacte força directe amb els seus lectors. Cal dir, però que, fins a dates molt recents, l'editorial gestionava tres blogs diferents (i no dos), dedicats, respectivament a: còmic europeu (*Blog Europa Norma*); còmic americà (*Blog USA Norma*) i manga (*Blog Manga Norma*). Com hem vist, els dos primers s'han fusionat en un únic blog.

Edicions Glénat

Editorial amb seu a Barcelona, França, Benelux i Suïssa. És, probablement, l'editorial que publica més còmics en català de manera regular. Té diferents pàgines web (de les diferents seus esmentades). En el cas espanyol, ens trobem amb dues pàgines, una en castellà i l'altra en català. Són dues webs diferents i cap d'elles és la traducció de l'altra.

Pel que fa als blogs, la versió castellana de la web té vinculats nou blogs diferents, relacionats amb l'editorial d'una manera o altra:

Glob. El blog de Alejo Valdearena*

Manga, cómic, y todo lo relacionado con la oculta y apasionante dimensión paralela en la que habitamos los frikis de bien. También un lugar propicio para el encuentro entre lectores y editorial, donde os contaremos lo que se cuece en nuestras ollas y se comenta por los pasillos de la casa.

Glob. El blog de Alejo Valdearena

El Comicsario. El blog d'Hernán Migoya*

EL COMICSARIO tratará de quebrar la salud mental de sus lectores con un amplio y lúdico inventario sobre cultura popular, aplicando modos y medidas persuasivas heredadas en exclusiva del antiguo aparato de la URSS, unos maestros en esto de la letra con sangre.

La República de las Viñetas*

¿Cómo es el mundo del cómic desde dentro? Bayarri y Llassans acaban de entrar en él y no tienen ni idea. ¿Cómo te las ves con un editor? ¿Se liga mucho entre comiqueros? ¿Qué sucede en las Zonas VIP de los salones? Hay todo un camino lleno de aventuras por delante, y estos dos nuevos autores nos lo van a contar todo, todo y todo.

MAN's blog <<http://mancomic.blogspot.com/>>

El autor de *Saltando al vacío* comparte con todos sus fans y el público en general su día a día profesional, mostrando procesos de dibujo de sus espectaculares historietas e ilustraciones: bocetos, entintados, pruebas de color... Man también comenta sus gustos y filias. ¡Cuidado porque sus contenidos no siempre son para todos los públicos!

MAN's blog

Javiersite.com*

Historietista y músico por igual... Javier Rodríguez compagina ambas vertientes artísticas también en su web, informándonos tanto de sus logros en el mundo del cómic y la ilustración (con avances de páginas y portadas de su serie manga *Lolita HR*), como de la evolución de su tremendo grupo Laherzio.

Ferran Delgado's blog <<http://ferrandelgado.blogspot.com/>>

El coordinador de la reedición española de la saga *Sky Masters of the Space Force* utiliza las páginas de su blog para informar de todo el proceso de recopilación y restauración de las tiras que conforman esta obra clásica de Jack Kirby. Además, Delgado aporta interesantísima información sobre las ofertas y novedades del mundo del coleccionismo de cómic, del que es un experto integrante.

Toccata y fuga. El blog de Torpedo 1936 <<http://toccatayfuga.blogspot.com/>>

El mítico personaje de *Torpedo 1936* cuanta ya con su propio blog. El coleccionista Javier Mesón repasará la obra publicada sobre el personaje, sus autores, sus anécdotas; con entrevistas, fichas, exposiciones, homenajes, *merchandising* y material desclasificado. Viaja con nosotros a los duros años 30.

Juan Jose Ryp - The blog <<http://juanjoseryp.blogspot.com/>>

Juan José Ryp - The blog es la bitácora del autor de *Doktor Sleepless* y *Black Summer*, en la que encontraréis esbozos, estudios de personaje, carteles y otras rarezas. ¡Todo un compendio de extras, imprescindible para disfrutar del trabajo de un maestro!

Viñetas. El blog de Joan Navarro <<http://navarrobada.blogspot.com/>>

Si de verdad te gustan los tebeos, este es tu espacio, un blog muy personal de Joan Navarro, el Gran Jefe de Glénat, donde priman las imágenes por encima de los textos. Un acceso directo a una de las mejores y mayores colecciones de comics, originales, revistas, cromos, muñecos, etc. que existe en nuestro país y parte del extranjero.

Viñetas. El blog de Joan Navarro

Hi trobem una mica de tot, amb blogs temàtics (com, per exemple, el dedicat al personatge de Torpedo) o blogs personals d'autors o editors. Precisament aquest darrer blog (*Viñetas*) que és el de Joan Navarro, editor de Glénat, el podríem agrupar dins un altre grup de blogs, que serien els dels editors, uns altres protagonistes dins de la cadena de publicació d'un còmic.

En el cas de Joan Navarro, es tracta d'un blog personal on l'editor parla de molts i variats temes, relacionats la majoria de cops amb els còmics i no exempts de polèmica. Per exemple, aquestes darreres setmanes ha publicat uns escrits explicant els motius pels quals va abandonar, en el seu moment, FICOMIC (l'organitzador del Saló Internacional del Còmic de Barcelona), que han provocat cert enrenou a la xarxa.²²

Un altre editor amb blog propi a la xarxa és Jorge Iván Argiz, editor de Siurell (Dolmen Editorial):

Desde mi mundo <<http://desdemimundo.blogspot.com/>>

En aquest blog, Jorge Iván Argiz mostra les pinzellades de diferents pàgines d'obres que publicarà properament l'editorial i n'avança alguns continguts. Una de les iniciatives destacades és la celebració de l'anomenat *Dia Siurell*, del qual enguany se n'ha celebrat recentment (el passat 29 d'abril) la segona edició.²³

22 <<http://navarrobadia.blogspot.com/2009/04/porque-dimiti-de-ficomic.html>>, <<http://navarrobadia.blogspot.com/2009/04/algunos-datos-y-algunas-reflexiones.html>>

23 <<http://desdemimundo.blogspot.com/2009/04/ya-esta-aqui-el-segundo-dia-siurell.html>>

Desde mi mundo

Aquesta iniciativa és una mena de pla editorial presentat per l'editor consistent a anunciar les novetats que prepara l'editorial durant els propers mesos. La particularitat consisteix a publicar diferents escrits en un marge curt de temps:

Hoy se celebra en este blog el II Día Siurell, lo que quiere decir que desde las 12:00 hasta las 24:00 iré poniendo noticias de los proyectos en los que estamos trabajando en esta línea de Dolmen, a razón de una cada media hora. Muchas ya las conocéis, porque ya os he ido contando cosas de ellas, pero de otras no os había comentado nada de nada, así que permaneced atentos.

Hacerse eco de esta nota, así como de la información que se dé a lo largo de este día no está sólo permitido, sino que además está altamente recomendado.

Com veieu, això fomenta el contacte amb el lector i un primer canvi d'impressions i la circulació de la informació.

La difusió i crítica a la xarxa: blogs i còmics

Si fins ara hem vist la relació entre els còmics i els blogs o com els còmics també poden trobar un mitjà d'expressió als blogs, entrem ara a l'altra cara de la moneda amb la relació inversa, és a dir, entre blogs i còmics: els blogs que parlen de còmics (notícies, ressenyes, etc.).

La tipologia d'aquests blogs és variada: tenim des de blogs de lectors de còmics que s'han convertit en autèntiques referències a la blogosfera per les seves reflexions i

crítiques fins a blogs col·lectius en què cada membre està especialitzat en un tema o blogs dedicats exclusivament a un gènere concret (per exemple, manga o còmic europeu) o un tema concret (per exemple, les adaptacions cinematogràfiques de còmics).

Comencem per un dels blogs de referència:

LA CÁRCEL DE PAPEL. DIARIO DE UN LECTOR DE TEBEOS <<http://www.lacarceldepapel.com/>>

És el blog d'Álvaro Pons:

Álvaro Pons (Barcelona, 1966) és crític d'història espanyol i professor universitari, amb una àmplia tasca realitzada en el camp de la divulgació i la crítica de la història.

La seva tasca com a crític d'història va començar al fanzine *El Maquinista* (La General, 1990), que continuaria després a *EMM* (La General, 1991). Ha col·laborat a diferents fanzines sobre història com *Otaku Press!*, *Imágenes*, *Volumen*, *Nemo*, *La Guía del Cómic* o *Dolmen*. Des de 1999, és responsable de la secció «Tebeos que nunca te dije» de la revista valenciana *Cartelera Turia*. Ha col·laborat en llibres com *Neil Gaiman, tejedor de sueños* (Global Ediciones, 1994) o *Alan Moore, el Señor del tiempo* (Global Ediciones, 1994).

L'any 2002 va crear el bloc *La Cárcel de Papel*, que originaria una activitat important de blocs al voltant de la història. Aquest bloc va rebre l'any 2005 el premi d'Expocomic a la millor web. Com a divulgador, ha rebut el Premio Diario de Avisos 2004 al millor comentarista de còmics i el premi popular a la millor tasca de divulgació del XV Saló Internacional del Còmic de Barcelona (2007) (enguany torna a estar nominat). Ha col·laborat a les publicacions teòriques *International Journal of Comics Art* (2004) i al *Boletín Galego de literatura* (2007).

L'any 2007 va publicar el llibre *Vinetas a la luna de Valencia. Historia del tebeo valenciano 1965-2007* (Edicions de Ponent), que continua el treball iniciat per Pedro Porcel a la seva imprescindible *Clásicos de Jauja*.

Durant l'any 2007 va col·laborar amb el diari *El País* amb la secció Revisió de tebeos, i mantenint el bloc *DDT/Diario de tebeos* per EP3.es.²⁴

Álvaro Pons estructura el seu blog en dues parts: la part més important és per a les crítiques de còmic i les notícies més rellevants i la part de la dreta (l'anomenada «mini cárcel») és una agenda dels actes que se celebren a tot l'estat espanyol sobre còmics.

24 Traducció al català de l'entrada de la Viquipèdia (en castellà) de maig de 2009.

promsite
Hosting Sponsor

English translation | RSS |

La Cárcel de Papel

¡Prepárese contra la pandemia!

2.05.09 | Enlaces, Otros

Instrucciones:

a) Lea primero [las instructivas ideas que el maestro Ausente recopila](#)

b) Lea después con atención las instrucciones de este tebeo (en cómodo PDF en varios idiomas y, si, está rotulado con Comic Sans...):

c) ¡Ya está usted preparado para una pandemial! (Pero no se descuide! Tenga cuidado con [las Bacterias...](#))

La minicárcel

Exposición de originales de Andres G. Leiva

El miércoles 6 de mayo, a las 19:30h, se inaugurará en el Espacio Síno Endio C2/Vélgame Dios, 6 Madrid la exposición de originales de **EVELYN**, de Andres G. Leiva. Peio Hernández Riaño presentará la obra.

2.05.09 Sin comentarios

Daniel Torres en la Fira del Llibre de Valencia

Hoay, a las 12:50, Daniel Torres presentará su álbum **Burbujas** en la Fira del llibre de valencia (Sala Museo D).

2.05.09 Sin comentarios

La Cárcel de Papel

Com us deia, la seva tasca de crític i divulgador de la historieta el va dur (a banda de guanyar diferents premis) a mantenir durant un any un blog dins la versió digital del diari *El País*: *Diario de tebeos (DDT)**.

Aquest blog va estar actiu des del mes de març del 2007 al 31 de desembre d'aquest mateix any, quan va tancar per qüestions pressupostàries.²⁵ Va ser la primera experiència (segons diu el mateix autor) de blog sobre còmics en un mitjà generalista.

El País
Ver: 10002.100.0000

un blog de Alvaro Pons

31 diciembre, 2007 | 11:03

Publicado por: EP3

Despedida

Se acabó.

Ésta es la última entrada del DDT. El despedimos el 2007 y, con él, esta primera experiencia de blog sobre tebeos en un medio generalista. Ha sido un año ilusionante, en el que el tebeo ha alcanzado cotas que nunca antes podíamos haber imaginado los adictos al noveno arte. Hemos visto el primer premio nacional de cómic, justamente recibido por un soberbio Max en estado de gracia, el suyo de la presentación de los tebeos en los medios impresos, en la radio... Queda mucho por hacer, pero el camino está perfectamente fijado y ahora sólo queda recorrerlo con entusiasmo.

El DDT de desaparece en las procelosas aguas del ciberocéano, pero están multitud de páginas web que seguirán con la labor de informar puntualmente sobre tebeos: Páginas de editoriales, librerías y, sobre todo, aficionados mediante al desahello, que hacen de su pasión con un trabajo, informando y debatido sobre tebeos todo lo que pueden. Pasen ustedes por Tebeogel, el listado de páginas web dedicado a los tebeos y sumérjanse en cualquiera de las webs que allí aparecen. Encontrarán desde la información al día, pasando por la parodia. Seguro que encuentran más de un enlace que pasará a formar parte de su lista de favoritos.

Categorías

Actualidad Agendas Otros Cine Enlaces Libros Noticias

Novedades [canón](#) **Reseñas** [tebeo](#)

Últimas entradas

Últimos comentarios

- » EL CAFÉ DE LA GORDA en Novedades de dibujos de octubre
- » carmen fantasma en Género al estilo Feeters
- » Posicionamiento valencia en Despedida
- » Despedida en La despedida del

Diario de tebeos

²⁵ <<http://www.lacarceldepapel.com/2007/12/27/adios-al-ddt-vuelve-la-carcel-de-papel/>>

Durant aquest període de temps, Álvaro Pons va mantenir els dos blogs (el personal i el del *País*). Aquesta dualitat va provocar cert abandonament del blog personal a favor del blog del diari (per exemple, totes les ressenyes de còmics es publicaven al *DDT*), problema que es va resoldre quan es va cancel·lar aquest segon. Va ser a partir d'aquest moment que l'autor va decidir dividir el blog en les dues grans seccions que he comentat abans.

Un altre exemple de blog personal amb pes a la xarxa és:

UN TEBEO CON OTRO NOMBRE <<http://www.untebeoconotronombre.com/>>

És el blog de Pedro García. Ell mateix es defineix com a aficionat al còmic i explica que va trobar en els blogs el mitjà ideal per a expressar aquesta afició i parlar del que més li agrada.²⁶ Porta actiu des de novembre de 2003 i es caracteritza, sobretot, per una visió crítica (sempre argumentada) tant dels còmics que llegeix com de les edicions dels còmics al nostre país. En aquest sentit, destaquen les comparacions que fa entre l'edició del mateix còmic al seu país d'origen (Estats Units, sobretot) i l'edició que tenim aquí, que habitualment comporta un canvi de format i un augment de preu. Precisament el tema dels formats de publicació dels còmics és un altre aspecte força recurrent que podem trobar a les seves crítiques. El seu blog inclou un interessant mapa amb les llibreries espanyoles especialitzades en còmics.

Un tebeo con otro nombre

26 <http://www.untebeoconotronombre.com/archive/2005/dos_anitos_1.html>

Repassem ara tres blogs que, a diferència d'aquests anteriors, estan gestionats per un grup de persones (i no per una de sola), fet que comporta, normalment, l'especialització:

ZONA NEGATIVA <<http://www.zonanegativa.com/>>

Un dels blogs espanyols de referència, de manera especial pel que fa al còmic americà (tot i que no escriuen exclusivament sobre aquest tipus de còmic):

Zona Negativa és un bloc col·lectiu dedicat a tractar el món del còmic i les seves confluències amb altres formes artístiques com el cinema o la literatura. Nascuda l'any 1999, ha rebut la col·laboració de nombrosos redactors, autors, editors i convidats d'altres webs del panorama espanyol que han utilitzat Zona Negativa com un espai plural on abocar les seves opinions i el seu coneixement.

Per intenció, podríem dir que la pàgina està orientada majoritàriament a l'anomenat *mainstream* nord-americà; és a dir, còmics de superherois de les dues grans cases comercials dels Estats Units —Marvel Comics i DC Comics— si bé la seva vocació plural s'estén a d'altres formes de treballs sota les quals s'expressa el Novè Art, com el còmic adult, l'oriental, l'independent, l'uropeu i l'espanyol. A més, les notícies són només una part del seu contingut, essent la seva prioritat la generació de material propi en forma de monogràfics, articles d'opinió, ressenyes, crítiques, cobertura audiovisual d'esdeveniments rellevants del còmic al nostre país i entrevistes a autors espanyols i internacionals.²⁷

Zona Negativa

²⁷ Traducció al català de la versió de maig de 2009 de l'apartat «¿Qué es Zona Negativa?» del web.

Actualment,²⁸ compta amb els següents membres en actiu (a més de col·laboradors puntuals): Raúl López, Toni Boix, Alberto Morán, Juanjo Palacios, David Fernández, Sergio Robla, Alberto Benavente, Jordi Querol, Carlos Martí, José Torralba, Juan Peña, Iván Martínez i Mariano Abrach. Com us deia, cadascun d'ells està especialitzat en un tema o gènere concret. Per exemple, Sergio Robla escriu sobre els còmics de DC Comics, Jordi Querol sobre manga i José Torralba sobre Vertigo.

ES LA HORA DE LAS TORTAS! <<http://www.eslahoradelastortas.com/>>

És un altre blog col·lectiu de referència. Està dedicat al món del còmic, amb especial atenció als còmics publicats a Espanya i al *comic-book* USA d'actualitat (Marvel, DC, Dark Horse, Image). Va tenir una versió primerenca allotjada a Blogger entre els mesos de novembre de 2004 i desembre de 2005.²⁹ Després el blog va passar a Wordpress. Recentment hi ha hagut una reestructuració general (visual) i la darrera versió del blog data del gener de 2008.

Es la hora de las tortas!

28 En data 3.05.2009.

29 <<http://eslahoradelastortas.blogspot.com/>>

ENTRECOMICS*

Va néixer el 19 de juliol del 2006 i compta amb els membres següents: El tio Berni, Mar, The Heckler, Rob, Fer, Francesc i Iñaki. És un blog molt complet que s'actualitza diversos cops al dia i que dona molta informació de la presència del còmic a la premsa (i als altres mitjans), de les novetats que apareixen al mercat i de les notícies de les activitats realitzades, etc.³⁰

Entrecomics

Mirem ara, de manera més breu, alguns exemples de blogs temàtics. És a dir, blogs sobre còmics, però que s'han especialitzat en alguna temàtica en concret:

LA BD <<http://labd.blogspot.com/>>

Com el seu nom indica, aquest blog està especialitzat en còmic europeu (BD: Bande Dessinée). Hi trobem l'anunci de les novetats publicades a França (sovint amb les imatges d'algunes planxes), així com les novetats publicades a Espanya pel que fa a còmic europeu i ressenyes de còmics que s'han publicat al país veí o aquí mateix. Una de les seccions de fixes és: «Incroyablement Oubliés»³¹ dedicada a presentar còmics que encara no s'han publicat a Espanya.

30 El setembre de 2020 es va engegar, de la mà de Marc Charles i Gerardo Vilches, un projecte de recuperació dels arxius del web mitjançant una campanya de micromecenatge que va resultar tot un èxit, amb la qual cosa el contingut del web torna a estar a disposició de tothom com a font de consulta a l'adreça <<https://entrecomics.com>>

31 <<http://labd.blogspot.com/search/label/Incroyablement%20Oubli%C3%A9s>>

La BD

COMICS EN 8 MM <<http://comicsen8mm.wordpress.com/>>

Blog dedicat a les adaptacions cinematogràfiques de còmics que, com bé sabeu, són molt habituals des de fa uns anys. Hi trobem notícies, imatges, esbossos, tràilers, rumors, etc. També apareixen notícies referents a sèries de televisió vinculades als còmics, com ara *Herois*.

Comics en 8 mm

UNIVERSO MARVEL <<http://www.universomarvel.com/>>

És un dels blogs de referència dels aficionats a l'univers Marvel (del qual ens en va parlar en l'edició de la Setmana del Còmic de l'any passat en David Badia). Inclou informació de tot tipus relacionada amb aquest univers de ficció: novetats publicades a Espanya, novetats publicades als Estats Units, les adaptacions cinematogràfiques o els videojocs, ressenyes i crítiques de còmics i pel·lícules, etc.

Universo Marvel

LOS DIARIOS DE VILLA FÁBULA <<http://diariosdevillafabula.blogspot.com/>>

Si *Universo Marvel* se centra en exclusiva en un món de ficció format per una enorme quantitat de títols i de personatges, *Los Diarios de Villa Fábula* és un blog dedicat a només una sèrie: *Fables* (aquí *Fábulas*), sèrie creada per Bill Willingham i publicada als Estats Units pel segell Vertigo de DC Comics i a Espanya per Planeta de Agostini.³² La sèrie pren com a premissa que els personatges protagonistes de les rondalles viuen entre nosaltres. És una sèrie que us recomano, sens dubte. Aquest blog segueix l'actualitat de la sèrie en la seva edició original (als Estats Units), sense oblidar l'edició espanyola.

³² Actualment la sèrie es troba al catàleg d'ECC Ediciones.

Los Diarios de Villa Fábula

Vull acabar aquesta segona part de la meva intervenció parlant-vos de *Tebelogs**. És una pàgina que aglutina una gran quantitat de blogs de còmics:

Tebelogs és un projecte en comú de la comunitat de comiquers (per suggeriment d'Álvaro Pons de *La Cárcel de Papel*) per tenir en un únic lloc la manera de conèixer les actualitzacions de tots els blocs relacionats amb el còmic que es publiquen a la xarxa.

Si tens un bloc que creus que ha de ser aquí, simplement escriu a webmaster@dreamers.com indicant l'adreça del bloc, i si és possible també l'adreça del RSS (o sistema de sindicació).³³

Tot i que actualment potser no s'utilitza tant per la proliferació dels lectors de *feeds* (que permeten seguir els continguts dels blogs a través del sistema de sindicació RSS sense entrar cada cop a la pàgina, com he explicat inicialment), continua sent un lloc de trobada de qualsevol aficionat al còmic i una bona guia per saber què es diu a la xarxa.

Tebelogs

³³ Traducció al català del text sobre *Tebelogs* que estava disponible al web.

Nascut el 8 d'abril del 2005, actualment hi trobem sindicats 487 blogs.³⁴ *Tebelogs* et permet seguir les actualitzacions dels blogs de còmics que s'hi han donat d'alta llegint els titulars dels seus escrits i, fins i tot, fent-ne una lectura prèvia. Si t'interessa el contingut, pots visitar el blog en qüestió o només aquella entrada concreta.

ComiCat: el blog dels còmics en català

Aquesta darrera part la dedicaré a parlar-vos d'un projecte força recent de la blogosfera comiquera que ha tingut una molt bona acollida i del qual tinc la sort de formar-ne part. Em refereixo a *ComiCat*, el blog dels còmics en català.

ComiCat va néixer oficialment el 22 de gener de 2008, però es va gestar entre els mesos de desembre de 2007 i gener de 2008. Javier del Campo (conegut com a «fonamental» a la blogosfera), va enviar un missatge de correu electrònic a diferents bloguers que tenien blogs propis on parlaven de còmics. En Javier és aficionat i amant dels còmics, però precisament no en parlava gaire al seu blog personal. La seva proposta consistia en crear un blog que tractés, de manera exclusiva, el còmic en català. Com hem vist, hi ha una gran quantitat de blogs a la xarxa sobre còmics, però no n'hi havia cap dedicat de manera exclusiva a aquesta qüestió.

Els missatges van rebre una resposta molt positiva i van propiciar un primer pas, que fou la creació d'un grup de Google per facilitar les tasques de coordinació de cara al naixement del blog. Tot plegat va durar, aproximadament, un mes. El 22 de gener de 2008 es va publicar la presentació del blog i dels seus membres:

Qui som³⁵

Sigueu benvinguts/des a ComiCat. ComiCat és un bloc sobre còmics en català realitzat per un grup de blockaires amants del còmic. Volem compartir i difondre la nostra afició i potenciar, especialment, els còmics en català (tant la producció pròpia com la traducció d'obres estrangeres) i donar ressò a l'activitat que en aquest àmbit es desenvolupa en les terres de parla catalana. A ComiCat hi trobareu les notícies més recents, les novetats al dia de les diferents editorials, ressenyes de còmics d'ara i de sempre, entrevistes a autors i personatges vinculats a aquest món i reportatges diversos, sempre amb el denominador comú del còmic en català. ComiCat neix de la mà de:

- Javier del Campo de *fonamental* (Barcelona)
<<http://fonamental.blogspot.com/>>
- Jaume Salvà de *Nou Llunari* (Mallorca)
<<http://noullunari.blogspot.com/>>

³⁴ A data 1.05.2009.

³⁵ <<http://www.comicat.cat/2008/01/benvinguts-comicat.html>>

- Marc Pastor de *Per Tutatis!* (València)
<<http://blocs.mesvilaweb.cat/pertutatis>>
- Xavier Sala [utrescu] de *Coses de l'utrescu** (Girona)
- Emili Samper [Nightwing80] de *Meo Quidem Animo* (Tarragona)
<<http://meoquidemanimoblogspot.com/>>³⁶

Al poc temps hem incorporat els últims membres de l'equip:

- Jordi Riera de *Catàleg de Còmic en Català* (Granollers)
<<http://www.grupelsisards.cat/comic/>>
- Àlex S. Roca d'*El Tentacle**, responsable de la tira Comicades! (Osona)

Presentació de ComiCat

El blog fonamental de Javier del Campo

36 El 2 de desembre de 2010 el blog va canviar de nom i d'adreça: *La batcova* <<http://www.batcova.cat/2010/12/la-batcova-estrena-nom-i-domini-cat.html>>

Inici rss JaumeSalva.com fotobloc

nou llunari tudo a todo aire 1.5.09

Las nuevas cruzadas

Etiquetes

- Art (1)
- Audioduocac (18)
- Cartula (7)
- claus (22)
- Discos (1)
- Entrevistes (1)
- General (2)
- oblitme (1)
- Uduocacac (2)
- Internet (8)
- lloc (7)

No son seguidor d'El Jivari com a revista, tot i que reconec un estil increïblement de seu: actors per mantenir-se actualitzats al quicós, un dels camps de batalla està d'ella per al client. El principal motiu és que també hi ha un personatge que empararia, i casualment és el que més em iguala: la, des del primer número, i des de llavors, Per sort, l'editorial té un recopilatori de la totalitat de les pàgines d'aquells quicós del segle XX, que si s'agress, des del primer que va aparèixer l'any 1979.

És, el seu autor, segueix fidel a les directrius que segueixen els personatges de la serie des del seu principi, i durant trenta anys, profundament, hem pogut gaudir de l'humor acut, irreverent, i satíric, d'un autor que en té consciència i el seu personatge. Una bona mostra d'èxit és el darrer recopilatori que ha aparegut, en un nou format, més d'acord amb els temps que corren i, sense cap dubte, que porta l'edició a l'altura del contingut.

Amb *Las nuevas cruzadas* de fons del personatge, fem la nostra ràdica del que ens intrassa. Ni en lloc ni notícies volem cap cosa substancial, però més de matèria, totem o que semblen d'un Woody Allen, per exemple, amb un to de tractament, fem un riu amb els

En els recopilatoris que succeïen a tota aquesta troca de nostàlgies del franquisme, com hem fet sempre amb cada llibre. Ni més ni menys.

El blog Nou llunari de Jaume Salvà

Correu Blocs Traductor ViloWeb.cat

Per Tutatis!

LECTURES DE CÒMIC I SUBCULTURA

Que són els blocs de Vilaweb? Com obrir el meu bloc Els blocs Arxiu Ajuda

diumenge, 9 de maig de 2009

ComiCat i Edicions Per Tutatis et regalen un llibre per Sant Jordi!

perutatis | Edicions Per Tutatis | dijous, 23 d'abril de 2009 | 13:15h

Amb motiu del Dia del Llibre, Edicions Per Tutatis i llibrera la versió en PDF del llibre de ComiCat, el bloc de referència del còmic en català! Pòdeu descarregar-lo gratuïtament o bé comprar un exemplar imprès a subot fent **CLICK AQUI!**

Informació del llibre:

ComiCat: Crítica, Articles i Guia del Còmic en Català 2008

Autor: Equip ComiCat
Editor: Marc Pastor i Sanz
Pàgines: 146
Tamany: 108x175

7.71€1 (1 llibre + IVA + despeses d'enviament: 11.02€) **[COMPRAR]**

0.00€ **[DESCARREGAR]**

Accés de l'autor
 Nom d'usuari:
 Clau:

 Recorda'm

Categories
 Còmic > Lectures
 Còmic > Tires
 Cinema
 Edicions Per Tutatis
 Música
 Miscel·lània

Els meus enllaços
 CÒMIC I SUBCULTURA
 Cabaret elèctric (icat.fm)
 Catàleg de còmics en català
 ComiCat

El blog Per Tutatis! de Marc Pastor

COSES DE L'UTRESCU

Coses de l'utrescu
ratifes que em passen per davant

30 abr 2009

Pauvres Zheros

Fet per zavier a DD en Francés
 Afegir comentari

No he llegit mai bones crítiques d'aquesta BD a França però la veritat és que a mi m'ha agradat bastant. O sigui que la he triat per trancar el meu llibre silenci...

Pauvres Zheros
 Guai: Pierre Pélot / Baru
 Distrib: Bani
 Casterman
 en francès

—
En una vila de l'est de França, Vosges, un nen d'uns 10 anys desapareix mentre es situa en l'estació encara al camp, el problema és que aquest nen no només viu a l'Proclat sinó que té mongolisme. Però a més l'Proclat de Sant Maieria no la pare apreciat en la població, la majoria de la gent de la vila no vol saber qui hi passa a dir...
Però a la França actual no es pot deixar un infant parlat o sigui que

Traducció
 Traducció a espanyol
 Traducció a francès

Navegació
 Anul
 Anul

Recerca

Login

El blog Coses de l'utrescu de Xavier Sala

El blog Meo Quidem Animo d'Emili Samper

Com veieu, de manera «casualment feliç» *ComiCat* està format per representants de pràcticament tots els territoris de parla catalana.³⁷

Amb motiu de l'aniversari del blog (el 22 de gener de 2009), els membres de *ComiCat* van decidir comprar un domini .cat. Així, l'adreça del blog va passar de <<http://comicencatala.blogspot.com>> a <<http://www.comicat.cat>>.

Aniversari ComiCat³⁸

Avui fa un any que en Jaume, en Marc (Per Tutatis!), en Xavier (utrescu), l'Emili (Nightwing80) i en Javier (fonamental) vam començar aquest projecte que, per unanimitat, vam decidir batejar amb el nom de ComiCat. Un any en què ens hem esforçat tot el que hem pogut (excepte el mes d'agost, ho hem de reconèixer, però tothom es mereix unes vacances, oi?) per tal de difondre notícies, ressenyes, reportatges, entrevistes, concursos... tot el que tingui a veure amb el còmic en català o les activitats que es duen a terme relatives al còmic en els Països Catalans. En aquest camí han pujat al tren de ComiCat nous amics amants del còmic com nosaltres com en Jordi Riera o l'Àlex S. Roca responsable de les Comicades! Hem tingut col·laboradors d'autèntic luxe com el ninotaire Kap (AKA Jaume Capdevila) o l'erudit del còmic Antonio Martín, que han aportat al bloc reportatges amb un important treball de recerca al darrere.

37 Posteriorment es van incorporar a ComiCat Marc Mensa [Llop Segarrenc] de *Planeta Sigarra* <<http://planetasigarra.blogspot.com/>> i Pau Bosch [Gargotaire] de *Gargots* <<http://gargotaire.blogspot.com/>>. En el desè aniversari (2018), es va incorporar com a col·laborador extern Jaume Tugores.

38 <<http://www.comicat.cat/2009/01/primer-aniversari-de-comicat.html>>

Durant aquest any, el que començava com un simple bloc i un engrescador projecte comú ha tingut ramificacions que ens han portat feina, alguns mals de cap i, sobretot, molta satisfacció. Hem creat uns premis, els Premis ComiCat, per a premiar l'edició en català de còmics. Qui sap si algun dia tindran algun tipus de retribució monetària (no de moment, vaja) però han tingut cert ressò, que és el que buscàvem. Seguint amb la línia d'obrir noves fronteres al còmic en català, hem creat un grup al Facebook, on tothom qui tingui un segon mentre tafaneja les fotos del cosí de l'amic del seu company de la universitat pot xerrar una mica sobre còmics amb els que estem per allà. També tenim un canal de twitter on anem piulant els nous escrits que apareixen al bloc. <<http://twitter.com/comicat>>

[...]

Hem procurat també que el bloc informés puntualment de l'actualitat i tingués als afeccionats al dia dels dos esdeveniments relacionats amb el còmic més importants del Paísos Catalans: el Saló Internacional del Còmic de Barcelona i el Saló del Manga de la mateixa ciutat. Tot i això, no hem deixat de banda els diferents esdeveniments (de petit o gran format) que s'han dut a terme arreu del nostre territori i que han tingut el còmic com a protagonista, com ara la Setmana del Còmic de Tarragona. També hem procurat que el bloc fos una completa font d'enllaços relacionats amb el còmic en català i, poc a poc, anem incrementant la quantitat de vincles.

Pel que fa als números, en el nostre primer any de vida hem superat les 21.400 visites i, a dia d'avui, tenim al voltant de 80 lectors que ens segueixen per mitjà del canal RSS i uns 20 twittaires que ho fan via Twitter. Les estadístiques no són, segurament, el més important, però sempre animen. També anima (encara més!) veure que, any rere any, el nombre de publicacions de còmics en català s'incrementa, a poc a poc, però de manera continuada.

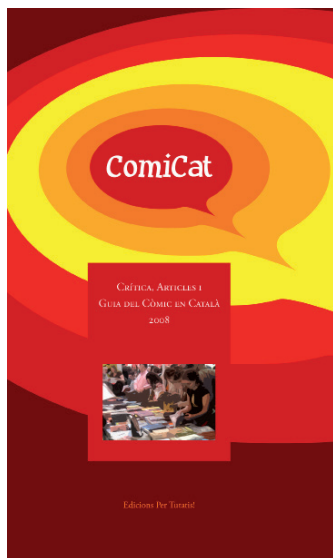
Ha estat una feina gens feixuga, divertida i que repetirem sense cap mena de dubte durant el proper any. Però per haver fet aquesta feina durant aquest primer any hem decidit recompensar-nos. Hi ha hagut diverses propostes, la major part d'elles en forma de col·leccions senceres que omplirien les nostres, ja atapeïdes, prestatgeries; però finalment hem canviat d'opinió. Per aquest primer aniversari hem decidit regalar-nos un flamant domini .cat! Per tant, lectors, lectores, mutants, animals antropomòrfics, tigres, extraterrestres, samurais, gals, elfs i d'altres que ens seguïu, actualitzeu els vostres enllaços i les vostres adreces d'interès a www.comicat.cat. Ah! I encara ens hem volgut fer un regal més, properament i gràcies a l'esforç editorial d'en Marc podrem gaudir de la lectura del primer llibre de ComiCat on apareixeran recopilats part dels continguts apareguts al bloc.

I per últim, queda el més important. No tindríem una celebració d'aniversari completa si no la poguéssim fer amb vosaltres: gràcies, gràcies a tots els que ens seguïu, gràcies a tots els que feu comentaris i manteniu viu el bloc, i sobretot, gràcies a tots aquells que compreu i llegiu còmics en català.

Uns dies més tard, la celebració d'aquest primer any de vida de *ComiCat* es va completar amb la publicació d'un llibre, editat per Marc Pastor utilitzant algunes de les eines disponibles a la xarxa que us comentava anteriorment (Bubok). El llibre es va presentar en societat el 9 de febrer i fins i tot es va realitzar una presentació, evidentment, a Internet, que va consistir en un podcast:

Avui és un dia molt especial per als qui formem part d'aquest projecte de difusió del còmic en català. Fa un any que vam encetar el bloc i, per celebrar aquest aniversari, a més d'estrenar el domini .cat, hem decidit treure el llibre que avui us presentem, per escrit i en podcast: *ComiCat: crítica, articles i guia del còmic en català 2008*, com ja us vam anunciar fa uns dies.

El llibre ha estat curosament editat per Edicions Per Tutatis i inclou part dels continguts que han aparegut al bloc durant aquest primer any de vida. Dividit en tres parts, a *ComiCat 2008* hi trobareu totes les crítiques de còmic publicades al bloc i una selecció dels articles més interessants, entre ells aportacions d'Antonio Martín i Jaume Capdevila (KAP). A més, també s'inclou una guia del còmic en català amb tots els títols editats el 2008.³⁹

Coberta del llibre de ComiCat publicat amb motiu del primer aniversari

39 <<http://www.comicat.cat/2009/02/comicat-critica-articles-i-guia-del.html>>

Us deia que *ComiCat* és un projecte perquè ha integrat altres iniciatives (anteriors) que van més enllà del blog. Així, a banda de les ramificacions creades posteriorment, com ara el canal de Twitter <<http://twitter.com/comicat>> o el grup de Facebook, *ComiCat* manté una vinculació especial amb dos projectes creats per dos dels seus membres:

A banda de totes aquestes ramificacions del bloc, hem de destacar, en paràgraf a banda, el projecte germà de ComiCat, més veterà que el bloc, coordinat i desenvolupat principalment per en Jaume. Parlem, evidentment, de la Wiki. <http://ca.comics.wikia.com/wiki/P%C3%A0gina_principal>

Dia rere dia la wiki incrementa el nombre d'articles que conté, esdevenint una autèntica enciclopèdia del còmic en català i una eina d'obligada consulta, en aquest sentit. I en aquest aniversari volem donar la benvinguda a la nova web Comic.cat, l'observatori dels còmics publicats en català, iniciativa del nostre company Xavier. <<http://comic.cat/>>

Còmics en català: wiki

Còmics publicats en català: comic.cat

ComiCat pot ser l'exemple d'una iniciativa que mai s'hagués pogut dur a terme sense l'aparició dels blogs, no només pel seu format, sinó també per la manera com es va gestionar la seva creació, establint contacte entre amants del còmic de diferents indrets, allunyats geogràficament. De fet, encara no ens coneixem físicament tots.

Amb aquest panorama us volia donar una visió molt general de la relació entre els blogs i els còmics i de com poden conviure i enriquir-se mútuament. Canvis com els que s'han produït aquests darrers anys en les relacions personals per l'ús massiu de la xarxa (i dels blogs) no ens han de fer por i veiem com podem utilitzar les eines que tenim al nostre abast de la manera que millor ens convingui. Us convido a remenar i llegir els blogs que hi ha a Internet sobre còmics i a dir-hi la vostra, ja sigui deixant els vostres comentaris o creant el vostre propi blog.

LA MIRADA FEMENINA EN LA NOVEL·LA GRÀFICA. EL CAS DE *PERSÈPOLIS*¹

L'aparició, l'any 2000, del còmic *Persèpolis*, de Marjane Satrapi, posa de manifest, d'una banda, que els còmics no són un producte exclusivament adreçat a infants i, per l'altra, que les autores de còmic tenen molt a dir en aquest art. En aquest cas, a més, cal sumar-hi l'origen de l'autora, nascuda a l'Iran, i les influències que això tindrà en la seva obra. Per a veure-les, en primer lloc aclarirem alguns dubtes sobre el controvertit concepte de «novel·la gràfica», molt estès els darrers temps. A continuació, veurem breument dos exemples d'aquestes obres fetes des de la perspectiva de la dona com a creadora de còmics. La tercera part se centrarà en les particularitats de *Persèpolis*, la novel·la gràfica i la seva adaptació al cinema.

Introducció: el concepte de novel·la gràfica

Aquests últims anys hem assistit a una major presència de còmics a les llibreries, més enllà de la secció infantil on es podien trobar de manera exclusiva fins ara. Avui dia és habitual trobar a qualsevol llibreria i en determinats centres comercials un apartat específic dedicat als còmics, classificats sota l'etiqueta de novel·les gràfiques. Aquest fenomen, que té un evident component comercial, ha situat aquest producte artístic, considerat tradicionalment infantil, dins d'un mercat destinat a la literatura adulta —àmbit del qual havia estat, en principi, exclòs— i ha permès també captar nous lectors. Aquesta obertura del còmic a un públic potencial molt més ampli no és, però, total, i el paper de les anomenades llibreries especialitzades (en còmics) encara són imprescindibles per als aficionats als còmics.

Amb la novel·la gràfica, el còmic ha donat un pas més en la seva evolució i sota aquesta etiqueta podem trobar alguns títols que rivalitzen en vendes amb llibres de gran èxit. Tot i la seva expansió i acceptació —sobretot comercial—, el concepte de «novel·la gràfica» no està exempt de polèmica.

1 Conferència de la 4a Setmana del Còmic de Tarragona, donada el 26 de novembre de 2011. Aquell mateix dia es va projectar, dins dels actes de la Setmana, la versió cinematogràfica del còmic.

Una versió anterior d'aquest text, amb el títol «Dones, nacions i còmics. A propòsit de *Persèpolis*», es va publicar dins Montserrat PALAU & Agnès TODA (eds.) (2012): *In/dependents: Dones i projectes nacionals*. València: Tres i Quatre, p. 223-249.

Són molts els problemes que comporta l'acceptació d'una única definició de «novel·la gràfica». Un dels que s'ha posicionat de manera més crítica vers aquesta etiqueta és Manuel Barrero (2005) que fa un repàs de les diferents accepcions del terme. Així, una novel·la gràfica: (1) És un producte editorial identificat com «novel·la gràfica». (2) És un llibre il·lustrat que narra una història. (3) És un llibre que conté còmics, de qualsevol gènere i per a qualsevol lector, i aquests es poden haver publicat per fascicles. (4) És un còmic semblant a un llibre, de qualsevol temàtica o gènere i dirigit a qualsevol lector però amb protagonistes fixos, amb la particularitat que és inèdit fins que apareix com a llibre i que el seu editor marca limitacions d'extensió i format. (5) És un còmic amb forma de llibre que conté una obra d'un únic autor creada expressament per a aquesta edició, que tracta temes en profunditat adreçats a un públic madur i desenvolupa un relat extens, sense límits editorials o de format imposats prèviament, en el qual els personatges creixen en complexitat. (6) És una historieta que podria adoptar forma de llibre.

El terme de novel·la gràfica va ser reivindicat i publicitat per Will Eisner per designar un tipus de comic book encara en desenvolupament fetal. Segons Eisner planteja a *Comics and Sequential Art* publicada originàriament el 1985:

El futuro de este medio está a la espera de participantes que crean de verdad que la aplicación del arte secuencial, con su entrelazamiento de palabras y dibujos, puede lograr una dimensión de comunicación que aporte —es de esperar que a un nivel nunca antes alcanzado— al cuerpo de la literatura toda una reflexión sobre la experiencia humana (Eisner 1998: 144).

Una idea molt estesa actualment és atorgar la categoria de «primera novel·la gràfica» precisament a una obra de Will Eisner titulada *Contract with God* de 1978. Aquest reconeixement és més aviat conseqüència del procés de canonització de l'escriptor durant els darrers vint anys, segons ha observat García (2010: 186). Barrero (2005) va més enllà i explica com aquesta elecció respon a un acord adoptat oficialment en la convenció de còmics de San Diego l'any 2003. Aquest acord respon a diversos motius, des d'una òptica eminentment comercial: l'obra era americana i no anava adreçada a nens; va gaudir d'èxit de públic i crítica, al contrari que altres precedents; estava signada per un símbol del còmic nord-americà; servia als interessos de les editorials i companyies que van consensuar l'acord.

En aquest maremàgnum de definicions, Gálvez deixa de banda la polèmica de formats i classificacions de màrqueting per centrar-se en la finalitat creativa:

Es decir, caracterizarla [la novela gráfica] por ser una narración larga que posee autonomía y unitariedad en la configuración de su campo de ficción, y que estas se pongan al servicio de la voluntad de recrear el universo de las personas y de sus relaciones, realizado todo ello por medio del lenguaje de

imágenes dibujadas, complementadas o no por el texto, que están encuadradas en viñetas y páginas como unidades sintácticas (Gálvez 2008: 76).

És una solució de consens, bona com una altra. Polèmiques a banda, el que està clar és que aquestes obres que ens arriben amb l'etiqueta de novel·la gràfica comparteixen unes característiques determinades, tot i que no sempre són totes ni les mateixes. Seguint les tesis esmentades anteriorment, podem entendre com a novel·la gràfica una narració, adreçada a un públic adult, amb autonomia i que tracta sense complexos un tema concret utilitzant els recursos que li són propis. Pel que fa al format, es publica en forma de llibre —com a tom unitari— tot i que també és possible que s'hagi publicat anteriorment en fascicles. El contingut, en aquest sentit, està per damunt de la forma, entesa en el sentit més comercial. El cert és que, etiquetes a banda, el que està clar és que el còmic, es digui d'una manera o d'una altra, ha demostrat —i demostra— ser un mitjà tan apte com qualsevol altre per a donar cabuda a una creació artística de primer nivell. Si l'etiqueta «novel·la gràfica» serveix per donar un pas més en la valoració del còmic, benvinguda sigui. Al capdavall, parlem de còmics, així que faré servir indistintament els dos termes.

Són molts els exemples de novel·les gràfiques que podríem citar, però reduïrem aquest ventall a tres, per la repercussió que van tenir en el moment de la seva publicació i també com a antecedents immediats (més en un cas que en els altres) de l'objecte d'estudi d'aquesta conferència. Comencem per dues de les considerades obres mestre del còmic i que s'han englobat dins la «novel·la gràfica». Em refereixo, en primer lloc, a *Watchmen* de l'any 1986. Amb guió d'Alan Moore, dibuixos de Dave Gibbons i color de John Higgins, va suposar la consagració dels seus autors i un punt d'inflexió pel que fa als còmics de superherois. A través de la història d'uns superherois desconeguts, construïda amb diferents nivells de lectura —i a diferent profunditat—, l'obra es va convertir en una reflexió sobre aquest mitjà i sobre el paper dels superherois. Aquests dies hem pogut veure a la Setmana del Còmic de Tarragona la versió cinematogràfica feta per Zack Snyder l'any 2009.

En segon lloc, dins encara de l'àmbit superheroic, trobem *Batman: The Dark Knight Returns* de l'any 1986.² És obra de Frank Miller (guió i dibuixos) amb tinta de Klaus Janson i color de Lynn Varley i suposa l'adaptació del conegut personatge de DC Comics als nous temps. L'escenari és un temps futur que ha vist desaparèixer Batman ja fa anys i que s'ensorra, sota la mirada d'un Bruce Wayne amb uns seixanta anys i ja retirat que no troba sentit a la vida. Aquest Batman de Miller (per a molts, la versió definitiva del personatge) s'aixecarà per darrer cop i ho farà d'una manera brutal, com no s'havia vist fins ara.

2 En l'àmbit espanyol, s'ha conegut durant molts anys amb el títol d'*El regreso del Señor de la Noche*, amb edicions com la de Zinco (1989) o Norma (2001). A partir de l'edició feta per Planeta de Agostini (2006) s'ha introduït la traducció literal de l'original (*El regreso del Caballero Oscuro*), títol que actualment trobem en les edicions d'ECC.

Les dues obres segueixen plantejaments diferents, tot i parlar de superherois. Mentre Moore i Gibbons posen en dubte el concepte de superheroï, Frank Miller hi creu i li dona una nova força amb el seu particular Batman. Totes dues van provocar una autèntica febre per les novel·les gràfiques, tot i que, formalment, s'havien publicat originalment en fascicles, en forma de sèrie limitada. La recopilació en forma de llibre, com un tot unitari, va suposar un èxit total i una gran repercussió mediàtica.

Però si hem de parlar d'una obra que va transcendir el món del còmic, i que va inaugurar el camí que ens ha de dur fins als nostres dies pel que fa a la novel·la gràfica, ens hem de referir a *Maus* d'Art Spiegelman publicada l'any 1991. *Maus* explica l'experiència del pare de l'autor, un jueu polonès, sota la persecució dels nazis durant la Segona Guerra Mundial, que aconsegueix sobreviure al camp d'extermini d'Auschwitz. Amb aquesta obra, Spiegelman lluita contra l'oblit i alhora realitza una cerca personal mitjançant la memòria del seu pare. Per a fer-ho se serveix del recurs del zoomorfisme (la història està protagonitzada per ratolins i gats) cosa que li permet tractar de manera sincera un tema tan seriós, i no caure en el maniqueisme. Com veiem, l'autobiografia és una part essencial de l'obra, aspecte que marcarà moltes de les creacions posteriors. Amb *Maus*, Spiegelman va guanyar el Premi Pulitzer l'any 1992, «no *por ser* un còmic, sino *a pesar de ser* un còmic», com matisa García (2010: 21).

La mirada femenina en la novel·la gràfica

Aquest ràpid repàs del concepte de novel·la gràfica ens serveix per contextualitzar l'arribada del còmic a uns nivells reservats, en principi, a altres formes d'expressió i que ha permès deixar enrere, encara que sigui una mica i com a mínim en certs àmbits, el prejudici vers les vinyetes. Els exemples citats anteriorment (podrien ser molts més) també ens serveixen per focalitzar la nostra atenció en l'àmbit que ara ens interessa destacar: el de les dones creadores de còmic.

És evident que la novel·la gràfica no va aparèixer d'un dia a l'altre i que aquestes obres citades són fruit d'un procés històric i d'una assimilació d'idees (més o menys conscient). No es tracta ara de repassar la prehistòria del còmic,³ però per veure quin paper hi juga la dona és important rescatar certs moments històrics i certs aspectes que definiran els temes que tractaran les autores i la seva manera d'enfocar la creació artística.

Comencem per un dels temes que més importància ha cobrat en la definició de novel·la gràfica actual: la memòria i la biografia. En aquest sentit, un paper molt important el desenvoluparan les dones, amb l'aparició de memòries familiars, des de Marjane Satrapi a Zeina Abirached. Santiago García (2010: 84-85) cita com a precursora d'aquestes autores, en la seva repassada històrica al concepte de còmic, l'autora txeca Helena Bochoráková-Dittrichová (1894-1980), que va optar per la via

³ El lector interessat en el tema trobarà molta informació i molt ben explicada a l'estudi de García (2010).

de la memòria i el costumisme seguint un camí que el còmic no va abordar fins anys més tard.

Un altre aspecte molt important és l'arribada de la consciència de gènere al còmic. La presència de la dona al còmic, com a creadora, havia estat força minsa —amb excepcions, com la citada més amunt— fins l'anomenat «comix underground», situat cronològicament per García entre els anys 1968 i 1975 i que representa un moviment de rebel·lia en temps de crisi i que dibuixarà —mai millor dit— el camí cap al còmic adult. Els dibuixants que formaven part d'aquest moviment no van tractar de manera especial les dones, però les autores es van començar a deixar sentir en un món dominat pels homes. En aquest context underground, on prevalia el trencament de les regles establertes, les dones van trobar l'ambient ideal per a presentar temes que els homes ni es plantejaven, com ara l'avortament, la menstruació o els abusos sexuals infantils. Tot plegat va servir d'estímul per a l'aparició dels primers còmics de gais i lesbianes, un tema que va trobar el seu aliat perfecte en les autobiografies.

La suma d'aquests dos temes (autobiografia i homosexualitat) protagonitzarà l'obra de diferents autores, sobretot a partir dels anys noranta. En temps més recents, hem assistit a la publicació de dos títols que poden exemplificar perfectament aquesta temàtica dels còmics creats per dones. Un ens arriba des de l'altra banda de l'Atlàntic i l'altre el tenim a tocar. Em refereixo a *Fun Home. A Family Tragicomic* d'Alison Bechdel, publicat l'any 2006,⁴ i *Alícia en un món real* d'Isabel Franc i Susanna Martín publicat per Norma el 2010.⁵

Considerat millor llibre —que no còmic— del 2006 per la revista *Time* i guanyador, entre d'altres, del Premi Eisner de 2007 al millor còmic basat en la realitat,⁶ amb *Fun Home* Alison Bechdel grata en el seu passat per descobrir la veritable orientació sexual del seu pare, després de la seva tràgica i absurda mort. Aquest descobriment, iniciat amb la troballa d'unes fotografies, és paral·lel al de la pròpia autora que repassarà la relació amb el seu pare a través del seu diari (reproduït a diferents vinyetes del còmic) i de grans obres de la literatura universal, fet que lliga amb la professió d'ell, professor de literatura anglesa. L'obra, estructuralment complexa, utilitza els referents literaris per bastir els diferents episodis de la vida de la protagonista que es mouen, sobretot, entre la relació amb el seu pare —vista ara amb uns ulls diferents— i la descoberta de la seva pròpia homosexualitat. Per a poder-ho fer, l'autora explica que va realitzar una gran tasca de recerca no només personal sinó també literària, amb el descobriment (o redescoberta, en altres casos) de les obres literàries que havien

4 *Fun Home. Un tragicòmic familiar*, en l'edició catalana de La Magrana publicada el 2008.

5 L'any 2020 l'editorial Egales, especialitzada en literatura LGTBQ, n'ha publicat una nova edició.

6 Considerats els Premis Oscar del còmic, els Will Eisner Comic Industry Award són un reconeixement de la indústria del còmic vers la creació en aquest camp. Deuen el seu nom a l'artista Will Eisner (1917-2005) i van ser creats com a resposta davant la interrupció dels Premis Jack Kirby després del 1987.

marcat el seu pare. Una part important de l'obra són també les fotografies, que van generar, de diferents maneres, el mateix còmic.

L'autora va trigar set anys en dibuixar i escriure el còmic. Va començar escrivint només el text, però sempre tenint present la composició de la pàgina, entesa com un tot. Aquest laboriós procés va incloure, per exemple, fer-se fotografies d'ella mateixa caracteritzada com els personatges del còmic per a recrear-los. L'estructura per capítols del *Maus* d'Art Spiegelman li va servir d'inspiració per a la seva pròpia divisió de capítols. De fet, també comparteix amb l'obra d'Spiegelman el procés de coneixement (o reconeixement) de la relació amb el pare a través de la pròpia creació (Chute 2000). El tema lèsbic, tractat aquí per l'autora de manera autobiogràfica, ja havia aparegut a una altra sèrie publicada anteriorment, a partir del 1983, en diferents diaris i recopilada posteriorment en toms: *Dykes to Watch Out For*.⁷ Amb *Fun Home*, l'autora dona un pas més i assumeix el protagonisme de la història i plasma, en vinyetes, un procés molt personal i, alhora, artístic. La maduresa personal per assumir la seva pròpia identitat sexual va lligada a la seva maduresa com a artista i a l'abocament de totes dues en les vinyetes d'aquesta obra.⁸

No cal anar fins a l'altra banda del món per trobar una novel·la gràfica feta per dones, amb caràcter autobiogràfic i que mostri obertament la seva tria pel que fa a la pròpia sexualitat. L'abril del 2010, Norma Editorial va publicar *Alicia en un món real*, amb guió d'Isabel Franc i dibuixos de Susanna Martín, en una doble edició, en català i espanyol.⁹ Aquesta novel·la gràfica pren el títol, com és evident, de l'*Alicia en terra de meravelles* de Lewis Carroll i també hi podem veure una correlació en l'estructura: totes dues històries ens mostren el particular viatge de les seves protagonistes, això sí, antagònics. Mentre l'Alicia de Carroll arriba a una terra farcida de meravelles (no exclosa de perills), l'Alicia de Franc i Martín viu al món real i la seva aventura té poc de meravellosa: pateix un càncer de mama. El lector acompanya la protagonista en el seu periple de la malaltia quan li diagnostiquen el tumor, en els tractaments soferts, en l'extirpació d'un pit i en la vida que té després. L'obra combina elements de ficció i de realitat, com explica la guionista a la introducció. La història està basada en la seva pròpia experiència, però no la reflecteix de manera exacta. Ens trobem, de nou, amb una novel·la gràfica de caire autobiogràfic, amb —a priori— més elements de ficció que en el cas d'Alison Bechdel.

La idea d'aquest còmic parteix, segons diu Isabel Franc, de la demanda insistent del seu cercle d'amistats i coneguts d'explicar la seva experiència amb aquesta ma-

7 Edicions La Cúpula n'ha publicat tres toms (els anys 2005, 2006 i 2007), titulats *Unas bollos de cuidado*.

8 L'any 2013 es va fer una versió musical de l'obra que va guanyar cinc premis Tony el 2015, després de reestrenar-se a Broadway. Aquest musical es va poder veure al Teatre Condal de Barcelona a finals de 2018.

9 La versió catalana està traduïda per la mateixa Isabel Franc i per Heura Marçal, filla de l'escriptora Maria-Mercè Marçal.

laltia, però des d'un punt de vista humorístic. I aquesta és una de les característiques principals de la història. La tria del format gràfic, en aquest sentit, també hi està relacionada:

La idea d'escriure sobre aquest tema no va sorgir del desig de recordar una etapa tan tràgica, sinó de la demanda reiterada, d'amigues i conegudes, d'explicar-la amb humor. L'elecció del format gràfic parteix del fet que, quan s'està fent un tractament amb quimioteràpia, es té molt més temps per a llegir, però poques energies per a fer-ho, i entrar dins el relat per mitjà de la imatge sempre ajuda (Franc & Martín 2010: 5).

El tema de la identitat sexual també hi és present —la protagonista és lesbiana—, com també les dificultats que pateix per recuperar la seva vida sexual després del tractament i l'operació. A diferència de *Fun Home*, però, aquí la identitat sexual de la protagonista queda en un segon pla, per sota de la lluita contra el càncer. Lligada també amb la condició de dona de la protagonista de la història —i de les autores—, apareix reflectida al còmic una visió irònica sobre els prototipus femenins de bellesa presents al llarg de la història, resumits perfectament en una doble pàgina que presenta aquesta evolució i la conseqüent reflexió de la protagonista: «Realment és una sort no ser immortal. Us imagineu quantes vegades hauríem d'haver sotmès el nostre cos a estira-i-arronses ornamentals?» (Franc & Martín 2010: 100-101).

Fun Home i *Alícia en un món real* són només una petita mostra d'obres escrites i dibuixades per dones i des de la seva òptica, en un món predominantment masculí. La mateixa Susanna Martín, dibuixant d'*Alícia en un món real*, així ho expressa en una entrevista, quan li pregunten si considera rellevant el fet de ser dona en la seva àrea de treball:

Sí, muchísimo. Porque el cómic es un mundo aún predominantemente de/ para hombres. Como [en] cualquier otra actividad artística, literaria, etc., las «estrellas» mundiales son hombres.

En los salones de cómic estás constantemente rodeada de hombres (heterosexuales, se entiende), y aunque el ambiente es muy bonito y hay mucha complicidad, eres consciente de que eres «la chica» del lugar. Las mujeres dibujantes siempre estamos en un segundo plano, o normalmente nos relegan a la ilustración infantil, por eso del instinto maternal... Hay un fuerte sexismo aún en las escuelas de ilustración y cómic, y si quieres ser autora de cómic, debes estar dispuesta a luchar por tu obra y tu espacio (Vilariño 2010: 60-61).

Tot i aquesta visió tan crítica, és evident que alguna cosa està canviant en el món del còmic amb la presència de les dones com a autores, com hem vist. Sens dubte, una de les obres que ha permès obrir aquesta porta i que, alhora, ha situat el còmic en un lloc destacat de la producció artística, demostrant la seva validesa com a mitjà d'expressió, ha estat *Persèpolis* de l'autora iraniana Marjane Satrapi.

Persèpolis: *el còmic*

L'any 2000, l'editorial L'Association publica a França el primer volum de *Persèpolis* de Marjane Satrapi. En un any es venen 20.000 exemplars (el 2002 se n'hauran venut més de 100.000) i el reconeixement en forma de premis no es fa esperar. L'any 2001 Satrapi guanya el Premi a l'Autor Revelació (*Coup de coeur*) del prestigiós Festival d'Angulema (França) per aquest primer àlbum.¹⁰ El 2002 guanya el Premi al Millor Guió d'aquest mateix festival pel segon àlbum. Però no només es reconeix l'obra al país on es publica l'obra original. Als Estats Units *Persèpolis* és nominada a les categories de Millor Novel·la Gràfica i Millor Obra Estrangera als Premis Eisner del 2004, i el 2005 repeteix nominació en aquesta segona categoria. A Espanya és nominada als Premis del Saló Internacional del Còmic de Barcelona com a Millor Obra Estrangera l'any 2002. L'any 2003 guanya el primer Premi de la Pau Fernando Buesa Blanco i el 2004 aconsegueix el Premi Harvey a la Millor Obra Estrangera. Tots aquests reconeixements no poden ser casuals.

Persèpolis es va publicar per primer cop, en francès, en quatre volums, entre els anys 2000 i 2003 i posteriorment es va recopilar en un únic tom, que és el format que podem trobar avui dia al mercat. El còmic s'ha traduït a moltes llengües i ha estat editat en diferents formats. Així, per exemple, ha tingut edicions diferents a Espanya (amb els quatre àlbums per separat i amb el volum integral)¹¹ i als Estats Units s'ha publicat en dos volums (*Persepolis: The Story of A Childhood* i *Persepolis 2: The Story of a Return*).¹²

L'obra és la història autobiogràfica, en vinyetes, de la seva autora, Marjane Satrapi, que explica com creix en un règim fonamentalista islàmic i les conseqüències que se'n deriven, amb l'abandonament del seu país inclòs. Temporalment, el còmic abraça el període temporal que va de l'any 1979 al 1994 i es divideix de la manera següent:

- El primer llibre comença a partir del 1979, amb una Marjane de deu anys d'edat que és el testimoni d'un important canvi social i polític que viu el seu país amb la fi del regnat del xa de Pèrsia a l'Iran i l'inici d'una república islàmica.
- El segon llibre ocupa el període de 1980 a 1984, amb el rerefons de la guerra entre l'Iran i l'Iraq i l'inici de l'adolescència de la protagonista.

10 El Festival Internacional de la Historieta d'Angulema (Festival International de la Bande Dessinée) és tot un referent en el còmic europeu i mundial. Des del 1974 se celebra anualment en aquesta ciutat francesa i reuneix autors, editors i lectors d'arreu.

11 Les dues edicions més recents en català, en format integral, les ha publicat Norma l'any 2009 i Reservoir Books (dins Penguin Random House) el 2020.

12 També és molt interessant veure els diferents dissenys utilitzats per a les cobertes pels significats que ofereixen. En aquest sentit, Costantino ha analitzat les edicions franceses (2008: 433-434) i les americanes (2008: 436-437).

- El tercer llibre ens porta del 1984 al 1989, amb el periple de la protagonista per Àustria, enviada pels seus pares per a protegir-la.
- El quart llibre arriba fins a l'any 1994 i recull la seva tornada a l'Iran, la seva formació amb els estudis de Belles Arts i el difícil camí de la readaptació després d'haver viscut uns anys a Europa.

Marjane Satrapi (Rasht, Iran, 1969) no havia dibuixat mai còmics abans de *Persepolis*. Va cursar Belles Arts a Teheran i l'any 1994 va abandonar el seu país per anar a França. És aquí quan es produeix un fet molt significatiu en la seva trajectòria artística, ja que, a París, entra a treballar a l'estudi Les Vosges on coneix autors com David B., Christophe Blain, Frédéric Boilet, Émile Bravo, Emmanuel Guibert, Joann Sfar i Tronchet i entra en contacte amb L'Association. De tots ells, qui més la influirà serà David B., autor de *L'Ascension du Haut Mal*. Aquesta obra, publicada entre 1996 i 2003 en sis volums i recopilada després en un únic tom, és el relat autobiogràfic de l'autor en què explica la seva infància i la seva joventut, marcades obsessivament per la malaltia del seu germà, l'epilèpsia («el gran mal»). David B. animarà Satrapi a reflectir en un còmic les seves experiències vitals al seu país i la seva pròpia visió d'aquesta societat. De fet, David B. és considerat el padrí artístic de Satrapi pel que fa als còmics i la seva obra el model seguit per l'autora iraniana en la creació de *Persèpolis*. És en contacte amb aquest grup d'artistes de L'Association que Satrapi descobreix la novel·la gràfica i entre els autors que llegirà hi trobem Art Spiegelman, com confessa la pròpia autora («On Writing Persepolis»). És amb la lectura d'aquestes obres i amb aquests autors que Satrapi s'adona de les possibilitats que li ofereix la novel·la gràfica com a mitjà d'expressió. En paraules de l'autora:

People always ask me, «Why didn't you write a book?» But that's what *Persepolis* is. To me, a book is pages related to something that has a cover. Graphic novels are not traditional literature, but that does not mean they are second-rate. Images are a way of writing. When you have the talent to be able to write and to draw it seems a shame to choose one. I think it's better to do both («On Writing Persepolis»).

Relacionat amb això, trobem el paper actiu del receptor de l'obra que busca l'autora amb la tria d'aquest format. En paraules seves:

The comics is the only media in the whole world that you can use the image plus the writing and plus the imagination and plus be active while reading it. When you watch a picture, a movie, you are passive. Everything is coming to you. When you are reading comics, between one frame to the other what is happening, you have to imagine it yourself. So you are active; you have to take part actually when you read the story. It is the only medium that uses the images in this way. So, for me, comics has only convenience (Root 2007: 150).

Aquesta tria per la novel·la gràfica com a expressió artística s'ha destacat com una de les característiques que diferencien *Persèpolis* respecte altres veus d'escriptors iranians que també se serveixen de l'autobiografia.¹³ Una altra característica és l'ús de la veu de la infantesa com a narradora (Naghibi & O'Malley 2005: 224).

Un dels aspectes que més crítiques ha rebut l'obra és la seva (aparent) senzillesa gràfica. Satrapi opta per un estil caricaturesc més que realista. Segons Scott McCloud, l'ús de la caricatura per simplificar uns personatges pot ser un instrument eficaç quan es fa amb un propòsit com explicar una història. La caricatura, segons ell, és més que una manera de dibuixar, és una manera de veure. La caricatura té, en aquest sentit, dues facultats importants:

La facultad de la caricatura de concentrar nuestra atención en una *idea* es, creo, parte importante de su poder, tanto en el cómic como en el dibujo en general. Luego está la universalidad de la imagen caracterizada. Por ejemplo, resulta obvio que cuanto más se caricaturiza una cara, a mayor número de gente representa (McCloud 2009: 31).

Aquest estil caricaturesc és intencionat a *Persèpolis* i aconseguix l'efecte desitjat: la identificació del lector amb la protagonista i poder bascular entre el nivell familiar i l'universal, com veurem. Aquesta identificació és fruit de l'ús de la caricatura com a eina, segons McCloud (2009: 36): «Así, cuando miras una foto o el dibujo realista de una cara... lo ves como la cara de otro. Pero cuando entras en el mundo de la *caricatura*... te ves a ti mismo».

Persèpolis comença amb una imatge de la protagonista, Marji, als deu anys, portant el que, probablement, és el símbol més reconegut de la revolució islàmica a l'Iran: el mocador, que dona títol a aquesta primera història. En aquest primer capítol se'ns apareix la protagonista en un moment crucial de la seva vida, quan s'adona que alguna cosa està canviant en el món que ella coneix. Gràficament, Satrapi utilitza aquest símbol per donar a cada alumna una expressió facial diferent, atorgant així personalitats diferents als personatges:

The little girls' faces, however, are completely different. With sparse visual details (open or closed eyes, the direction of a gaze, the angle of a mouth, and the position of a few hair strands), Satrapi gives each girl unique facial features, thus suggesting that there are vastly different personalities in this apparently uniform group. With this relatively simple panel in which she names her classmates, Satrapi complicates any reduction of the veiled woman's identity to a group identity (Costantino 2008: 439).

13 Noms com Tara Bahrampour, Gelareh Assayesh, Firoozeh Dumas o Azar Nafisi, entre d'altres (Naghibi & O'Malley 2005: 223).

Aquest primer capítol també situa la protagonista i la seva família en relació amb la situació política. Per exemple, la seva mare apareix retratada per un periodista alemany en una manifestació en contra de l'ús del mocador, fet que li comporta un canvi d'imatge per evitar les represàlies (Satrapi 2009: 13).

El títol de l'obra, *Persèpolis*, ja ens dona una pista sobre la seva orientació. «Persèpolis» és el títol del quart capítol del primer llibre (Satrapi 2009: 34) on la relació entre el règim polític i la família de la protagonista, ja explicada al capítol «La cel·la d'aigua», queda encara més clara amb les històries explicades per l'àvia sobre l'avi (fill de l'emperador enderrocat). Se'ns dona, així, una pista bàsica per entendre cap on va l'obra. A *Persèpolis* la història es mou entre diferents nivells d'identificació.¹⁴ D'una banda, la història de la protagonista lligada amb la de la seva família, amb les modificacions que suposarà el canvi polític i la seva relació amb el règim, per la ideologia dels seus pares (i la història del seu avi o, sobretot, del seu oncle Anouche). Per l'altra, la història de la seva nació, la dels iranians i iranianes que viuen aquest mateix moment de canvi. El tercer nivell implica una història encara més universal: la de l'experiència del creixement personal durant la infantesa i la joventut en el camí per esdevenir una persona adulta. En altres paraules, el complicat camí de l'adolescència. Marji viurà aquests moments en un context polític difícil. Satrapi utilitzarà diferents recursos gràfics per exemplificar aquest doble conflicte, d'una banda, l'àmbit polític i nacional, i, de l'altra, el personal. Una de les imatges més impactants, en aquest sentit, és la que clou el capítol «La clau» (Satrapi 2009: 113). A l'escola donen als nois una clau i els diuen que si lluiten i tenen la sort de morir, entraran al paradís amb aquesta clau. L'escena final del capítol ens presenta una explosió on moren els joves als camps de mines, tots ells amb la clau. A sota, una Marji somrient balla amb els amics en la seva primera festa. El contrast és brutal. Costantino (2008: 442-443) ha assenyalat com aquests dos dibuixos il·lustren el que Scott McCloud anomena la «amplificació por medio de la simplificació»:

Cuando *abstraemos* una imagen mediante la caricatura, lo que hacemos no es tanto *suprimir* detalles, sino más bien *resaltar ciertos detalles*. Al *descomponer* una imagen a su «*significado*» esencial, el dibujante puede *amplificar* dicho significado de una manera que no está al alcance del dibujo realista (McCloud 2009: 30).

En la imatge de l'explosió dels nois joves hi predomina l'ombra i la simplificació dels seus rostres mentre es focalitza l'atenció en la clau. Aquesta simplificació posa l'accent en la qualitat d'anònims i sense rostre d'aquests nois com a carn de canó de la guerra, mentre que la foscor de l'escena força els lectors a qüestionar aquesta realitat tràgica com l'entrada al paradís que el govern havia pronosticat. Per contra, la imatge de la festa de Marji és més detallada. Les expressions facials dels personatges estan

14 Com han observat, entre d'altres, Costantino (2008) i Naghibi & O'Malley (2005).

clarament identificades i els detalls de la indumentària de Marji són visibles. La cara eufòrica de la protagonista en el primer pla estableix clarament que la vida normal continua, fins i tot en situacions anormals. No obstant això, la mida de la imatge anterior domina tota la pàgina, el que indica que la història privada no pot escapar del tot del pes de la història pública (Costantino 2008: 443).

El nivell familiar i el del creixement personal queden clarament exposats al capítol «El cigarret», amb Marji ja camí de l'adolescència, que s'enfronta a la seva mare pel seu absentisme escolar. Aquí, la mare adopta el paper de l'estat quan vol que ella confessi el que ha fet. Marji adopta el paper dels manifestants contraris al règim, quan alça el puny cridant: «Dictadora! Ets el guardià de la revolució a casa!» (Satrapi 2009: 124). El capítol es clourà amb el primer cigarret de la protagonista i l'abandonament definitiu de la infantesa.

El capítol «Kim Wilde» (Satrapi 2009: 137) ens ajuda a crear el context en el que llegim els actes adolescents i de revolta de Marji, un cop entra a l'adolescència. L'himne de Kim Wilde «We're the Kids in America» li ofereix la possibilitat de canalitzar les seves frustracions a la pista de ball, però la celebració exuberant de la cançó de la llibertat juvenil crea un ritme complicat i un contrapunt en un context polític en què l'imperialisme nord-americà va ajudar a obrir la via a través de la qual els religiosos van arribar al poder (Tensuan 2006: 961).

Una imatge molt interessant en la relació entre Orient i Occident és la que utilitza Satrapi al capítol «El concurs» (Satrapi 2009: 293). Marji es prepara per a entrar a la facultat de Belles Arts de Teheran. A més de les preguntes pertinents, hi ha una prova de dibuix. I un dels temes proposats, bé, més aviat, exigits, és el dels màrtirs. Marji se'l prepara copiant una vintena de vegades una foto de la Pietà de Miquel Àngel i el dia de la prova, la reproduceix, convenientment adaptada: incorpora un xador negre al cap de la Mare de Déu, un uniforme militar a Jesucrist i hi afegeix un parell de tulipes a cada costat.¹⁵ No és el primer cop que Satrapi adapta la imatge de la Pietà. Anteriorment, a la història «El dot» (2009: 154), la recrea per mostrar el moment de trauma de la seva mare que s'esfondra quan ella deixa Teheran per marxar a Europa (Satrapi 2009: 164). Aquí, en aquesta segona invocació de la iconografia cristiana, la intenció i el significat són diferents. Marji subverteix la correcció política que requereixen els examinadors amb la incorporació d'una imatge arquetípica cristiana de la compassió i el sofriment en una composició nacionalista iraniana. També està assenyalant que la tendència a glorificar el martiri i el sofriment en la propaganda no és peculiarment iraniana o musulmana (Whitlock 2006: 975-976).

Davant la situació d'opressió viscuda, Marji es resisteix a ser vençuda i expressa aquesta resistència de diferents maneres. Així, al capítol «Els mitjons» (Satrapi 2009:

¹⁵ Satrapi fa notar la creença que les tulipes vermelles creixen de la sang dels màrtirs (Satrapi 2009: 298).

316) fa servir mitjons vermells per sota del seu xador, un petit detall que es converteix en senyal de resistència. Marji ho explica en un discurs directe on es dirigeix al lector:

És normal. Quan es té por, es perd la capacitat d'anàlisi i de reflexió. La por ens paralitza. La por ha estat sempre el motor de repressió de les dictadures. Ensenyar el cabells o maquillar-se es van convertir, lògicament, en actes de rebel·lió (Satrapi 2009: 319).

L'experiència personal que Satrapi reflecteix a les vinyetes de *Persèpolis* ens mostra un punt de vista que no es redueix al del país i la cultura que l'han vist néixer, però tampoc és una simple adopció dels llocs que l'han acollit. Llegint *Persèpolis* acompanyem Marji en la seva evolució personal, en la recerca de la seva pròpia identitat, sense perdre els orígens —tot i que no sempre és fàcil, com experimenta la pròpia protagonista. En aquest sentit, Satrapi és prou clara, més enllà del còmic, amb afirmacions com «Quan vaig a l'Iran sóc una xovinista francesa, mentre que a França sóc una nacionalista iraniana; la veritat és que sóc una mica totes dues coses» (Satrapi 2009: 2). Aquesta vida viatgera desemboca amb la cerca d'un lloc propi al món. Antoni Guiral, a la introducció de l'edició catalana integral de l'obra publicada per Norma, recull una anècdota personal de la pròpia autora que reflecteix aquests sentiments:

El 1998, durant el campionat mundial de futbol, em va passar una cosa superincreïble; jo tornava [a França] de l'Iran, molt capficada en les meves coses, no havia vist cap partit. La tarda de la final, una de les meves amigues em va trucar i em va dir: «Hem guanyat».¹⁶ Aleshores vaig pensar que era perfecte, volia dir que no feia cap diferència entre nosaltres. Encara que segons els papers siguem de nacionalitat diferent, per a ella la victòria era nostra. Jo també la vaig sentir com a meva (Satrapi 2009: 3).

Persèpolis: la pel·lícula

L'èxit de *Persèpolis* fa que Marjane Satrapi rebi moltes ofertes per adaptar el còmic al cinema. Com comenta la pròpia autora, fins i tot li van oferir (abans d'acabar el projecte, això sí) fer una mena de sèrie de televisió juvenil (del tipus *Sensación de vivir*)¹⁷ o una pel·lícula d'imatge real amb Brad Pitt i Jennifer López interpretant els seus pares. Una autèntica bogeria, segons la mateixa autora (*Persèpolis*. Pressbook).

El pas cap a l'adaptació cinematogràfica el dona finalment fent tàndem en la direcció amb Vincent Paronnaud. Tots dos s'estrenen com a directors amb aquesta

¹⁶ La XVI Copa del Món de Futbol es va celebrar a França del 10 de juny al 12 de juliol de 1998. A la final, la selecció de França va guanyar per 3 a 0 a la selecció del Brasil.

¹⁷ Títol de l'adaptació espanyola de la sèrie *Beverly Hills 90210*, una telenovel·la juvenil produïda per Aaron Spelling i emesa entre els anys 1990 i 2000, protagonitzada per un grup d'adolescents que viuen en aquesta luxosa comunitat de Califòrnia, als Estats Units.

pel·lícula, que també significa el debut com a productors de Marc-Antoine Robert i Xavier Rigault (2.4.7. Films). L'interès per la producció no es fa esperar i Kathleen Kennedy, amiga i sòcia de Steven Spielberg, es posa en contacte amb els productors, interessada per l'adaptació. La pel·lícula ja està en fase de preproducció, però els productors arriben a un acord amb ella, que aconsegueix un distribuïdor americà (Sony Classics), abans fins i tot de tenir acabada la pel·lícula, i cerca veus per a la versió americana. En aquest sentit, cal destacar que la versió original francesa compta amb la participació de, per exemple, Chiara Mastroianni, que posa la veu a la Marjane adolescent i adulta; Danielle Darrieux, l'àvia de Marjane, o Catherine Deneuve, mare de Marjane.¹⁸

Com ja havia passat amb el còmic, la pel·lícula és tot un èxit de crítica i de públic. Estrenada el 23 de maig de 2007 al Festival de Canes, aconsegueix el Premi del Jurat, a més de les nominacions com a Millor Pel·lícula d'Animació als Oscar 2007 i com a Millor Pel·lícula Estrangera als Globus d'Or 2007. Si amb la publicació del còmic, li havien preguntat a l'autora per la tria d'aquest format, amb l'adaptació cinematogràfica, aquest dubte es trasllada a la tria per l'animació i no pel rodatge amb actors reals. Els motius, en un cas i en l'altre, són coincidents, com expressa l'autora:

Con actores reales, se habría convertido en una historia de gente que vive en un país lejano y que no se parecen a nosotros. Como mucho, hubiera sido una historia exótica, a lo peor, una historia del tercer mundo. Las novelas han sido un éxito en todo el mundo porque los dibujos son abstractos, en blanco y negro. Creo que esto ayuda a que la gente se identifique, ya sea en China, Israel, Chile o Corea, es una historia universal. *Persépolis* tiene momentos que parecen sueños y los dibujos ayudan a mantener la cohesión y la consistencia. El blanco y negro (siempre tengo miedo de que el color lo haga vulgar) ayudó en esto también, así como en la abstracción del entorno y la localización (*Persépolis*. Presbook).

La crítica ha assenyalat la influència del neorealisme italià i de l'expressionisme alemany en la pel·lícula. I, de fet, és la pròpia autora qui reconeix aquestes influències, directament relacionades amb la intencionalitat del film:

Sí, creo que se podría definir como «realismo estilizado», porque queríamos que los dibujos fueran realistas, no dibujos animados. Así que no tuvimos mucho margen con las expresiones faciales, esto es lo que les transmití a los diseñadores y animadores. Siempre he estado obsesionada con el neorealismo italiano y el expresionismo alemán y pronto aprendí por qué, las dos son escuelas del cine de posguerra. [...] Yo misma soy una persona de pos-

18 L'edició en DVD de la pel·lícula distribuïda al nostre país per Jonu Media i DeAPlaneta inclou tres pistes d'àudio: la versió original francesa i les versions castellana i catalana.

guerra habiendo vivido 8 años de guerra entre Irán e Irak. La película es una combinación de las dos escuelas. Presenta escenas muy reales, y un enfoque muy orientado al diseño, con imágenes que bordean lo abstracto (*Persépolis*. Presbook).

La pel·lícula està formada per quinze escenes que recullen molts dels moments llegits al còmic, però no es tracta d'una simple translació de les vinyetes a la pantalla. El blanc i el negre predominen (com ha indicat la mateixa autora), però també trobem la presència del color en un moment determinat: quan apareix la protagonista, Marji, en el temps present. A diferència del còmic, tota la pel·lícula és un flashback que la protagonista explica des del present. La seva veu en off és la que acompanya l'espectador a través d'aquest viatge per la seva vida. La Marji present apareix en tres ocasions més (a les escenes 8, 11 i 15), obrint i tancant la pel·lícula i just a la meitat. És qui marca el ritme de la narració.

Tot i les coincidències entre escenes de la pel·lícula i vinyetes del còmic, és evident el treball d'adaptació dut a terme. De fet, la mateixa autora és conscient que es troba davant d'una manera diferent d'explicar les coses i d'arribar a l'espectador. Si, en el seu moment, amb la publicació del còmic, ja havia evidenciat les diferències entre el còmic i altres mitjans com el cinema, com hem vist, ara, amb la pel·lícula insisteix de nou en aquestes diferències, però des de l'òptica del cinema:

La parte más dura fue el comienzo, y distanciarme de lo que ya estaba escrito. Tuvimos que empezar de cero, crear algo diferente pero con el mismo material. Es una pieza única. No tenía sentido filmar una secuencia de escenas. La gente generalmente asume que una novela gráfica es como el *storyboard* de una película, lo que por supuesto no es así. Con las novelas gráficas, la relación entre el escritor y el lector es participativa. En el cine, el público es pasivo. Incluye movimiento, sonido, música, así que el diseño narrativo y el contenido son muy diferentes (*Persépolis*. Presbook).

Precisament la música és un dels elements importants de la pel·lícula i que, evidentment, no trobem al còmic. La música serveix com a element dinamitzador del film en el paper de transició entre les diferents seqüències. Aquest mèrit es deu a la gran tasca realitzada per Olivier Bernet en la composició musical. D'altra banda, la música també apareix com a personatge: és l'element testimonial de cadascuna de les etapes vitals de Marji. Així, assistim a la seva evolució com a persona mentre escoltem les notes d'Iron Maiden, veiem les referències a Abba o, de manera especial, escoltem i veiem la interpretació que fa la protagonista de la coneguda cançó «Eye of the Tiger» del grup Survivor, escrita per a la pel·lícula *Rocky III* de Sylvester Stallone i que, en aquesta ocasió, interpreta Chiara Mastroianni.

Tot i la diferència, pel que fa al format, entre el còmic i la pel·lícula, el missatge és coincident, en tots dos casos. Podríem dir que canvia el continent, però es manté el

contingut adaptat a la idiosincràsia de cada art. En aquest sentit, la pel·lícula, com el còmic, no es pot considerar política, segons l'autora. Com ella mateixa explica:

La película no juzga, no dice: «esto está bien, eso está mal». Solo muestra que la situación tiene muchos matices. Ésta no es una película política con un mensaje que vender. Es sobretodo una película sobre mi amor por mi familia. Sin embargo, si el público occidental acaba por considerar a los iraníes como seres humanos, y no como una noción abstracta, como fundamentalistas islámicos, terroristas, el eje del mal, entonces sentiré que he hecho algo. No olvidemos que las primeras víctimas del fundamentalismo son los iraníes mismos (*Persépolis*. Presbook).

Tot i que, com hem vist, la pel·lícula *Persèpolis* es va estrenar l'any 2007, en dates recents ha estat novament notícia perquè s'ha vist envoltada per la polèmica a causa de la seva emissió en una cadena de televisió privada de Tunísia el diumenge 9 d'octubre de 2011.¹⁹ La pel·lícula conté una escena en la que es representa Déu, cosa que l'Islam prohibeix, com bé sabeu. La reacció per part dels cercles més extremistes va ser la de mostrar obertament el seu rebuig, amb protestes violentes. El president de la cadena, Nebil Karoui, va haver de demanar disculpes als telespectadors dient que l'escena també l'havia molestat a ell. Tot i això, també va comentar que la pel·lícula s'havia exhibit als cinemes i que no havia provocat pas aquest aldarull. Així, quatre anys després de la seva estrena, la versió cinematogràfica de *Persèpolis* encara porta cua.

¹⁹ Notícia publicada a l'edició digital del diari *El Mundo* (11.10.2011).

DE SUPERLÓPEZ A PULGARCITO: UN VIATGE ALS MONS ESCAROLITRÓPICO-GMNÉSICOS DE JAN¹

Juan López Fernández, més conegut com Jan, és un historietista espanyol nascut a Toral de los Valos, comarca d'El Bierzo, província de Lleó, Castella i Lleó, el 13 de març de 1939. Autor de diversos i carismàtics personatges entre els quals destaquen *Pulgarcito* i *Superlópez*, s'ha convertit en un pilar del còmic espanyol.²

Infantesa i sordesa

Jan neix a la localitat de Toral de los Vados (El Bierzo) però de ben petit es trasllada amb la família a Catalunya, concretament a Barcelona. De fet, la seva família era de la ciutat comtal i s'havia traslladat a El Bierzo fugint de la guerra. De la seva infantesa, Jan recorda:

Tengo pocos recuerdos de León, allá estábamos refugiados de la guerra. Recuerdo las viñas, los campos de trigo que parecían un mar, con su oleaje y el olor de los pajares donde jugaba a esconderme. Como la de todos los niños de entonces, mis lecturas favoritas eran cuentos, el *TBO*... pero me gustaba mucho leer libros de historia, novelas, y a los doce años mi padre me regaló un libro de *Don Quijote*, desde entonces hasta hoy es mi novela preferida. La he releído muchas veces. El primer cómic que me impresionó [más tarde] fue *Cuto*, de Blasco. También *Flash Gordon*, de Raymond, y *Prince Valiant*, sobre todo... y no se me olvidan (Martín 2014: 12).

Als sis anys emmalalteix de meningitis i se li declara una septicèmia, a conseqüència de la qual es queda sord. A partir d'aleshores mostra un gran interès pel dibuix, una gran passió per la lectura i pels còmics. Entre els seus preferits, destaca *Chicos*. Sembla que els seus pares l'encoratgen des del principi perquè es dediqui al dibuix, habilitat en la qual la seva sordesa no suposava cap problema. D'aquests anys d'infantesa, Jan recorda l'experiència a l'escola:

¹ Conferència de la 8a Setmana del Còmic de Tarragona, donada el 27 de novembre de 2015.

² La informació sobre la vida i l'obra de Jan prové, a més de les fonts citades (diferents capítols del llibre col·lectiu *Jan. El genio humilde* coordinat per Alcázar el 2014, una part del qual s'havia publicat prèviament com a monogràfic de *Tebeosfera*, segona època, número 11, 15.09.2003), de les fitxes que l'autor té a *Tebeosfera* i a la Viquipèdia, consultades el mes de novembre de 2015.

Yo soy sordo total y en aquellos años no me querían en ninguna escuela, hasta que encontré un maestro, muy buena persona, que se aficionó a mí y me tuvo con él dos años. Yo tenía doce. En ese tiempo me enseñó a aprender y pude continuar a mi manera. Soy autodidacta y siempre estoy aprendiendo cosas (Martín 2014: 12).

Formació i primeres passes

Després del batxillerat, estudia delineació mecànica i l'any 1955, amb setze anys, entra a treballar com a dibuixant extern per a Talleres Pujol, que fabricava el que avui coneixem com a «pins». A partir de 1956 comença a treballar professionalment als Estudios Macián, a Barcelona, i com a retolista aprenent l'ofici d'animador. Explica Jan:

Mi escuela de dibujo fueron los Estudios Macián, y aún más el mismo Francisco Macián y, sobre todo, el experto animador José Mirá, que fueron quienes me enseñaron y tenían una profesionalidad admirable. Lamento que aquella gente haya quedado enterrada en el olvido. Forman parte de la historia de la animación española y nadie parece tenerlos en cuenta. Colaboré en tantos *spots* de publicidad para Movierecord para los cines, que ya no los recuerdo apenas, lo que más me viene a la memoria es la presentación «Mundial Films» con que empezaban muchas películas que animé yo (Martín 2014: 13).

Al mateix temps, realitza els seus primers treballs en el món del còmic col·laborant amb la revista *Yumbo* d'Hispano Americana de Ediciones, entre 1957 i 1958. En aquestes col·laboracions imita l'estil de Jordi Ginés, Gin, per imposició de l'editorial. De fet, li proposen continuar la sèrie «Miguelín y su perrito Tizón», del mateix Gin, però Jan refusa aquesta oferta, a causa del seu desinterès pel còmic en aquests temps. Aquests treballs els signa amb el pseudònim de López.

Estada a Cuba (1959-1969)

El seu pare era cubà de naixement (la seva mare era de Lleó) i el 1959, il·lusionat amb la revolució castrista i fart del franquisme, torna a Cuba, i Jan l'acompanya. Segons Antonio Martín (2014: 13), la seva progressió com a historietista hagués estat molt diferent en el context de la historieta espanyola dels anys seixanta, si no hagués seguit al seu pare.

A l'Havana comença a treballar a l'agència de publicitat Siboney, on es produïen espots televisius de dibuixos animats, però el procés de nacionalització d'empreses impulsat pel govern de Castro el porta a la Televisió Cubana i després a l'Institut Cubà d'Art i Indústria Cinematogràfics, on el 1962 aconsegueix rodar una pel·lícula

documental sobre l'origen de l'home. Torna després a la televisió per treballar com a tècnic assessor d'animació. Com a militant de la Joventut Comunista de Cuba, comença a treballar en un suplement amb historietes de la revista d'aquest col·lectiu, *Mella*, i després també dibuixa a la publicació infantil *Pionero*, en aquest cas contes il·lustrats amb guions del poeta i periodista Froilán Escobar, que recorda d'aquesta manera la seva relació amb Jan aquests anys:

Si estiro la mano puedo tocar la imagen del Juan José López que yo conocí en La Habana, allá en la lejanía de los años sesenta. Yo era entonces un joven que, bajo el empuje de los primeros atisbos en el periodismo y la literatura, estaba estrenando mi asombro, pero él era ya un maestro. Él era como la cueva de Altamira: estaba lleno de dibujos por dentro. Salían de él, como si siempre hubiesen estado en él. Los personajes de sus historietas brotaban directamente de sus manos sin necesidad de boceto previo. Producía ganas de ver. Ganas de hacer como él hacía. Su plumilla era la varita de un mago que, con solo moverla, llenaba la página de criaturas. Ninguna quería quedarse fuera de la historia. Porque la creaba en el mismo momento de dibujarla. Juan José inventaba primero el aire para después respirarlo (Escobar 2014: 41).

En aquestes publicacions alterna les seves historietes amb els reportatges fotogràfics que fa per tota la geografia cubana, a més de fer tasques d'ensenyament i assessoria a la televisió. És llavors quan dibuixa les seves primeres sèries: *Chaparrito* (una versió de Miguelín), *Lucas y Silvio* (ideada per l'escriptor Norberto Fuentes) i *El Duendecillo cuenta* (un conte il·lustrat sobre l'organització dels pioners cubans). Tots els treballs d'aquesta etapa cubana els signa com Juan José.

Aquestes obres mostren un autor l'originalitat del qual es reforça pel traç dels personatges, propers als dibuixos animats i per la definida personalitat que els atorga. Alhora, també per la seva dinàmica i depurada narrativa. La suma del seu gust per l'animació i el coneixement dels còmics d'humor americans l'influeixen, com és obvi, però Jan assimila aquestes influències i les reelabora fins que les integra en la seva manera de ser. Roberto Hernández ha resumit així la seva etapa a Cuba:

La etapa cubana de Juan José lo convirtió en un profesional del medio. Realizó guiones, ilustró cuentos, diseñó, trabajó la fotografía, realizó portadas, creó personajes... Juan José es por ello recordado con cariño, respeto y admiración por toda la generación que leyó sus historietas y que disfrutó de sus dibujos. Los dibujantes que le acompañaron agradecen sus consejos y enseñanzas; en fin: su presencia es ya imborrable (Hernández 2014: 83).

I què recorda Jan d'aquesta etapa?

Guardo un magnífico recuerdo de la época cubana, tanto de lo que hice allí como de las personas con las que trabajé. Creo que fue una etapa de desarrollo

y madurez que llegó a un tope, a partir del cual si quería seguir avanzando... tenía que marcharme. La Revolución se institucionalizaba y eso no me caía bien. Cuba todavía era un país bloqueado y autoaislado en muchos campos culturales... Lo pasé fatal hasta que logré salir (Martín 2014: 15).

Realment, ho passa malament. Juan Padrón, aprenent al Departament d'Animació Especial de l'Institut Cubà d'Art i Indústria Cinematogràfics quan Jan hi treballa ho resumeix així:

Durante unos meses, al amanecer, íbamos a trabajar al Cordón de La Habana (una zona alrededor de la capital donde se sembró café). Chapeábamos yerba mala o preparábamos posturas de café toda la mañana, y después del almuerzo, Juan y yo nos íbamos de regreso a la ciudad, a realizar animados sobre historia de Cuba. No nos aburríamos.

Pero a Juan se le fue complicando la vida.

Se fue de la casa de su familia, con su esposa. Tuvo que vivir en casa de un amigo. Mucho tiempo después le resolvieron un pequeño cuarto en Frenmar, una vieja posada del Vedado. Una mierda de cuarto donde estaba la cama, la mesa de dibujo, la cuna... Así vivía el mejor historietista de Cuba (Padrón 2014: 56).

Un nou inici (1969)

Així doncs, escèptic amb la revolució cubana, cansat de la cada dia més gran manca de llibertats i veient que després de casar-se i tenir dos fills no aconsegueix un habitatge i certa normalitat familiar, decideix tornar a Espanya. Queden enrere deu anys de la seva vida i una obra, exemple de creativitat, de la qual no se'n pot quedar ni un record, atès que les autoritats cubanes impedeixen que s'emporti els seus originals. La tornada no és fàcil:

1970, y aquí otra vez. Desarraigado y fuera de onda. No conseguía ubicarme, ni comprender los parámetros y los conceptos de las editoriales de cómic de aquí. Sus métodos y objetivos fuertemente comerciales y el hecho de que yo necesitara de inmediato dinero para vivir... hacían que no sirviera de nada la experiencia que yo traía (Martín 2014: 16).

L'Escola Bruguera (1970-1974)

De retorn a Barcelona, gràcies a Miguel Pellicer (un antic conegut dels Estudios Macián), comença a col·laborar amb Bruguera com a il·lustrador de contes infantils i

troquelats de Mortadelo y Filemón, Zipi y Zape, Astérix y Obélix, etc. i s'ofereix com a dibuixant a altres publicacions.

El seu debut a Bruguera es produeix a la sèrie *Don Plácido*, a la revista *Din Dan* núm. 107 (02.03.1970), signant encara Juan José, encara que ell mateix no ho recordi perquè vol deixar enrere la signatura utilitzada a Cuba. Segons Manuel Barrero:

Es importante detenerse en esta primera serie en Bruguera porque muestra a un autor que transformó su estilo al dictado de las exigencias del editor. Don Plácido es un señor de mediana edad, con alopecia y mostacho, que vive en un pisito y gasta algo de mala baba. En su primera historieta se ve que Juan José se ajusta a un guion de la casa, pero despliega un estilo acorde con lo dibujado en Cuba, muy dinámico, sobre todo en una secuencia en la que huye de fantasmas. Toda esa gracia muere con la segunda y siguientes entregas, en las que la narrativa se somete a la pausada rutina urbana, con planos enteros enfocados a pie de suelo, con bocadillos enormes y farragosos, y con un castigo esperando en la última viñeta. Muy típico de la «escuela Bruguera» (Barrero 2014: 169-170).

Gaceta Junior i el suplement del Diario de Barcelona (1970-1972)

Aconsegueix feina a *Gaceta Junior*, d'Unisa, el 1969. La publicació s'havia plantejat com una nova revista juvenil, amb continguts periodístics i formatius segons models europeus que anaven més enllà de la clàssica revista d'histories espanyoles. A la pràctica, la revista pecava d'excessivament literària, avorrida i poc interessant per als nens lectors, tot i comptar amb materials excel·lents d'autors com Sergio Toppi o Hugo Pratt. Per tot plegat, precisament l'any 1969 es va reconduir amb l'objectiu que deixés de ser un simple contenidor de sèries italianes i francobelgues i es convertís en una revista d'histories d'autors espanyols. I aquí és on entra en escena Jan, de la mà de Jaime Papasseit (soci de Francisco Macián en la pel·lícula d'animació *El mago de los sueños*). Antonio Martín el retrata d'aquesta manera:

Se trataba de un hombre joven, barbudo, simpático y muy sordo, Juan López, que se presentó con el nombre artístico de Jan, que era como le llamaba una de sus sobrinitas que no lograba pronunciar el patronímico Juan (Martín 2014: 19).

Aquesta obertura de *Gaceta Junior* als autors espanyols ve acompanyada d'una millor consideració cap a la seva feina i dona una llibertat creativa que no es tenia a Bruguera. Jan comença a dibuixar diverses sèries humorístiques a partir del núm. 70: *¡Abracadabra!*: sèrie de tires mudes sobre un mag que havia iniciat l'autor Mingo; *Sicodelic Hood*: paròdia de Robin Hood que agafa de la pel·lícula *El mago de los sueños*

(i que després apareixeria a *Piñón*); *Los hermanos Rengifo*: de creació pròpia; *Lucas el maldito*: de creació pròpia; *Dulce Edad Media*: de creació pròpia.

Aquestes darreres també les publica en el suplement infantil del *Diario de Barcelona*, però, per exemple, de *Dulce Edad Media* només publica dues tires que ni tan sols cobra, com ell encara recorda. *Lucas el maldito*, considerada per Antonio Martín un dels millors treballs de Jan, es publica entre els números 22 i 37 del suplement. El total de setze pàgines forma una aventura espacial protagonitzada per Lucas que es dedica a recollir i reciclar brossa i que es veu abocat a convertir-se en astronauta. Pràcticament desconeguda avui dia, és una excel·lent mostra de l'humor irònic de l'autor.

Altres publicacions (1971-1972)

Jan mostra el seu interès per la paròdia històrica de cavallers medievals o pirates. Així, tenim la sèrie *Don Viriato*, que publica el 1970 a *Din Dan*, entre els números 129 i 139, amb un total de deu historietes. Finalment, abandona la sèrie fastiguejat amb les imposicions de Bruguera. L'any 1971 trasllada la sèrie a la revista *Strong* amb un nou títol: *Don Talarico*. Aquí gaudeix de més llibertat per a desenvolupar-la. L'any 2012 Amaníaco ediciones reedita l'obra, gràcies a Jordi Coll.

El 1971 és, doncs, un any molt prolífic per a Jan. A més de tot el que s'ha esmentat, crea algunes de les seves sèries més recordades: rescata a *Lucas y Silvio* per a la revista *Strong*; fa cinc historietes de *Don Juan Poca Cosa*, paròdia de navegant descobridor, per a la revista *Trinca*; publica *El pirata Caracrimen* al suplement *El Cuco* del diari *Pueblo*; fa sis historietes del personatge paròdic de Dràcula *El último vampiro* per a la mateixa revista. Manuel Barrero detalla així les virtuts de la sèrie:

El último vampiro de Jan era conducida por un señor bajito y calvorota, que lucía bombín y colmillos y que acudía cada noche a saciar su sed de sangre... sin lograr más que hematomas. Jan jugó en esta serie con una diagramación distinta, sobre fondo negro (la reproducción era a todo color), y trabajó mucho el montaje analítico, técnica en la que sobresalió por aquel entonces Carlos Giménez. [...] La narrativa era muy dinámica, como todo lo que pretendía hacer Jan y no le dejaban hacer en Bruguera, con mucha línea cinética, iconemas expresivos y la ingravidez característica de los dibujos animados. [...] El vampiro no pudo hincarle el diente a nadie en toda su carrera hasta su último episodio, en el que la víctima es un negro ebrio (Barrero 2014: 175-176).

El 1972 publica a *Piñón* la sèrie *Virgilio y Katakarak*, protagonitzada de fet, pels personatges *Lucas y Silvio*. Jan no recorda ara què va originar el canvi de nom.

D'aquesta manera, mentre Jan busca una feina estable, dona vida a personatges molt diversos, tots en clau d'humor, que li permeten tocar diferents èpoques histò-

riques al mateix temps que experimenta amb els rols narratius: el cavaller medieval, el captaire embarcat involuntàriament en una aventura espacial, els personatges de carrer, l'arquetip de vampir, el navegant dels descobriments espanyols del segle xv, els exploradors espacials, etc. i sempre amb una total exigència de llibertat i de respecte pel seu estil gràfic, la seva narrativa i el sentit de l'humor.

En totes aquestes obres ja es poden veure les seves virtuts com a artista. Es tracta d'un historietista que domina la línia i l'encaix de les figures, modula els volums de forma grata a ulls del lector, però que sobretot destaca per la construcció dels guions, en els quals bolca cert gust pel surrealisme propi de Swift o de Carroll i s'allunya dels automatismes que afligien la historieta d'humor coetània. També aborda alguna obra de tall netament infantil, com la sorgida d'un projecte de Francisco Macián titulada *Candelita*, que es publica el 1973 al còmic asturià *Espolique* (i serà rescatada per la revista *Piñón* el 1991).

Jan en català

En aquests anys, Jan publica també en català en diferents revistes. L'any 1971 apareix *Tax i Taxi* a la revista *L'Infantil*: Tax és un nen cosmonauta i Taxi la seva mascota, un gegantí cuc de seda en aparença, i tots dos van de planeta en planeta resolent conflictes. També publica en la segona època de la revista *Patufet*, rescatant sèries antigues: *Don Talarico* ara s'anomena *El cavaller Roderic* i *Lucas y Silvio* són batejats com a *Ton i Met*. De la seva col·laboració amb aquesta revista és interessant rescatar tota una declaració d'intencions a la secció «Homes del Patufet d'avui» (08.1972). Diu Jan:

Sempre he treballat preferentment per a la mainada; un tipus d'historieta que pugui ser simpàtica als joves i grans i tot. No em crec humorista: em decanto més aviat a la narració, a explicar contes. La mica d'humor que he fet aquí al nostre país, «El último vampiro», «Lucas el maldito», «Rengifo», etc., era una novetat per a mi, duraren poc i mai no em va vagar de madurar-los. Detesto l'acudit en quadres com ara els d'en Bruguera, si bé en Vázquez és un dels ídols de qui admiro «algunes» de les seves pàgines (Barrero 2014: 182).

*Superlópez: primera etapa (1973)*³

El 1973 rep l'encàrrec per part d'Antonio Martín de realitzar una obra que servís de paròdia de Superman per a una petita editorial barcelonina anomenada Euredit. La desenvolupa a tires en format apaïsat i en blanc i negre, com acudits curts i muts, el

3 Sobre Superlópez resulta de consulta obligada *La Pàgina Escarolitròpica Gmnésica de Superlópez* <<https://www.cachislamar.com/home.htm>> que conté, entre d'altres materials, un completíssim catàleg de les diferents edicions dels àlbums del personatge.

protagonista de les quals és un esbós del seu personatge més conegut: Superlópez. Ara bé, aquest Superlópez poc té a veure amb l'actual. El mateix Jan, així ho recorda:

Es entonces cuando [dirigint-se a Antonio Martín] me encargas para la editorial Euredit un libro de chistes e historietas cortas sobre Superman, y resulta que yo no me consideraba un humorista... por lo que no lo quería hacer, pero siempre me convences... Bueno, mientras lo hacía me di cuenta de que el enfoque que les estaba dando al tema valía. Me tocó parodiar a Superman con instrucciones básicas de hacer chistes cortos, sin palabras, y lo hice de prisa y corriendo, con línea de Rotring sobre folios A4, porque me iba de viaje, y no tenía muchas ganas. En aquel momento no pensé que fueran a más (Martín 2014: 25).

Aquest primer Superlópez apareix dins la col·lecció *Humor siglo xx*, de finals de 1973, al costat d'altres paròdies de personatges populars, com ara *King Tongo* de Ventura y Nieto, *Tarzanilo* de Manel Ferrer i *Franciscosteín* de Bernat Toledano (Fraile 2014: 229).

Superlópez: segona etapa (1974-1975) [etapa Bruguera]

El 1974 fa un intent de reciclar el personatge de Superlópez i adaptar-lo a l'estil de les publicacions de Bruguera però de la seva pròpia mà. Rafael González, el director, refusa els guions i imposa a Carlos Conti com a guionista. Aquests guions són, en paraules d'Antonio Martín: «manidos, tópicos y vulgares, y en ellos el personaje era poco más que un señor con un tonto disfraz de superhéroe, sin apenas gracia y sin la personalidad que Jan quería darle» (Martín 2014: 27).

Jan aconseguix que es canviï el guionista, que passa a ser primer Ribera i, després, Pérez Navarro, però tot i que els guions milloren, res no pot evitar que les historietes siguin marca de la casa (*made in* Bruguera). La cosa empitjora, atès que l'editorial registra el personatge com a propi. Finalment, l'any 1975, Jan es nega a seguir dibuixant Superlópez sota aquestes condicions.

Treballs infantils (1975-1978)

Entre 1975 i 1978 fa per Bruguera altres treballs de caràcter infantil, però no per això de menys qualitat. Una d'aquestes obres és la col·lecció de vuit quaderns *Amapola*, que consisteix en adaptacions de rondalles que resol de forma molt delicada, i que es reeditada en la col·lecció de 1980 *El príncipe Azul*. Una altra va ser *Cole-Cole*, una revista didàctica, de passatemp i historietes en què treballa amb Francisco Pérez Navarro (Efepé). Les adaptacions de les sèries de dibuixos animats *Heidi* (1975-1976), *Marco* (1977), *La abeja Maya* (1978) o *El perro de Flandes* són treballs de subsistència en què

Jan manté almenys la netedat en el dibuix. També il·lustra les portades de la col·lecció de contes interactius *Lápiz mágico*, i fa dibuixos i alguna historieta per a altres publicacions similars del final de la dècada: *Carrusel*, *Lluvia de estrellas*, els contes troquelats *Din Dan*, els vuit quaderns per triar professió *Yo seré* —que també es publiquen en català, *Jo seré*—, i l'entretenguda revista didàctica *¡Buenos días!* El que publica en aquesta última col·lecció serà recollit posteriorment en el llibre de Bruguera de 1979 *La Tierra es nuestro planeta* i en la col·lecció de 1980 *Insectilandia*.

En aquests anys, Jan utilitza la seva capacitat per al dibuix, el seu coneixement de la narrativa, la dinàmica, la planificació i la posada en escena per a fer treballs que no li interessin, però que assumeix amb total honradesa professional, ja que sempre ha considerat molt important el públic infantil i vol que el seu treball sigui vàlid, interessant i que, a més d'entretenir, diverteixi.

Nosotros, los catalanes i Las aventuras de Pasolargo (1978)

L'any 1978 veuen la llum les seves dues obres més ambicioses d'aquesta època de treballs infantils: *Nosotros, los catalanes* i *Las aventuras de Pasolargo*, produïdes, sota guions de Pérez Navarro, amb destinació a l'Editorial Plan i al suplement *Espolique*, respectivament.

Nosotros, los catalanes és un projecte en dos llibres de quaranta-vuit pàgines cadascun que l'editor redueix a un sol volum de seixanta-quatre pàgines quan Jan ja té avançada la part gràfica del primer llibre. Per això, el guió queda amuntegat cap al final. Es pretén narrar la història de Catalunya des dels seus orígens fins a l'arribada del president Tarradellas a Barcelona. Tot i que es corre el risc que el resultat final sigui pesat i avorrit, sobretot a causa del guió, molt dens i carregat de textos, Jan se'n surt molt bé i realitza una «obra antològica» segons Antonio Martín. L'any 2006 Glénat publica una nova edició de l'àlbum en català (*Nosaltres, els catalans*), a partir d'un exemplar de la primera edició, atès que els originals havien desaparegut.

Quant a *Las aventuras de Pasolargo* estan protagonitzades per un dels conqueridors d'Amèrica que té totes les característiques del *pícaro* espanyol. En aquest cas, i a diferència de l'anterior, l'enfocament de la història s'allunya del to divulgatiu per entrar de ple en la sàtira.

Superlópez: tercera etapa (1979–1980)

El 1979 una sèrie de canvis en la direcció de l'editorial Bruguera fan que Anna María Palé n'assumeixi la direcció. La nova directora dona llum verd a Jan perquè repregui *Superlópez* amb llibertat creativa i d'acord als seus plantejaments. Això es concreta en tres àlbums en els quals es realitza —sobretot en els dos darrers— una divertida sàtira de l'univers dels superherois del *comic book* americà. Em refereixo, és clar, a *El*

supergrupo i *¡Todos contra uno, uno contra todos!* En aquesta etapa, Francisco Pérez Navarro Efepé, un autèntic seguidor dels superherois americans, s'encarrega del guió i de crear el Supergrupo, format per: Capitán Hispania, curiosa barreja entre el Capità Amèrica i el Guerrero del Antifaz; El Bruto, versió de la Cosa, tot i que també apareix en cert moment fent experiments químics, fet que l'acostaria a la Bèstia dels X-Men; La Chica Increible, reuneix tots els tòpics sexistes de la noia del grup (fins i tot en les armes), basada en Jean Grey, La Noia Meravellosa i un antifaç i pentinats a l'estil de Miss Marvel; Latas, l'equivalent d'Iron Man, però, en aquest cas és un autèntic robot, que també recorda a Ultron; El Mago, paròdia d'El Doctor Extraño, més pedant, presumtuós i arrogant que l'original (Fraile 2014: 235-236).

Superlópez: *cuarta etapa [en solitari] (1980-1985)*

Després de tres aventures llargues de *Superlópez*, Jan decideix prescindir dels guions d'Efepé el 1980 i utilitzar els seus propis, tant per raons materials com per la plena realització com a autor. Quan se separa d'Efepé, li lliura tots els originals i els drets d'autor de *Nosotros los catalanes* i *Las aventuras de Pasolargo*:

El propietario de una obra es el que ha tenido la idea de la misma y en estas yo solo era el dibujador. El Supergrupo también era creación de Efepé, aunque salieran dentro de la colección de *Superlópez*. Me costó bastante tomar la decisión de separarnos y sé que a él le afectó mucho, pero yo decidí hacer mis propios guiones porque vi consolidado el personaje y quería seguir mi propio camino (Martín 2014: 30).

És llavors quan les històries de Superlópez deixen de banda la paròdia de superherois per ficar-se de manera progressiva en temàtiques que més interessin a l'autor. Jan inicia els seus guions propis amb històries humorístiques plenes de detalls absurds sobre la vida quotidiana de López (personalitat pública del personatge), combinant-lo amb elements de ciència-ficció. Aquests primers números dels anys vuitanta són els que donen més fama al personatge i a l'autor i els més recordats per aquella generació que el va veure néixer. A això contribueix òbviament la seva qualitat com a narrador, que inocular el seu estimulant sentit de l'humor, construït des dels esdeveniments quotidians, la qual cosa plasma amb un atent i acurat treball gràfic, molt inspirat i molt documentat en cada element de la composició, polit en l'acabat i, sobretot, en el color.

Aquesta nova etapa s'inicia amb dos àlbums antològics: *Los alienígenas* i *Los cabe-cubos*, seguits per altres aventures fins a la novena aventura del personatge (*La gran superproducción*) que Bruguera edita en format llibre l'any 1985 i que és el darrer que publica l'editorial.

No m'estendré a analitzar en detall tots els àlbums de *Superlópez* —això demanaria, com a mínim, una altra conferència monogràfica—, però sí que vull comentar alguns aspectes puntuals de dos àlbums dels quals en tinc un molt bon record. No cal dir que la tria és totalment subjectiva.

EL SEÑOR DE LOS CHUPETES (NÚM. 5, 1980)

Evident paròdia del llibre *The Lord of the Rings* de J. R. R. Tolkien. Cal tenir en compte que l'any 1979 s'estrena a Espanya la versió animada de Ralph Bakshi.⁴ Jan adopta la història per a Superlópez, tot i que només n'agafa el plantejament: «Un chupete único que en las tinieblas someterá a los seis chupetes negros y a su vez a todos bajo el poder del Tchupón».

Una crítica als vicis (el tabac, el bingo, el futbol, la tele...), que són culpa del Señor de los Chupetes, que intenta dominar-nos ja des de ben petits. A tall d'anècdota, dir que el capítol «El sexto chupete del Apocalipsis» apareix al *Mortadelo especial* núm. 102 signat per «Jan / y la colaboración de Carlos López», el seu fill. Segons explica Jan, el seu fill li havia suggerit el gag del Chumastodonte i el lavabo, de manera que el va adaptar reconeixent l'autoria perquè son fill pogués «fardar en el cole» (Fraile 2014: 239-241).

LA CAJA DE PANDORA (NÚM. 8, 1983)

Per a Jan, es tracta de l'obra més rodona de Superlópez. L'autor recull les idees d'Erich von Däniken i altres investigadors pseudocientífics segons els quals l'home ha estat visitat per extraterrestres en temps remots, que existeixen restes arqueològiques que així ho demostren —les piràmides d'Egipte, per exemple— i que quan van arribar a la Terra van ser considerats déus. És obvi, també, que Jan pren com a excusa argumental el mite grec de la capsa de Pandora, que conté tots els mals del món.

També es poden trobar similituds amb la pel·lícula *En busca del arca perdida*,⁵ no a nivell argumental, però sí visual i per l'ús de certs elements. Com deia, Jan considera que és la historieta més rodona de Superlópez. Segons ell, en el seu moment no va ser ben rebuda per l'editorial ja que, deien, semblava estar dirigida més aviat als adults i no als nens. Però aquesta és, precisament, una de les seves virtuts: els múltiples nivells de lectura i de relectura que la història ofereix. És també aquest àlbum el primer en el qual Jan insereix a l'inici una citació al·lusiva al tema, tradició que serà després habitual (Fraile 2014: 245-247).

⁴ La pel·lícula és de 1978.

⁵ Estrenada l'any 1981.

Pulgarcito (1981-1982)

El 1981 Bruguera demana a diversos autors la creació d'una mascota per a la seva revista *Pulgarcito*. Jan presenta un nen homònim que està inspirat en el famós personatge de contes per a nens però portat a l'època actual. Per a sorpresa de l'autor, la direcció acaba seleccionant-lo. Atès que tant el dibuix com els elaborats guions i l'entintat els realitza ell mateix, i afegint que la periodicitat de la publicació és setmanal, Jan es veu obligat a treballar de manera extenuant i a paralitzar per complet la producció de *Superlópez* durant un any. Després de dos anys treballant en aquesta publicació, i d'adaptar dotzenes de contes infantils i escenaris de ciència-ficció, la sèrie és continuada durant un breu període pel seu fill gran Juanjo, que finalment ha de deixar la feina perquè no la cobra. Tot i la forçada periodicitat, Jan crea algunes historietes brillants com «Las carabelas de Colón», sorprenentment ben documentada per a estar dirigida a un públic infantil.

Una de les principals característiques de la sèrie és l'ús d'arguments i personatges procedents dels contes i altres obres clàssiques de la literatura, que l'autor adapta fent que Pulgarcito intervingui en aquestes històries, ja sigui entrant en contacte amb els personatges o interpretant-los directament. Així, versiona relats com «El vestit nou de l'emperador» de Hans Christian Andersen, *Alicia en terra de meravelles* i *Alicia a través del mirall* de Lewis Carroll, «El sastre valent» dels germans Grimm, *Peter Pan* de J. M. Barrie, *L'illa del tresor* de R. L. Stevenson, «El gat amb botes» de Perrault i, fins i tot, arriba a fer una paròdia de la sèrie japonesa *Mazinger Z* (Gregorio 2014: 337-338). En aquest sentit, el mateix Jan es mostra satisfet per la feina feta:

Creo que conseguí reflejar un compendio de cultura infantil con esa serie, en la que combinaba los cuentos populares (Andersen, Grimm...) con los clásicos castellanos, las fábulas, aquella zona de la literatura que se llama surrealismo literario como *Alicia en el país de las maravillas*, Kipling, Gulliver, algo de historia, etc. (Gregorio 2014: 340).

A Jan li hauria agradat posar el color ell mateix, però el ritme imposat per l'editorial fa que això sigui impossible. El color és un autèntic desastre i el mateix Jan critica els coloristes en la primera pàgina de la història «Un cuento chino» (núm. 47) a través de Pulgarcito: «El dibujante está enfadado porque siempre salen todos los trajes pintados de azul o de rojo... Que si una cara amarilla... Que si nieve verde... Que si... ¡Buuuf...!».

Ediciones B recupera la sèrie l'any 2014, en una col·lecció feta a partir del material imprès, restaurat i tornat a pintar, ja que no es conserven les planxes originals de la majoria de les històries. Fins al moment, se n'han publicat quatre números (el darrer, l'abril de 2015).

És el penúltim treball de l'autor a Bruguera ja que l'últim consisteix en un altre encàrrec de subsistència, la sèrie *Angelosos*, de 1984, sobre guions de Juan de Cos i per promocionar les joguines del mateix nom.

La revista Jauja i encàrrecs d'altres editorials

Davant la crisi econòmica desencadenada a Bruguera, Jan comença a simultaniejar amb altres editorials. Primer, prova sort amb el seu amic Miguel Pellicer que havia fundat el segell Druida, que continuava l'estètica i la filosofia de Bruguera, sense gaire sort. Sota aquest segell crea diversos personatges que ell considera els millors de la seva producció, en les sèries per a la revista *Jauja: Las extrañas historias del más extraño cow-boy al oeste del Pecos: Cab Halloloco*. És una paròdia d'històries de l'Oest, amb un protagonista que es troba lluny de ser un heroi. En realitat és una mica ingenu, força despistat i molt destraler; *Los últimos de Villapiñas* (1982). És una sèrie familiar, rural i gairebé costumista, protagonitzada per la darrera família que queda en un poble després que tothom hagi marxat a la ciutat. Els personatges de la sèrie parlen com marquen els tòpics: «agüelo» per «abuelo», «Madri» per «Madrid», «pos» enlloc de «pues»... I moltes frases recreen incorreccions lingüístiques, com ara «¿Sus vais a bañar?», pregunta l'àvia; *Lurgk de Turgk* (1983): de ciència-ficció humorística.

Totes seran rescatades per Ediciones B. Per a Miguel Pellicer també il·lustra la col·lecció «Libros de lectura fácil y divertida» en què substitueix algunes paraules per imatges per facilitar la lectura als més petits.

També per aquesta època accepta dibuixar l'encàrrec de l'editor sevillà Pedro Taberner. Es tracta de la sèrie publicada a la revista sevillana *Rumbo Sud* des de 1984 titulada *Viceversa, trotacosmos de ida y vuelta*, una de les creacions més fantàstiques i originals, el personatge principal de la qual també protagonitzarà el llibre d'histories *Fechas mágicas. Viaje por las exposiciones universales* (1990), amb guió de Miguel Àngel Nieto. Hi ha un altre encàrrec del mateix editor per realitzar una Història de Sevilla en còmic, però Jan no l'arribar a iniciar per la seva enorme complexitat i perquè ja ha reprès la seva feina amb Superlópez.

Totes aquestes historietes les fa quan encara té un peu a Bruguera, on publica de forma setmanal les aventures de Superlópez, que després es recopilen en format àlbum. El 1985 queda finalista als Premis Haxtur en les categories «Millor historieta curta» per *Viceversa* i «Millor dibuix» per *Viceversa* i *Superlópez*.

Una aventura eròtica: Laszivia (1984)

El 1984, per encàrrec de Miguel Pellicer, publica un còmic eròtic, *Laszivia*, a la revista *A Tope* de Norma. Es tracta d'una historieta d'aventures protagonitzada pel Capitán Rayón, explorador de l'espai profund, que es mou entre l'humor esbojarrat

i la disbauxa eròtica en una síntesi que li dona morbo però sense una sola gota de pornografia. Jan explica d'aquesta manera la creació del còmic:

Estaba sin trabajo esos días e intentaba hacer otras cosas, entre ellas estaba desarrollando una historieta de ciencia ficción con un personaje que llamé Super Rayón y ya tenía unas doce páginas hechas, entonces Mikel me habla de Norma, que buscaba autores para su revista, que era sumamente erótica, y no estaba en situación de rechazar trabajo, así que hice una nueva página de *Super Rayón* con carga erótica y la junté a las otras doce. Cuando vieron esa página aprobaron el personaje, así que lo adapté para la historia de *Lasziviva*. No me agradaba la temática, pero endosé historias con contenido crítico social que la justificaban de sobras. Fue divertido, aunque después me arrepentí de haber firmado como Jan porque eso llevaba a adolescentes, que me conocían por el Superlópez y Pulgarcito a comprarlo. De todas maneras, resultaba de un erotismo bastante ingenuo. Me gustó hacerlo, sobre todo, por la calidad de la impresión. Cuidé el color por eso (Alcázar 2014: 401).

Hi ha una reedició del còmic l'any 2005 de la mà de Glénat.

Després de Bruguera: Ediciones B (1987)

El 1986, i després de molts problemes, tanca Bruguera, fins llavors l'editorial més important d'Espanya, per la qual cosa tant Jan com la resta dels seus autors passen una mala època en la qual alguns es plantegen fins i tot la possibilitat d'abandonar la professió. Aquest és el cas de Jan, que treballa com a animador dels Estudis Equip, de la mà de Vázquez, en sèries com *Moffi, el último koala* (1986), dirigida per Jordi Amorós.

Ediciones B engega de nou, a partir de 1987, la maquinària de revistes humorístiques heretades de Bruguera —juntament amb els drets sobre personatges com Superlópez—, i Jan torna per treballar sobre Superlópez, i també per rescatar algunes de les seves creacions del passat, entre elles dues obres que havien quedat inèdites: *Gas y su mundo gaseoso* i *Suma y sigue...* que es publiquen a la revista *Guai!* l'any 1988 (als números 88 i 107, respectivament). Aquesta darrera té la peculiaritat que està protagonitzada pel mateix Jan. Per a Jan, quina diferència hi ha entre treballar per a Bruguera i per Ediciones B?

Mucho más respeto profesional. Mayor nivel de calidad y perspectivas más ambiciosas. Fue muy buena etapa la de la revista *Superlópez*. Pero ya los tebeos habían entrado en fase de desaparición y fueron cerrando uno tras otro. No es de extrañar, ya que Bruguera fomentó un tipo de cómic que no creaba precisamente buenos lectores y hoy dominan los medios electrónicos (Alcázar 2014: 402).

Superlópez: *cinquena etapa (1985-2015) [la revista i els àlbums]*

A partir d'aquí, l'autor continua produint historietes de Superlópez per al segell d'Ediciones B. Les seves aventures es recopilen en àlbums des de l'any 1980, i a partir de 1987 obté revista pròpia, estratègies ambdues rescatades per l'editorial, que manté en peu la revista i segueix llançant àlbums del personatge a raó de dos per any, ritme que segueix mantenint l'autor.

LA REVISTA *SUPERLÓPEZ* (1987-1990)

La revista *Superlópez* es publica des del 1987 fins al 1990, amb un total de cinquanta-cinc números, distribuïts en dues èpoques diferents. La primera inclou els números 1 al 40, a 175 pessetes per número (cinquanta-dues pàgines) i després 150 pessetes per número (trenta-sis pàgines). El primer número porta el text editorial següent:

Tienes en tus manos y ante tu nariz de expertísimo sabueso de historietas el primer ejemplar de este nuevo Superlópez. Cuidado: eso te convierte en un ser privilegiado que corre el riesgo de partirse de risa en los próximos minutos. Pero de eso se trata y el que avisa no es traidor.

Els primers números inclouen en les pàgines centrals un pòster d'algun dels àlbums ja publicats. Després, es recupera l'inici del personatge:⁶

Os ofrecemos en estas páginas unas muestras del primitivo Superlópez. El héroe de Jan acababa de nacer y, como veréis, era un poco distinto del actual. La idea de Superlópez surgió de un libro de chistes paródicos de Superman que Jan realizó en 1973. En él intentaba ridiculizar a los superhéroes del cómic, y nada mejor para ello que inventar a un personaje como Juan López. Al principio, Superlópez era más esquemático y menos expresivo que el actual, pero tenía un mayor contenido crítico. En fin, vosotros juzgaréis. Estamos seguros de que estos chistes en los que nació Superlópez os interesarán.

Pel que fa a la segona etapa del personatge:⁷

Os ofrecemos en estas páginas una serie de interesantes aventuras de Superlópez que datan de mediados de los años 70 y constituyen la segunda época del genial personaje de Jan. En ellas se puede apreciar la evolución de nuestro héroe, sobre todo desde el punto de vista del dibujo, y cómo poco a poco Jan iba configurando el Superlópez actual. Hay que decir, sin embargo, que su autor las realizó en una línea de humor un tanto forzada por exigencias

⁶ Primera etapa (1973).

⁷ Segona etapa (1974-1975) [etapa Bruguera].

editoriales y que en la actualidad no son santo de su devoción. Esperamos, sin embargo, que os interesen tanto como a nosotros.

La segona època de la revista comença al número 41 i arriba fins al 55, a 250 pessetes per número (vint-i-quatre pàgines), d'una mida més gran. Una secció interessant d'aquesta època de la revista és la titulada «Las cosas de Jan», en la qual l'autor parla sobre com treballa, on troba la inspiració per a dissenyar personatges, etc. Per exemple, en el número 41 explica com dibuixa un robot o d'on provenen els seus personatges:

Cuando, por fin, me siento a dibujar, relajado y feliz, empiezo a vivir mi mundo mágico particular. Pues no creas, cada personaje de mis historietas soy yo mismo interpretando su papel. ¿Verdad que se me parecen...?

Al número 55 explica d'on treu les idees per a les seves històries:

«¿De dónde sacas las ideas para hacer tus historietas...?». He aquí una pregunta clásica, bastante repetida, machacones que sois. Hay quien me explica que se sienta con un lápiz y piensa, piensa, piensa, en nada naturalmente... y nada se le ocurre, como me pasaría a mi si hiciera igual.

Las naranjas se sacan del supermercado, el huevo de la gallina, los pantalones de la tintorería, las ideas... de todo alrededor. De la vida misma. Hay que salir a la calle, vivir, observar, anotar... y tienes ideas a patadas. O sea que para tener algo que contar hay que tener cosas que contar.

A continuació explica les seves peripècies en la visita del monestir romànic de Santa Maria de Lillet (a l'Alt Berguedà) i hi descobrim la importància de la documentació i de la fotografia:

En fin, parte de las curiosidades que recogí están reflejadas (a mi manera, claro) en la historia: el conde Arnau, el cura que se llevó tejas para restaurar su casa... no es todo, pero hay que dejar algo a los demás..., nada, cosas mías.

Claro que aquel día, con el pie rechinando [s'havia torçat el turmell intentant arribar al monestir], no podía subir al monasterio otra vez y hube de dejarlo, pero una mañana de los pasados octubres, al verme ya con un guion listo y recién horneado, me planté allí con la cámara: cien fotos de todo [...].

He aquí de dónde salió el huevo..., digo la historia, y creo que vale como respuesta a la dichosa pregunta... ¿No es cierto...? ¿No...? ¡Bueno! Ya lo intentaré otra vez pues ahora estoy muy ocupado en la próxima aventura de Super López que transcurre toda en Japón. Cosas mías.

Aquest mateix número de la col·lecció —el darrer que es publica— porta l'editorial següent:

¡Hola, chicos! Hoy incluimos en vuestro *Super López* este texto editorial para anunciaros un paréntesis en esta colección. De esta forma el próximo mes no os volveréis locos intentando encontrar vuestro ejemplar en el quiosco.

Esta medida se ha tomado después de varias reuniones del equipo de Ediciones B. Una vez hecho un análisis de las publicaciones, se llegó a la conclusión de que *Super López* era una revista que podía aspirar a mucho más.

Por ello, este período de descanso será en realidad un paréntesis de estudio para que *Super López* llegue todavía más alto de donde está.

Desgraciadamente no podemos adelantaros ninguna de las rectificaciones que haremos en *Super López*, ya que todo son proyectos sin confirmar. Precisamente por ello necesitaremos contar con vuestra paciencia y apoyo, de forma que al final todos salgamos ganando.

Les aventures de Superlópez es poden seguir a partir d'aquest moment en la revista *Yo y Yo*, una publicació de trenta-sis pàgines, de 175 pessetes, i de la qual se'n publiquen vint-i-set números. En el darrer hi trobem un «Aviso a los lectores»:

Después de estar un año entre vosotros y debido a causas ajenas a nuestra voluntad, esta colección termina con el número 27. Gracias por tu comprensión y ¡hasta pronto!

Pel que fa als àlbums, entre les dues etapes se'n publiquen vuit, des d'*Al Centro de la Tierra* (núm. 10) fins *El Tesoro del Conde Arnau* (núm. 17) i també es recuperen en aquest format, a part de les dues primeres etapes ja esmentades, altres històries de Jan com, per exemple, *Las extrañas historias del más extraño cow-boy al oeste del Pecos: Cab Halloloco* o *Los últimos de Villapiñas*, d'inicis dels vuitanta.

Superlópez: la repercussió

La popularitat de Superlópez ha estat superlativa, només comparable a l'aconseguida per *Mortadelo y Filemón* en la historieta espanyola. Les seves aventures són traduïdes a diversos idiomes, gaudint de gran èxit a Alemanya (com *Super-Meier*), relatiu a Dinamarca (*Superdan*) o Noruega (*Superegon*), països en els quals només es publica un àlbum, i amb la seva difusió truncada en francès a causa de les pressions de DC Comics, que aconsegueix evitar la seva publicació a Bèlgica i França. Jan aconsegueix aquest èxit barrejant la ingenuïtat maldestra del protagonista amb la resolució d'enigmes i l'enfrontament de problemes que guarden relació amb la quotidianitat, amb experiències personals de l'autor o que posen en solfa qüestions d'interès general, com ara la consciència ecologista.

D'aquesta manera, Jan pot reprendre la sèrie, donant a partir de llavors més importància a les històries que ell vol explicar que no pas al personatge, portant-lo a través de viatges turístics molt documentats, protagonitzant adaptacions de clàs-

sics com *Viatge al centre de la Terra* o *La Divina Comèdia*, fent crítica de la societat contemporània (sectes, dictadures, tràfic d'immigrants, guerres, consumisme, etc.) i alternant tot això amb algunes històries de ciència-ficció. A dia d'avui Superlópez és l'únic personatge de Jan que segueix gaudint de continuïtat, amb més de cinquanta números a la seva esquena, aventures infantils dels seus fills bessons incloses, i una actual periodicitat semestral. Per a l'autor, la millor època del personatge és la situada entre el 1992 i el 1996, des de *Los ladrones de Ozono* a *El Infierno* (Alcázar 2014: 400).

Quant al català, hi ha traduccions dels primers números amb el títol de *Super Llopis* en la col·lecció *Mestres de l'Humor* perquè la Generalitat es va comprometre a subvencionar-los, però els diners no arribaven i es van aturar les traduccions. L'any 2005 el Comú de Canillo, a Andorra, encarrega i reparteix entre els seus habitants una edició limitada de mil exemplars de l'àlbum núm. 43 *Les Muntanyes Voladores*, traducció al català de *Las Montañas Voladoras*, l'àlbum que transcorre a Andorra. En aquesta ocasió es respecta el nom original del personatge, Superlópez.

Jan no deixa, però, de crear esporàdicament altres historietes, com *Superioribus* (1988-1989) per a Fòrum, una paròdia de superherois encarregada per Antonio Martín.

Els anys noranta

Als anys noranta, gairebé saturada la seva producció amb la paròdia superheroica, Jan dibuixa algunes portades i cartells per a agrupacions i entitats, fa diverses historietes publicitàries sense signar de gelats Frigo; prepara un text pedagògic sobre historietes, *Cómo se hace un cómic* (Onda, 1990), al qual posa text M. Dolors Alibés, i lliura alguns còmics paròdic satírics sota pseudònim per separar aquesta producció de la humorística infantil: les paròdies *Si fuera...* i *Phillip Marlobatón* amb el pseudònim de Pikágoras i guió de Jaume Ribera per a les revistes *¡Al Ataqué!* (1993) i *El Chou* (1994); *Las geniales parodias*, per a la revista *TBO*, sense guionitzar-la; *Los gemelos Superlópez* (1994-1996), versió infantil de la seva sèrie estrella, dirigida a aquest tipus de públic i que es publica a la nova revista *Zipi y Zape* del segell B.

L'any 1996, davant dels canvis del mercat espanyol de premsa i la total caiguda de les vendes dels tebeos als quioscs, Ediciones B cancel·la la publicació de les revistes de còmics i se centra en l'edició d'àlbums, especialment els d'Ibáñez i Jan. La primera aventura de *Superlópez* que s'edita directament en format llibre, sense passar abans per cap revista, és *El Infierno*, el número 28 de la col·lecció.

El segle XXI

Al segle XXI, Jan segueix satisfent els seus lectors de sempre mentre aborda projectes nous. S'incorpora aviat a les noves tecnologies amb la seva sèrie *Internautas de andar por casa*, per al lloc web Worldonline/Tiscali, les historietes del qual s'ofereixen a

manera de GIF animats, un model que l'autor ha de deixar per cansament. A més de tornar a col·laborar amb Pellicer amb *¿Dónde está el pequeño Príncipe?*, cedeix un conjunt de pàgines humorístiques al fanzine *Amaníaco* on també hi publica les sèries *Situaciones Insólitas* (2002-2003) i, amb guions de Raúl Deamo, *Días Moscosos* (2008), sobre el gremi dels funcionaris.

El número 37 dels àlbums de Superlópez, titulat *El dios del bit*, és el primer en el que Jan utilitza l'ordinador per al color.

Crea dos nous personatges per a la revista infantil i didàctica *Dibus!* i *DibuComics* de Norma: *Pun Tarrota* (2000), un plantejament molt fresc per aproximar-se al dibuix de còmics, la propietat del qual cedeix a l'autor sevillà Enrique Carlos després d'abandonar-lo, i *Supertron* (2002), nova paròdia superheroica.

També adapta el personatge Tadeo Jones d'Enrique Gato en els àlbums *Tadeo Jones y el Secreto de Toactlum* (2008) i *El Rally París-Paká* (2010), que compten amb guions propis i d'altres autors. El mes de setembre de 2011 publica *Cederrom*, un antic projecte que tenia, però que no havia pogut prosperar.

El mes de maig de 2002 rep el Gran Premi del Saló Internacional del Còmic de Barcelona que reconeix tota la seva trajectòria professional i el 2005 li és atorgat el Premi Ivà per l'Ajuntament de Cornellà de Llobregat (Barcelona).⁸ El 28 de desembre de 2012 s'anuncia que s'atorga a Jan la Medalla de Oro al Mérito de las Bellas Artes concedida pel Ministeri de Cultura, distinció a la qual renuncia el 31 de desembre del mateix any, per una qüestió ètica, com ell mateix explica:

Ante las circunstancias sociales y políticas actuales no puedo, por ética personal, aceptar la Medalla de Oro al Mérito en Bellas Artes. [...] Siempre he intentado sentirme bien conmigo mismo, y para ello debo actuar lo más ceñido posible a mis convicciones. Saludos y un abrazo muy solidario para todos (Martín 2014: 36).

Superlópez (2013)

Actualment, quant a *Superlópez*, Jan planifica el seu treball en funció dels temps de realització, cosa que suposa la creació, dibuix i edició de dos àlbums per any. Això li permet treballar amb suficiència econòmica i sense angoixes pel temps de lliurament. L'any 2013, per a celebrar el quarantè aniversari de *Superlópez*, Ediciones B demana

8 Altres guardons rebuts per Jan són: 1985: Finalista als Premios Haxtur en les categories «Millor historieta curta» per *Viceversa* i «Millor dibuix» per *Viceversa* i *Superlópez*; 2002: Gran Premi del XX Saló Internacional del Còmic de Barcelona; 2005: Premi Ivà 2005; 2007: Premi d'honor d'Imaginamàlaga; 2011: XXXV Premi Diario de Avisos a la totalitat de la seva obra humorística; 2012: Premi a tota una carrera professional al còmic de l'AACE; 2013: Homenatge del XII Saló del Còmic de Getxo; 2014: Botillo de Oro; 2014: Premi al Millor Dibuixant en la XV Semana Internacional de Cine Fantástico de la Costa del Sol; 2014: Premi Junceda d'honor, atorgat per l'APIC.

a Jan i a Francisco Pérez Navarro que facin un nou àlbum, *Otra vez el Supergrupo*, en record dels primers llibres de la col·lecció. Es tracta del número 63. En aquesta aventura, no només es recuperen els integrants del Supergrupo sinó que també hi apareixen vells coneguts com l'inspector Hólmez i el doctor Escariano Avieso. Tornem aquí a la paròdia dels superherois, no exempta de crítica als editors nord-americans que es preocupen més dels productes derivats i de les adaptacions a altres mitjans (especialment, al cinema) que del mateix còmic. Així, no els importa que «ochenta años de continuidad sean borrados de un plumazo» (Fraile 2014: 296-297).

Davant l'èxit de vendes d'*Otra vez el Supergrupo*, l'editorial demana (i Jan accepta) dibuixar un de cada tres àlbums de Superlópez amb guions de Pérez Navarro. Fins al moment s'han publicat: *El Supergrupo y la Guerra de las Latas* (2014, núm. 66); *El Supergrupo contra los Demoledores* (2015, núm. 69).

Jan, avui

Per acabar aquest repàs per la trajectòria artística de Jan, res millor que fer-ho amb les seves paraules. En primer lloc, què en pensa dels còmics que es fan avui dia?

Actualmente hay muy buenos autores y la reproducción es magnífica, mejor que nunca. No creo que se desatienda al lector infantil, hay algunas revistas todavía bastante buenas, como *Dibus!*, aunque parecen más bien revistas con publicidad... Es el lector el que se desentiende de la historieta. Está más interesado en sus móviles y tabletas que en leer y eso es grave, creo que el móvil provoca adicción y fomenta un grave problema de dispersión de atención (Alcázar 2014: 405).

D'altra banda, hi ha Jan per a estona, és a dir, hi ha historietista encara, o es mereix Juan López un descans?

¿Descanso? ¿Quieres decir si merezco morir? Pues no sé, quizás. Pero mientras esté vivo y tenga pulso, o soy Jan o no soy...

I que així sigui, per molts anys.

BATMAN: LA SÈRIE ANIMADA O COM CAPTAR L'ESSÈNCIA DEL CAVALLER FOSC¹

A principis dels anys noranta i de la mà de Bruce Timm i Eric Radomski es va dur a terme la que, per a molts, és la millor adaptació de Batman a la pantalla: *Batman: The Animated Series* [BTAS].² Produïda per Warner Bros. Animation, va ser emesa originàriament a la cadena Fox Kids entre el 5 de setembre de 1992 i el 15 de setembre de 1995.³ Durant la segona temporada, la sèrie va canviar el títol pel de *The Adventures of Batman & Robin* [TABR], ja que la cadena volia que fos menys fosca i més amistosa amb els nens, i van creure que amb «més Robin» ho aconseguirien. La tercera temporada es va emetre a posteriori amb el títol *The New Batman Adventures* [TNBA]. En total, hi ha tres temporades de la sèrie, amb la distribució següent dels cent nou episodis: seixanta-cinc (primera temporada), vint (segona temporada) i vint-i-quatre (tercera temporada).⁴

La sèrie va ser elogiada per la seva complexitat temàtica, el to fosc, la qualitat artística, l'estètica de cinema negre i la modernització dels orígens de la lluita contra el crim del personatge que li dona nom. A IGN apareix com la millor adaptació feta de Batman fora dels còmics de tots els temps i la segona millor sèrie animada de tots els temps, després de *The Simpsons*. La revista *Wizard* la situa en el segon lloc dels millors programes d'animació, també després dels Simpsons. TV Guide la classifica en el setè lloc dins les millors sèries animades de tots els temps. L'ampli reconeixement va portar la sèrie a guanyar quatre premis Emmy, inclòs el de millor programa d'animació.

A partir de la sèrie es van fer dos llargmetratges: *Batman: Mask of the Phantasm* (estrenat als cinemes el 1993)⁵ i *Batman & Mr. Freeze: Subzero* (directament en vídeo el 1998). És la primera sèrie animada de l'anomenat DC Animated Universe, que

1 Conferència de la 9a Setmana del Còmic de Tarragona, donada el 21 de novembre de 2016.

2 A més de les fonts citades, per a l'elaboració de la conferència es van consultar els treballs de Dini & Kidd (2000), Hernando (2004 i 2005), Johnson (2014), Maroto & Alboreca (1999), Nolen-Weatherington (2008), el monogràfic de *Dolmen* dedicat a Bruce Timm (2005) i la ja desapareguda web *The Animated Batman: An Unofficial Guide*, consultada en línia el novembre de 2016.

3 Les dates corresponen a l'emissió de les dues primeres temporades. La tercera es va emetre entre els anys 1997 i 1999, com veurem.

4 En annex s'inclou la llista completa d'episodis de la sèrie.

5 La pel·lícula es va projectar a l'Antiga Audiència de Tarragona el 21 de novembre de 2016, dins dels actes de la Setmana del Còmic, després de la conferència.

després es va expandir amb *Superman: The Animated Series* o *Batman Beyond*, *Justice League*, entre d'altres, com ja veurem.

El context: el Batman de Tim Burton

L'any 1989 s'estrena *Batman* de Tim Burton, la primera pel·lícula —de dues— que dirigirà el director nord-americà i la que obre la franquícia dels anys noranta —formada per quatre títols— abans de la reinvençió de Christopher Nolan amb la trilogia iniciada el 2005. El *Batman* de Tim Burton, amb les seves virtuts i els seus defectes, mostra en la pantalla un Cavaller Fosc oposat totalment al Batman televisiu dels anys seixanta interpretat per Adam West, i fa esclatar la Batmania. La pel·lícula és un èxit de crítica i de taquilla. Amb un pressupost de 40 milions de dòlars, en recapta més de 250 només als Estats Units. Anton Furst guanya un Òscar pel disseny de producció, Jack Nicholson, que interpreta el paper de Joker, és nominat a Millor Actor als Globus d'Or i Danny Elfman, creador de la banda sonora, guanya el Grammy al Millor Compositor.

Els orígens: la proposta de Bruce Timm i Eric Radomski

Tot plegat fa que es posi en marxa, òbviament, una continuació. Warner Bros. Animation no vol deixar escapar l'oportunitat que li oferirà l'impacte mediàtic d'aquesta segona part i Jean MacCurdy, vicepresidenta i directora general de Warner, encarrega la realització d'una sèrie d'animació sobre Batman.

Un membre de l'equip es tanca al seu despatx, aparta els ninots i esbossos dels Tiny Toons en els quals treballava en aquells moments i comença a fer esbossos de Batman. De fet, en un dels capítols de *Tiny Toons Adventures*, titulat *Bat's All Folks!*, ja hi apareixia un personatge anomenat Bat Duck, una evident paròdia de Batman. En qualsevol cas, en menys d'una hora, té tota una pàgina plena de dissenys, que ensenya a MacCurdy. «És perfecte», diu ella. Aquest jove es diu Bruce Timm.

Al mateix temps, un altre membre de l'equip, Eric Radomski, treballa en una proposta de fons per a la sèrie, dibuixat sobre fulls negres (enlloc dels tradicionals fulls blancs) per donar una major sensació de foscor. Quan MacCurdy té les dues propostes damunt la taula, les fusiona. Des de la Warner, però, creuen que els dissenys són massa estilitzats i no ho veuen gaire clar, al contrari que MacCurdy, que confia plenament en el tàndem Timm/Radomski i els hi encarrega una animació de Batman per tal de convèncer Warner.

Timm i Radomski es posen a treballar en una pel·lícula de dos minuts. En un mes i mig acaben el curtmetratge, que és tot un èxit: presenta un Batman fosc i amenaçador que cau sobre uns delinqüents que fugen de la policia per després veure el comissari Gordon buscant a Batman en la foscor. És el mateix Timm qui posa veu a Batman i Radomski s'encarrega de la resta de veus.

Després de veure el curt, MacCurdy proposa als creadors la producció de la sèrie. Bruce Timm accepta, amb l'única condició que la sèrie serà com el curt. Si es tracta de fer un calc de la pel·lícula de Tim Burton, no hi estan interessats. A Timm li agrada la versió de Burton, però té la seva pròpia visió del personatge. Warner dona el vistiplau i comença la producció. Cada capítol tindrà el doble de pressupost que l'habitual en una sèrie d'aquestes característiques. Bruce Timm explica que el més complicat serà trobar artistes que entenguin el que volen fer: és un estil mig real mig *cartoon*, novedós, i per a molta gent comporta una barreja explosiva.

L'estrena de Batman Returns

L'any 1992 s'estrena *Batman Returns* (*Batman Vuelve* a Espanya) amb un resultat diferent de la seva antecessora. Mentre que la pel·lícula és molt millor que l'anterior, no té un èxit de taquilla tan gran i recapta, als Estats Units, uns cent milions de dòlars menys —cent seixanta, concretament. Després d'aquest resultat, tenint en compte les altes expectatives creades, la Warner decideix fer un gir. D'aquesta manera, no tanquen la franquícia però decideixen fer-ne una tercera part en un futur proper, però amb un canvi radical, sense la presència d'en Tim Burton i, de fet, amb un canvi en tot l'equip. Del resultat d'aquesta decisió, millor no parlar-ne...

L'estrena de Batman: The Animated Series

Bruce Timm, Paul Dini, Eric Radomski i Alan Burnett presenten, aquest mateix any, al canal Fox, *Batman: The Animated Series*, que esdevindrà una de les millors sèries d'animació de superherois mai feta. Els autors capten l'essència del personatge a l'instant i mostren en pantalla el millor de cada versió que ha existit abans del Cavaller Fosc.

La sèrie no s'allunya, en principi, de la tònica marcada per les pel·lícules de Tim Burton, atès que cal aprofitar el fenomen. Així, per exemple, i a tall d'anècdota, per exigències de la Warner, el Pingüí ha de tenir el mateix aspecte que el de *Batman Returns* (interpretat per Danny Devitto). Però no hi ha fotografies en les quals es puguin basar per a fer el disseny, i Bruce Timm ha d'anar al set de filmació de la pel·lícula, veure a Danny Devitto disfressat i dibuixar-lo. D'aquesta manera, el Pingüí és el mateix mutant que apareix a la pel·lícula i no el que s'havia dissenyat inicialment, que recordava al dels anys cinquanta.

La sèrie se supera a ella mateixa episodi rere episodi, a través d'una animació fluïda i simple, però efectiva i imparable. Segons el crític Bob Miller, es tracta del Batman definitiu: combina els millors atributs del personatge, des del Batman dels anys 40 de Bob Kane fins al Cavaller Fosc de Frank Miller. Aquesta versió animada és presentada en un estil *dark deco* (un joc de paraules entre *art déco* i la paraula *dark*, 'fosc'

en anglès) reminiscent dels curts de Fleischer sobre Superman, amb aproximacions al cinema negre de pel·lícules clàssiques com *Touch of Evil*, d'Orson Welles (1958).

De fet, el mateix Bruce Timm confessa com la seva font d'inspiració pot ser el mateix Orson Welles. El seu pensament a l'hora de crear la sèrie és fer una narració a l'estil del cinema d'imatge real, amb actors interpretant els papers i no forçant la veu pel fet de tractar-se d'una sèrie d'animació.

El disseny

El disseny de Batman està basat en el del Fantasma de l'Espai, una sèrie animada de Hanna-Barbera dels anys 60. Quant a Bruce Wayne, Bruce Timm explica que va dibuixar més de vint versions diferents fins que va trobar la que li va semblar més encertada, combinant el Doc Savage de Walter Baumhofer i el Dick Tracy de Chester Gould.

Un dels elements característics d'aquest Batman són els ulls. A la sèrie, els artistes aconsegueixen sovint representar-lo com la foscor personalitzada, una ombra amb uns ulls blancs que cobren vida per atacar els malfactors. Això fa que l'heroi tingui un poder visual que cap altra versió del personatge en carn i ós havia aconseguit captar abans. La silueta alta i les orelles punxegudes són inconfusibles. Quan aquests ulls blancs s'entretanquen, saps que hi haurà una baralla.

A banda de la influència d'autors diversos que havien mostrat la seva versió de Batman (des de Dick Sprang a Frank Miller, passant per Neal Adams) o d'artistes amb perspectives cinematogràfiques, dissenys de personatges i habilitat per narrar històries a través de l'acció (com Jack Kirby, Alex Toth o Will Eisner), les pel·lícules pròpiament dites també contribueixen a l'atmosfera general de la sèrie; títols de cinema negre com *The Big Sleep* (1946) o *The Third Man* (1949), thrillers com *Vertigo* (1958) i *The Night of the Hunter* (1955) o exemples d'expressionisme alemany, com *Das Cabinet des Dr. Caligari* (1920) o *Metropolis* (1927). Però, sens dubte, la influència més gran sobre la sèrie prové, precisament, d'una altra sèrie: es tracta de la sèrie d'animació de *Superman* creada per Max i Dave Fleischer. Els disset episodis produïts entre 1941 i 1943 estan encara considerats com les millors peces d'animació basades en superherois mai creades. Més que episodis de dibuixos animats, els de *Superman* són brillants curtmetratges, tan intemporals i innovadors avui dia com quan es van emetre per primer cop.

Els títols de crèdit, representats de manera imaginativa, són un dels principals atractius de la sèrie. Tot i que alguns són retrats de personatges,⁶ generalment representen una impressió emocional del tema general de cada episodi. Eric Radomski és el responsable de molts d'ells i el que pretén és tractar cada episodi com si fos un curtmetratge tot i que, de vegades, és difícil trobar la millor representació. A l'episodi

6 *Harley's Holiday* [TABR 16] o *Time Out of Joint* [TABR 8].

Harley & Ivy [BTAS 56], per exemple, protagonitzat per aquests dos personatges femenins, el més senzill hauria estat mostrar-les a totes dues i fer-ho de manera *sexy*, però el canal no els ho hauria permès. La solució? Dissenyar uns remolins abstractes de color vermell, negre, taronja i verd representant el color de cada personatge i el to general de l'episodi, força lleuger.

Els dirigibles que sobrevolen Gotham City a la sèrie són un caprici de Bruce Timm, que creia que hi quedaven molt bé, tot i que no es corresponen amb el temps històric en el qual es desenvolupa la sèrie. Quant al batmòbil, l'encarregat de dissenyar-lo és Shayne Poindexter, que fa diverses pàgines d'esbossos quan encara intenta aconseguir feina a la sèrie. A Bruce Timm li agraden dos dels dissenys, així que decideix agafar la part davantera d'un i la part del darrere de l'altre i ajuntar-los. D'aquesta manera, Batman aconsegueix el seu cotxe i Shayne la feina.

La «intro» i la música de la sèrie

La «intro» de la sèrie és en realitat un resum del curtmetratge que els productors Bruce Timm i Eric Radomski havien presentat a Warner Bros. per a fer la sèrie.

La música utilitzada com a punt de partida és una versió del tema que Danny Elfman havia compost per al *Batman* de Tim Burton. Qui té un paper cabdal en la banda sonora de la sèrie és, en aquest sentit, Shirley Walker, que treballa amb Elfman a *Batman*, escriu la majoria de melodies de la sèrie d'animació i s'encarrega d'aquesta versió de la introducció. S'encarrega també d'altres sèries d'animació, així com de la pel·lícula *Batman: Mask of the Phantasm*, i ja s'havia encarregat de la banda sonora de la sèrie *The Flash* (1990),⁷ el tema principal de la qual també era de Danny Elfman.

Els entre onze i quinze minuts de música de cada episodi es graven en un auditori per a bandes sonores de pel·lícules, amb una orquestra de trenta persones, que inclou instruments de corda, vent i percussió.

L'equip de doblatge

L'equip de doblatge compta amb Andrea Romano com a directora de veus, a banda del realitzador que té cada capítol. Els actors escollits donen a la sèrie un to d'autèntica pel·lícula dramàtica, al contrari que en la versió doblada en espanyol, que ofereix un to més aviat infantil...

Al contrari del que passa habitualment, els actors interpreten els personatges de manera conjunta i alhora a l'estudi i graven les veus al mateix temps. Entre els actors i actrius de la sèrie hi trobem:

⁷ En aquest cas, d'imatge real i no d'animació.

- Kevin Conroy: Batman. Conroy interpreta la veu de Batman a la sèrie. És ell qui té la idea que Bruce Wayne i Batman tinguin veus diferents, igual que Michael Keaton ho havia fet en les pel·lícules de Tim Burton.
- Mark Hamill: Joker. Tim Curry (de *The Rocky Horror Picture Show*) havia de ser la veu del Joker, però a Paul Dini no el va convèncer, així que, després de buscar una altra veu, es va quedar amb Mark Hamill (Luke Skywalker a *Star Wars*). Com a curiositat, dir que en les sessions de doblatge, a Mark Hamill no se li permet assegurar-se per tal de captar millor la particular energia del personatge.
- Ron Perlman: Clayface. L'actor de l'adaptació cinematogràfica d'*El nom de la rosa* (1986) o *La Guerre du feu* (1981) és conegut també per haver interpretat com a actor (físicament, vull dir) un altre personatge de còmic com és Hellboy de Mike Mignola en les dues pel·lícules dirigides per Guillermo del Toro. I com a actor de doblatge ha participat en altres sèries posteriors de l'Univers DC.
- Roddy McDowall: Jervis Tetch/The Mad Hatter. Va interpretar el paper del malvat Bookworm en la sèrie dels anys seixanta de Batman,⁸ i també és conegut per les pel·lícules de *The Planet of the Apes*.
- Diane Pershing: Poison Ivy. També apareix a sèries com *Inspector Gadget*, *Dungeons & Dragons*, *She-Ra: Princess of Power* o *Els Barrufets*.
- John Glover: Enigma. És conegut sobretot per interpretar a Lionel Luthor (el pare de Lex Luthor) a la sèrie *Smallville*. També apareix a la pel·lícula *Batman & Robin* de Joel Schumacher en el paper del Dr. Jason Woodrue.
- Paul Williams: el Pingüí. El músic, compositor, autor i actor dona veu al Pingüí.
- Diana Muldaur: Leslie Thompkins. Apareix a la sèrie original de *Star Trek* així com a *The Next Generation*.
- Adrienne Barbeau: Catwoman. En la dècada dels setanta havia interpretat el paper de Rizzo en el musical de *Grease* (no en la pel·lícula de 1978).
- Arleen Sorking: Harley Quinn. Paul Dini, creador del personatge, va ser influït precisament per l'actriu Arleen Sorking en la creació de Harley Quinn després de veure-la en una seqüència de fantasia al fulletó televisiu *Days of Our Lives*.

⁸ Concretament als episodis 29 i 30 de la primera temporada de la sèrie (*The Bookworm Turns* i *While Gotham City Burns*, respectivament).

Els guionistes

A més dels especialistes televisius en el camp de l'animació, com Michael Reaves (de sèries com *Gargoyles*, *Blackstar* o, fins i tot, *Els Barrufets*), la sèrie compta amb guionistes habituals de còmic, amb noms com: Marv Wolfman, Gerry Conway, Joe R. Landsdale, Dennis O'Neil, Len Wein (un dels més actius) i Paul Dini.

De fet, l'èxit de la sèrie i de la pel·lícula de Tim Burton fa que DC Comics decideixi publicar una altra sèrie sobre el personatge. Així, l'octubre de 1992 comença a publicar-se *The Batman Adventures* (també coneguda amb el títol de *The Batman & Robin Adventures* i *Batman: Gotham Adventures*), amb Kelley Puckett, Ty Templeton i Rick Burchett, que tenen més llibertat creativa que els responsables de les sèries centrals de Batman, ja que aquest «Batman animat» es troba fora de continuïtat i poden experimentar més amb ell, aconseguint així històries d'una qualitat excel·lent.

*Tria d'episodis*⁹

ON LEATHER WINGS / EN ALAS DE PIEL [BTAS 1]

Per a l'episodi pilot es tria Man-Bat com a enemic de Batman. La història se situa en els primers anys del Cavaller Fosc i la policia sospita del mateix Batman com a responsable dels atacs comesos contra diferents indústries farmacèutiques. Segons Bruce Timm, és la representació més pura de Batman de tota la sèrie. Explica que probablement es van fer episodis millors, però és remarcable com, tot i ser el primer, es va captar l'ambient. Té tot el que volien mostrar: horror, emoció, Batman actuant com el Senyor de la Nit i alguns acudits sinistres i foscos. Va ser la base sobre la qual es va construir tota la resta.

En alguns episodis es redefeixen els orígens o els caràcters d'alguns personatges ja coneguts:

TWO-FACE / DOS CARAS [BTAS 10-11]

S'analitza psicològicament un dibuix animat, un fet força inaudit, i es fa amb una profunditat i una duresa poques vegades vista i que li dona al personatge de Dos Cares el lloc que es mereix. Kevin Altieri, director del capítol, creu que la història, creada per Alan Burnett i guionitzada per Randy Rogel, és millor que qualsevol còmic que hagi pogut llegir sobre el personatge. Es tracta d'un episodi doble. Com a curiositat, cal dir que el mètode utilitzat per Batman per derrotar a Dos Cares (llançar unes monedes) és el que s'utilitzarà més endavant a la pel·lícula *Batman Forever* (1995) de Joel Schumacher.

⁹ S'assenyala el títol original de l'episodi (en anglès), la traducció espanyola i el número corresponent.

HEART OF ICE / CORAZÓN DE HIELO [BTAS 14]

Dirigit per Bruce Timm i escrit per Paul Dini. Es reescriuen els orígens de Mr. Freeze. Abans de la sèrie animada només era un malvat boig amb un raig congelador, però els productors de la sèrie hi van afegir la història de la seva dona i l'obsessió per reviure-la. D'aquesta manera, el personatge esdevé un ésser depressiu, venjatiu i molt trist. Aquesta tristesa la transmet a través de les lamentacions per trobar la pau juntament amb la seva esposa Nora. Així, el que sempre havia estat un enemic patètic l'emotivitat màxima del qual era disparar la seva pistola sense miraments, ara es converteix en un personatge amb una gran força emotiva. Aquest episodi va guanyar un Emmy l'any 1993 per al millor guió d'un programa d'animació.

BEWARE THE GRAY GHOST / CUIDADO CON EL FANTASMA GRIS [BTAS 18]

Es tracta d'un gran episodi en el qual s'utilitza un joc metalingüístic ja que es fa referència a l'ídol de Batman quan aquest era petit. Es tracta d'un superheroi de dibuixos animats (a qui posa veu precisament Adam West, l'actor que interpreta Batman en la coneguda sèrie dels anys seixanta). Batman té fins i tot marxandatge d'aquest heroi a la batcova, tota una referència als espectadors i seguidors del personatge. Segons Joseph Darowski (2013), en aquest episodi hi podem trobar el retrat de tres tipus diferents d'aficionats: el fan inspirat, l'obsessiu i el nostàlgic.

- Inspirat: Per al fan inspirat, les històries del personatge fictici li serveixen precisament d'inspiració. En l'episodi, un jove Bruce, vestit com Gray Ghost, mira la sèrie acompanyat pel seu pare. Aquest personatge és el seu heroi i la seva inspiració. Anant més enllà, es tracta d'un joc amb el mateix origen de Batman ja que no és cap secret que Bob Kane i Bill Finger, els creadors de Batman, es van inspirar en diferents elements, entre els quals hi trobem, per exemple, The Shadow. Gray Ghost no deixaria de ser, en aquest sentit, una versió d'aquest personatge.
- Obsessiu: El malvat de l'episodi és, precisament, un fan obsessionat amb el personatge i amb tot el que el rodeja, fins al punt que no té en compte la vida de les persones que l'envolten, però sí té una cura malaltissa dels elements que col·lecciona sobre el personatge.
- Nostàlgic: Al final de l'episodi, s'anuncia la recuperació de la sèrie de Gray Ghost, fet que porta als pares que havien vist la sèrie de petits a voler-la compartir ara amb els seus fills. Un element nostàlgic, en aquest sentit, és també el fet que Adam West posi veu al personatge, com ja he dit.

En altres episodis es creen personatges nous:

JOKER'S FAVOR / UN FAVOR PARA EL JOKER [BTAS 22]

En aquest episodi apareix per primer cop Harley Quinn. Creada per Paul Dini, en un primer moment, es va pensar que només apareixeria en aquest episodi per complir amb el paper de xicota del Joker i prou. A DC Comics va agradar tant el personatge, que amb l'ajut de Dini es va escriure el còmic *Mad Love*, que relata els seus orígens com a Dra. Harleen Quinzel. Després, aquest còmic es va transformar en un episodi de la sèrie animada.

P.O.V. / PUNTO DE VISTA [BTAS 7]

De la mateixa manera, la policia Renee Montoya va ser creada especialment per a la sèrie animada de la mà de Mitch Brian, Bruce Timm i Paul Dini. Apareix en aquest episodi, al costat del detectiu Bullock i l'oficial Wilkes, en una història que es reconstrueix a partir del testimoni dels tres personatges.

El guionista Dennis O'Neil es fixa en el personatge cada cop que surt en pantalla i l'adopta i adapta als còmics i la converteix precisament en la companya de Bullock. Chuck Dixon la presenta al *Detective Comics* #644 (maig de 1992).

THE FORGOTTEN / EL OLVIDADO [BTAS 8]

També hi ha episodis fluixos, com aquest, en el qual Batman pateix amnèsia després de rebre un cop ben absurd (es distreu mirant un gat i és abatut per un delinqüent) i va a parar a un camp de treball en el qual s'exploten indigents segrestats. Més enllà de la trama, el que resulta interessant conèixer aquí són els canvis fets en aquest episodi. Segons explica Boyd Kirkland, el realitzador, hi havia una seqüència a l'inici en la qual Batman es mou per la ciutat intentant esbrinar per què desapareixen persones. Va ser escenificat amb persones sense llar voltant per les voreres: famílies, mares i nens. Els van fer suprimir tots aquests elements, dient que no era adequat per als nens veure que potser una dona o una família pogués estar abandonada al carrer. I van demanar de manera específica que només es mostressin homes sense llar.

APPOINTMENT IN CRIME ALLEY / CITA EN EL CALLEJÓN DEL CRIMEN [BTAS 26]

Amb guió de Gerry Conway. Segons explica Michael Reaves, redactor d'històries, en un primer moment es va escriure per satisfer una de les peticions de la cadena: volien veure un dia en la vida de Batman. Però es van adonar que no podien dur a terme una història com aquesta si no hi havia un motor que la conduís. Finalment, Conway desenvolupa un relat sobre un especulador, Roland Daggett, que pretén destruir Crime

Alley (el lloc on van ser assassinats els pares de Bruce Wayne) per a edificar-hi. La base de la història serà, però, la relació entre Batman i la doctora Leslie Thompkins. Ella apareix expectant, any rere any, la seva cita amb Bruce Wayne per honorar el dia de la mort dels seus pares.

L'argument està basat en «There Is No Hope in Crime Alley» de Dennis O'Neil i Dick Giordano publicat a *Detective Comics* #457 (març de 1976).

PERCHANCE TO DREAM / QUIZÁS SEA UN SUEÑO [BTAS 30]

Després d'un cop, Bruce Wayne es desperta en un món alternatiu (hauríem de dir un *univers alternatiu*) en el qual els seus pares encara viuen i és un altre individu qui encarna Batman. Segons Michael Reaves, es tracta d'una història sobre algú que rep l'oportunitat que es faci realitat el seu somni, sense tenir en compte el dany que pateix per obtenir la veritat.

D'aquest episodi cal destacar especialment la feina dels actors de doblatge. D'una banda, Roddy McDowall interpreta Jarvis Tetch/The Mad Hatter. De l'altra, Kevin Conroy, que, com ja he dit, dobla de manera diferent a Batman i a Bruce Wayne, ofereix en aquest capítol dues veus més també diferents: la del Batman maligne d'aquesta versió i la del pare de Bruce Wayne. I ho fa oferint matisos diferents per a cadascun d'ells i fent el doblatge en una mateixa gravació.

ROBIN'S RECKONING / EL AJUSTE DE CUENTAS DE ROBIN [BTAS 32-33]

Es tracta d'un episodi doble guanyador d'un Premi Emmy a la sèrie d'animació en *prime time* més rellevant de 1993. Ens endinsa en l'origen de Robin (Dick Grayson) i la mort dels seus pares, que es basa en *Detective Comics* #38 (juny de 1940). En l'episodi, en Robin s'enfronta amb en Tony Zucco, l'assassí dels seus pares.

Batman: Mask of the Phantasm (1993)

L'any 1993, un any i mig després de *Batman Returns*, s'estrena als cinemes *Batman: Mask of the Phantasm* (*Batman: La máscara del fantasma*), una pel·lícula animada nascuda a partir de la sèrie. El plantejament inicial de la pel·lícula és fer una història en la qual hi apareguin tots els enemics de Batman, però els responsables s'adonen que no poden allargar la història més d'una hora i finalment aquest argument s'utilitza a l'episodi *The Trial / Juicio* [BTAS 69], on apareixen el Joker, Scarface, Killer Croc, The Mad Hatter, Dos Cares, Poison Ivy i Harley Quinn.

Per a la pel·lícula es canvia el plantejament i es presenta a the Phantasm / El Fantasma, un estrany personatge basat en el Segador de *Batman: Year Two*.¹⁰ La història principal l'escriu Alan Burnett. Marty Pasko escriu escenes de *flashback* i el mateix Paul Dini s'encarrega de tot allò que fa referència al Joker. Burnett, per la seva banda, aprofundeix en la part més romàntica del personatge protagonista: vol crear una història d'amor que faci pensar a Bruce. Alan Brown, d'altra banda, és un artista visual que proporciona a Dini i companyia un programa en 3D per a generar la ciutat de Gotham.

El repartiment de doblatge original és el mateix que el de la sèrie d'animació, amb Kevin Conroy i el seu canvi de registre per a Bruce Wayne i Batman, i l'excel·lent Mark Hamill i el seu riure terrorífic per al Joker. Inicialment, s'havia d'estrenar directament en format vídeo, però Warner, desitjosa de fer la competència a Disney, decideix estrenar-la als cinemes, curiosament amb els productors Benjamin Melniker i Michael Uslan, els mateixos que les dues pel·lícules de *Batman* dirigides per Tim Burton. Així, el 25 de desembre de 1993, *Batman: Mask of the Phantasm* aterra als cinemes.

L'inici de la pel·lícula ja ens fa veure que ens trobem davant d'una gran adaptació del personatge per a la pantalla gran. La càmera sobrevola Gotham mentre la música ens recorda la sintonia de Danny Elfman amb els cors que se sumen a l'orquestra. En aquesta ocasió, Shirley Walker utilitza una orquestra de cent músics i una coral de vint-i-cinc persones per crear una sensació digna d'una òpera dramàtica. Les veus semblen un cant gregorià, però en realitat no són més que els noms «Timm», «Radomski», «Burnett» i d'alguns dels compositors de la sèrie, cantats a l'inrevés.

Bruce Wayne està perfectament delimitat com el *playboy* ocios i avorrit que representa i la persona trista, apesurada i cansada que és, sensació que desperta en l'espectador quan contempla el quadre dels seus pares mentre a la sala del costat s'hi celebra una festa. Bruce cau rendit al seus records, sense sentir res de la festa, i sense adonar-se de la vida que es desenvolupa al seu voltant, escoltant només els seus pares un cop més. Gràcies a aquestes seqüències, la pel·lícula analitza el personatge de Batman d'una manera més profunda que la que havia fet en Tim Burton, tot i que també cau en el mateix error en un detall: representar el comissari Gordon com una mera comparsa defensora de Batman però amb qui no manté cap relació. D'altra banda, es presenta un Joker excel·lent, que en un moment de la pel·lícula exclama: «Uno tiene que protegerse contra todos esos locos que andan sueltos.»¹¹ A més, la pel·lícula ofereix homenatges al *Batman: Year One* de Frank Miller i David Mazzucchelli amb la persecució de Batman que fa la policia.

10 Arc argumental en quatre parts, amb guió de Mike W. Barr i la part gràfic a càrrec d'Alan Davis, Paul Neary, Alfredo Alcalá, Mark Farmer i Todd McFarlane i publicat a *Detective Comics* #575-578 (juny-setembre 1987).

11 En la versió doblada al castellà de la pel·lícula, que és la que se citarà.

Com he esmentat a l'inici, Alan Burnett decideix donar-li a Batman un nou interès romàntic i crea el personatge d'Andrea Beaumont, l'única persona que aconsegueix trencar aquest silenci autoimposat de Bruce abans de convertir-se en Batman, ja que la pel·lícula juga en tot moment amb els *flashbacks* i ofereix, de fet, l'origen de Batman.

En un d'ells, precisament, veiem un Bruce bojament enamorat d'Andrea, fet que desestabilitza els seus plans: no sap què fer i busca consell en aquells que sempre l'escolten: els seus pares. En una escena memorable, Bruce s'agenolla davant la tomba dels seus pares en una nit de tempesta mentre suplica:

—No significa que ya no me importe. No quiero defraudaros, de verdad. Pero yo ya no siento tanto dolor como antes. Vosotros podéis comprenderlo, ¿no es cierto? Ahora todo es diferente. Por favor, necesito que todo sea diferente. Sé que os hice una promesa, pero entonces no sabía esto. No contaba con que sería feliz... Por favor, decidme que está bien.

—Tal vez ya lo han hecho. Tal vez me enviaron a mí. [Respon Andrea darrere d'ell.]

Bruce decideix casar-se amb ella, però el dia que investiga la cova (la que serà la batcova) rep la notícia que Andrea se n'ha anat, demanant-li que l'oblidi. Bruce torna a caure en el silenci i ja, dins la cova, es vesteix com a Batman, no sense abans observar, en la penombra, la màscara que és a punt de posar-se, preguntant-se si és això el que vol realment...

Ja en el present, en un moment determinat, Batman creu que Andrea està dirigitada pel seu pare i en una altra escena a destacar, li pregunta:

—¿Obedeces aún las órdenes de tu padre?

—A la única persona en esta habitación a la que controlan sus padres es a ti.

Tot un cop d'efecte que provoca la marxa de Batman de l'habitació i les llàgrimes d'Andrea. Aquest fixament al voltant del que signifiquen els pares de Bruce queda remarcat per una frase d'Alfred, quan diu: «Seguro que ellos hubieran querido que fuera feliz, señor», indicant, així, que Bruce està equivocant en el que fa, que els seus pares no volen que el seu fill pateixi per ells sinó tot el contrari, remarcant que el silenci que escolta és el de la seva pròpia ànima, morta juntament amb la dels seus pares. La venjança marca la vida de tots dos: de Bruce i d'Andrea.

La pel·lícula es tanca amb la bat-senyal il·luminant el cel de Gotham i amb el Cavaller Fosc observant-la, segurament valorant el que podria haver estat i no serà, observant l'obscuritat que devora la seva ànima per culpa de la venjança. Però, tot i això, respon a l'avís, ja que és massa tard per a canviar res. Amb indicis de cansament, Batman segueix la seva lluita contra el crim. En definitiva, tota una lliçó sobre què és Batman i què el mou a fer el que fa. Això és *Batman: Mask of the Phantasm*.

Els videojocs: Batman «The lost episode» (1994)

Durant el curt apogeu de la consola Sega CD¹² es va llençar un joc de Batman titulat *The Adventures of Batman and Robin*. Contenia uns setze minuts de nova animació utilitzats com a escenes, disposades en una història semicohesionada. L'empresa TMS va fer l'animació i hi van participar els actors originals. Amb tot, es tractava d'un pressupost molt elevat per a un videojoc. Aquest material és molt rar avui dia, ja que no molta gent conserva aquesta joia i és per això que els aficionats a la sèrie d'animació es refereixen a aquesta gravació amb el nom de «l'episodi perdut».

Els còmics: Batman: Mad Love (1994)

Bruce Timm i Paul Dini guanyen els premis Eisner i Harvey al millor còmic per aquesta obra. Es tracta de l'únic còmic de superherois que ha guanyat tots dos premis alhora. En aquesta obra es relata l'origen del personatge de Harley Quinn, creat a la sèrie d'animació.¹³

Els còmics: Batman Black & White (1996)

En el número 1 (juny de 1996) d'aquesta col·lecció (recopilada després en volum), formada per històries curtes sobre el personatge i realitzades en blanc i negre, Bruce Timm hi publica «Two of a Kind» (Tal para cual / Dos de una especie). Es tracta d'un retrat demolidor de Dos Cares en només vuit pàgines. Un retrat que ridiculitza la versió vista en pantalla a *Batman Forever* (1995), interpretat per Tommy Lee Jones.

La pel·lícula: Batman & Mr. Freeze: Subzero (1998)

L'any 1998 s'estrena, directament en vídeo, sense passar pel cinema, la pel·lícula *Batman & Mr. Freeze: Subzero*, tota una lliçó sobre aquest personatge. Cal tenir en compte que l'any abans s'havia estrenat *Batman & Robin*, dirigida per Joel Schumacher, i en la qual apareixia també Mr. Freeze, interpretat per Arnold Schwarzenegger.¹⁴

La pel·lícula no és una continuació de *Batman & Robin* sinó que connecta en el tractament i en el to amb els episodis previs de la sèrie animada en els quals havia

12 Perifèric per a la consola Mega Drive de Sega (que arriba a Europa l'any 1993) que ampliava la versió original quant a la velocitat, capacitats gràfiques i de so i que la convertia en una plataforma multimèdia (podria reproduir música o fer de karaoke).

13 El còmic s'inclou, amb altres històries, al volum *Batman: Amor loco y otras historias* publicat per ECC el 2014 [Inclou: *The Batman Adventures: Mad Love*, *The Batman Adventures Annual* #1-2, *The Batman Adventures Holiday Special*, *Adventures in the DC Universe* #3, *Batman Black and White* #1, 1994-1997].

14 Com se sap, aquesta pel·lícula significarà la fi de la franquícia del Cavaller Fosc al cinema fins a l'arribada de Christopher Nolan.

aparegut el personatge: *Heart of Ice* / Corazón de hielo [BTAS 14], *Deep Freeze* / Frío profundo [TABR 19] i *Cold Comfort* / Comodidad fría [TNBA 3]. Com s'ha dit, aquesta pel·lícula d'animació ofereix una visió més rica, complexa i sensible del personatge que la que ens trobem en el film de Schumacher. A *Subzero*, Freeze és un criminal per amor: els delictes estan induïts pel dolor que li provoca la pèrdua de la seva estimada, però lluny de la rebequeria rabiosa del film de Schumacher, aquí són delictes que busquen la recuperació de l'ésser perdut. Per això, Freeze no dubtarà a segrestar la filla del comissari Gordon i matar-la, si cal, si és això precisament el que pot fer reviure la seva estimada.

En la pel·lícula també apareixen retratades les personalitats de Bruce Wayne i Dick Grayson. Així, en una escena podem veure de quina manera actuen i es mouen en un esdeveniment social. Fins i tot assistim als inicis de l'interès amorós de Dick per Barbara Gordon, un interès plantejat de la mateixa manera que si ens trobéssim en una pel·lícula d'imatge real.

Sobre el personatge de Barbara Gordon / Batgirl, cal destacar-ne el tractament. Efectivament, els herois l'han de rescatar, però no pel fet de ser una dona sinó perquè qualsevol altra persona en la seva situació necessitaria ajuda. Barbara disposa dels recursos per enfrontar-se als perills que es troba. Així, per exemple, en una divertida escena, el seu pare comenta com Barbara s'ha de treure de sobre els nois que li van al darrere mentre, en paral·lel, veiem com Batgirl lluita contra uns delinqüents i se'ls treu, literalment, de sobre. A nivell tècnic, una diferència d'aquesta pel·lícula en relació amb les anteriors és l'ús considerable de les creacions per ordinador.

L'edició espanyola de la sèrie (DVD)

No s'ha editat —encara!— la sèrie completa a Espanya. El que s'ha comercialitzat són quatre DVD que contenen els catorze primers episodis de la primera temporada de la sèrie:

Batman Series Animadas: Comienza la leyenda (2003)

- Alas de piel [BTAS 1]
- Navidades con el Guasón [BTAS 2]
- Nada que temer [BTAS 3]
- La última risa [BTAS 4]
- Hermoso veneno [BTAS 5]

Batman Series Animadas: Leyendas del Caballero Negro (2003)

- Los duendes subterráneos [BTAS 6]
- Juicio equivocado [BTAS 7]
- Los olvidados [BTAS 8]
- Sé un payaso [BTAS 9]

Batman Series Animadas: Saliendo de las sombras (2003)

- Doble Cara. Primera parte [BTAS 10]
- Doble Cara. Segunda parte [BTAS 11]
- Nunca es demasiado tarde [BTAS 12]
- Un murciélago en el sótano [BTAS 13]

Batman Series Animadas: Secretos del héroe de Gotham (2005)

- La gata y la garra [BTAS 15]
- La gata y la garra — parte final [BTAS 16]
- El hombre invisible [BTAS 17]
- Corazón de hielo [BTAS 14]

L'any 2009 al portal ZonaDVD (ja desaparegut i substituït actualment per Mubis) publiquen una entrevista amb Olivier Wolff, vicepresident de Warner Home Video:

ZD: Nos preguntan mucho por la serie de animación de Batman (1992) de la que solo han puesto a la venta capítulos sueltos, ¿Se editará algún día completa?

OW: A mí personalmente me encanta esta serie. Estamos trabajando en ello y además en Estados Unidos queremos hacer algo vinculado con las series de Bruce Timm a través de Warner Archives y sí, esta es una de las cosas que queremos editar próximamente en España. Os puedo confirmar en exclusiva que la lanzaremos, pero aún no os puedo dar una fecha aproximada.¹⁵

Aquest «próximamente» ha esdevingut etern.¹⁶

I després de BATS? L'Univers animat de DC

Batman: The Animated Series (1992-1995) enceta el camí de l'anomenat DC Animated Univers, l'univers compartit per les adaptacions de cinema i, sobretot, televisió desenvolupat entre els anys 1992 (amb *Batman: The Animated Series*) i 2006 (amb *Justice League Unlimited*). Quines sèries formen aquest univers?

¹⁵ L'entrevista sencera es pot llegir a: <<http://www.zonadvd.com/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=1016>>

¹⁶ Encara avui no s'ha editat la sèrie completa a Espanya, però hi ha disponibles edicions recents en format Blu-ray en anglès (edició britànica i edició americana) i francès. Així, a la *Deluxe Limited Edition. Batman: The Complete Animated Series* apareguda el 2018 hi trobem els 109 episodis de la sèrie i les dues pel·lícules, acompanyats de continguts extres. Alguns dels episodis incorporen l'àudio en castellà i d'altres en espanyol d'Amèrica.

SUPERMAN: THE ANIMATED SERIES (1996-2000)

És una sèrie d'animació basada en el superheroi de DC Comics Superman. Va ser produïda per Warner Bros. Animation i emesa a Kids' WB des del 6 de setembre de 1996 al 12 de febrer de 2000. La sèrie és la primera de diversos *spin-offs* de *Batman: The Animated Series*, i va ser elogiada per la seva complexitat temàtica, la qualitat de l'animació, la maduresa i la modernització del personatge.

THE NEW BATMAN ADVENTURES (1997-1999)

A finals de 1996 es pren la decisió de fer nous episodis de Batman, per dos motius: la sèrie de la Fox, que s'havia tornat a emetre diversos cops els darrers anys, passaria al canal Kids' WB! i la Warner volia renovar-la. En segon lloc, a mitjans de 1997 s'entrenaria la nova pel·lícula, *Batman & Robin* i Warner volia nous episodis amb Batgirl, que debutaria en aquest film.

Es tracta, doncs, d'una continuació de *Batman: The Animated Series*.¹⁷ Produïda per Warner Bros. Animation, es va emetre des del 13 de setembre de 1997 al 16 de gener de 1999. En un primer moment, l'escriptor Paul Dini volia que la sèrie portés per títol *Batman: Gotham Knights*, però la idea va ser rebutjada pels altres productors. Per tal d'aconseguir una major unitat en relació amb la sèrie anterior, la sortida en DVD de la sèrie es va titular *Batman: The Animated Series — Volume 4 (from The New Batman Adventures)* i se li va donar el tema d'obertura de la sèrie anterior.

Es produeix un canvi de disseny de tots els personatges afavorint encara més un aspecte més simplista i redissenyant de nou els enemics de Batman, obviant definitivament la influència de les pel·lícules. Batman apareix ara amb un disseny més esvelt. Assumint que han passat uns anys des de l'anterior etapa de la sèrie, aquest Batman elimina tot el color de l'uniforme, mantenint els tons grisos i negres, amb un emblema del ratpenat al pit sense el color groc que el rodegi i amb un estil més semblant al dels primers còmics. Bruce Wayne, per la seva banda, apareix amb el cabell pentinat cap endarrere, vestit completament de negre i sense cap arruga que li sobri.

Aquesta nova temporada presenta qui havia estat el primer Robin, Dick Grayson, com a Nightwing i a un nou Robin, amb l'origen de Jason Todd, però amb el nom de Tim Drake. Les històries d'aquesta sèrie tendeixen a donar més protagonisme a la batfamília: Robin, Nightwing i Batgirl, entre d'altres. La sèrie compta també amb estrelles convidades com Supergirl i Etrigan, personatges que apareixeran més tard amb Batman a *Justice League* i *Justice League Unlimited*. A més, la sèrie té lloc al mateix temps (cronològicament parlant) que *Superman: The Animated Series*.

Alguns capítols a destacar són *Over the Edge* [TNBA 12], on Batman i companyia viuen un escenari d'autèntic malson per culpa de l'Espantaocells; *Legends of the*

¹⁷ Es considera, de fet, la tercera temporada de la sèrie, com s'ha vist a l'inici.

Dark Knight [TNBA 19], que presenta en pantalla la versió animada de Batman i Robin de Bill Finger, Dick Sprang i Frank Miller a partir de la visió que tres nens tenen del personatge; *Mad Love* [TNBA 21], adaptació del còmic del mateix títol de Bruce Timm i Paul Dini i que relata l'origen de Harley Quinn. D'aquesta manera es tanca el cercle: el personatge havia debutat a la sèrie d'animació, com hem vist, s'havia introduït als còmics per explicar-ne l'origen i ara torna a la pantalla adaptant precisament l'aventura protagonitzada en paper.

L'any 2003 es llança directament per al mercat domèstic la pel·lícula *Batman: Mystery of the Batwoman*, basada en *The New Batman Adventures* i que serveix com a seqüela independent tant de *Batman: Mask of the Phantasm* com *Batman & Mr. Freeze: Subzero*.

BATMAN BEYOND (1999-2001)

Coneguda a Europa com *Batman del futur*, és una sèrie animada desenvolupada per Bruce Timm, Paul Dini i Alan Burnett i produïda per Warner Bros. Animation en col·laboració amb DC Comics com una continuació del llegat de Batman, fruit de l'èxit de la sèrie anterior. Situada en una futurista Gotham City, representa un adolescent Batman que es troba sota la tutela d'un ancià Bruce Wayne. La sèrie es va emetre des del 10 de gener de 1999 al 18 de desembre de 2001. Després de tres temporades i un total de cinquanta-dos episodis, la sèrie es posa en espera per a l'arribada d'una sèrie sobre la *Justice League*, tot i que se n'havia anunciat una quarta temporada.

La sèrie adopta un estil més juvenil que l'original i un dels seus atractius són els capítols centrats a explicar què els ha passat als secundaris i enemics de Batman en aquest futur.

Dins de la continuïtat de la sèrie, i gràcies als bons índexs d'audiència, l'any 2000 es comercialitza al mercat domèstic la pel·lícula *Batman Beyond: Return of the Joker*. En un *flashback*, es narra què li va passar a Tim Drake en el darrer enfrontament entre Batman i el Joker. Aquesta pel·lícula és el colofó a la sèrie d'animació.

JUSTICE LEAGUE (2001-2004)

És una sèrie d'animació emesa per Cartoon Network des de 2001 fins al 2004. Forma part de l'univers animat de DC. La sèrie, produïda per Warner Bros. Animation, està basada en la Lliga de la Justícia d'Amèrica i els personatges publicats per DC Comics. Després de la segona temporada, la sèrie va ser reemplaçada per *Justice League Unlimited*, que es va emetre durant tres temporades.

JUSTICE LEAGUE UNLIMITED (2004-2006)

És una sèrie d'animació produïda per Warner Bros. i emesa per Cartoon Network. Amb una àmplia gamma de superherois de l'univers DC, i en concret sobre la base dels superherois que formen la Lliga de la Justícia, és una seqüela directa de la sèrie animada sobre la Lliga de la Justícia anterior. Va debutar el 31 de juliol de 2004 i es va emetre fins al 13 de maig de 2006. També va ser la darrera sèrie ambientada en l'univers animat de DC que havia començat l'any 1992 amb *Batman: The Animated Series*.

Cloenda

Fins aquí aquesta pinzellada per una de les millors visions que mai s'han fet sobre un personatge tan captivador com és Batman. Per cloure, res millor que recordar les paraules d'un personatge tan important per a Bruce, com és Alfred, precisament en una citació de la pel·lícula *Batman: Mask of the Phantasm*, en aquest cas, en la versió original:

Vengeance blackens the soul, Bruce. I've always feared that you would become that which you fought against. You walk the edge of that abyss every night, but you haven't fallen in and I thank heaven for that.

Annex: Llista d'episodis per temporada

Temporada	Episodi	Títol
<i>Batman: The Animated Series</i> [BTAS]		
1	1	On Leather Wings
1	2	Christmas with the Joker
1	3	Nothing to Fear
1	4	The Last Laugh
1	5	Pretty Poison
1	6	The Underwellers
1	7	P.O.V.
1	8	Forgotten
1	9	Be a Clown
1	10	Two-Face (Part One)
1	11	Two-Face (Part Two)
1	12	It's Never Too Late
1	13	I've Got Batman in My Basement

Temporada	Episodi	Títol
1	14	Heart of Ice
1	15	The Cat and the Claw (Part One)
1	16	The Cat and the Claw (Part Two)
1	17	See No Evil
1	18	Beware the Gray Ghost
1	19	Prophecy of Doom
1	20	Feat of Clay (Part One)
1	21	Feat of Clay (Part Two)
1	22	Joker's Favor
1	23	Vendetta
1	24	Fear of Victory
1	25	The Clock King
1	26	Appointment in the Crime Valley
1	27	Mad as a Hatter
1	28	Dreams in Darkness
1	29	Eternal Youth
1	30	Perchance to Dream
1	31	The Cape and Cowl Conspiracy
1	32	Robin's Reckoning (Part One)
1	33	Robin's Reckoning (Part Two)
1	34	The Laughing Fish
1	35	Night of the Ninja
1	36	Cat Scratch Fever
1	37	The Strange Secret of Bruce Wayne
1	38	Heart of Steel (Part One)
1	39	Heart of Steel (Part Two)
1	40	If You're So Smart, Why Aren't You Rich?
1	41	Joker's Wild
1	42	Tyger, Tyger
1	43	Moon on the Wolf
1	44	Day of the Samurai
1	45	Terror in the Sky
1	46	Almost Got 'Im
1	47	Birds of a Feather

Temporada	Episodi	Títol
1	48	What Is Reality?
1	49	I Am the Night
1	50	Off Balance
1	51	The Man Who Killed Batman
1	52	Mudslide
1	53	Paging the Crime Doctor
1	54	Zatanna
1	55	The Mechanic
1	56	Harley and Ivy
1	57	Shadow of the Bat (Part One)
1	58	Shadow of the Bat (Part Two)
1	59	Blind as a Bat
1	60	The Demon's Quest (Part One)
1	61	The Demon's Quest (Part Two)
1	62	His Silicon Soul
1	63	Fire from Olympus
1	64	Read My Lyps
1	65	The Worry Men
<i>The Adventures of Batman & Robin</i> [TABR]		
2	1	Sideshow
2	2	A Bullet for Bullock
2	3	Trial
2	4	Avatar
2	5	House & Garden
2	6	The Terrible Trio
2	7	Harlequinade
2	8	Time Out of Joint
2	9	Catwalk
2	10	Bane
2	11	Baby-Doll
2	12	The Lion and the Unicorn
2	13	Showdown
2	14	Riddler's Reform
2	15	Second Chance

Temporada	Episodi	Títol
2	16	Harley's Holiday
2	17	Lock-Up
2	18	Make 'Em Laugh
2	19	Deep Freeze
2	20	Batgirl Returns
<i>The New Batman Adventures</i> [TNBA]		
3	1	Holiday Knights
3	2	Sins of the Father
3	3	Cold Comfort
3	4	Double Talk
3	5	You Scratch My Back
3	6	Never Fear
3	7	Joker's Millions
3	8	Growing Pains
3	9	Love Is a Croc
3	10	Torch Song
3	11	The Ultimate Thrill
3	12	Over the Edge
3	13	Mean Seasons
3	14	Critters
3	15	Cult of the Cat
3	16	Animal Act
3	17	Old Wounds
3	18	The Demon Within
3	19	Legends of the Dark Knight
3	20	Girl's Night Out
3	21	Mad Love
3	22	Chemistry
3	23	Beware the Creeper
3	24	Judgment Day

DE LA VINYETA A LA PANTALLA: DC A LA TELEVISIÓ¹

Introducció

Actualment les sèries de televisió basades en superherois omplen la petita pantalla, però tenen totes les sèries la mateixa qualitat? Fins a quin punt reproduïxen fidelment les històries i els personatges en els quals es basen? Són millors les sèries de DC o les de Marvel?

En un repartiment basat únicament en les nostres dèries més profundes, em centraré en les sèries de l'editorial americana DC Comics. Centrarem la nostra atenció en les sèries d'imatge real. Queden, per tant, fora, les d'animació, que donarien per, com a mínim, una altra sessió. De fet, els que sou fidels a la Setmana del Còmic recordareu que l'any passat us vaig parlar precisament de la sèrie d'animació de Batman de Bruce Timm i també una mica dels precedents i de l'univers animat posterior.²

Un dels grans punts a favor de la periodicitat televisiva és que permet als productors i responsables d'una sèrie tenir una resposta immediata del seu funcionament gràcies, entre d'altres, a les reaccions que mostren els telespectadors a les xarxes socials. Aquest fet es relaciona amb la vinculació de l'espectador amb la sèrie en qüestió:

Puede decirse entonces que el público de las series televisivas o series audiovisuales de acción obtiene un placer en la serialidad, el reencuentro y el reconocimiento que altera su espíritu, quizás no de forma trascendental, filosófica o metafísica, pero sí al menos en cuanto a goce y deleite emocional (Rodríguez, González & Caldevilla 2017: 56).

1 Conferència de la 10a Setmana del Còmic de Tarragona, donada el 23 de novembre de 2017. Títolada en origen «De la vinyeta a la pantalla: Marvel vs. DC a la televisió» es va plantejar com una intervenció a dues veus (amb David Badia) per confrontar de quina manera les dues grans editorials superheroiques (Marvel i DC) havien traslladat a la petita pantalla els seus personatges més icònics. En aquest text es recull la meua intervenció dedicada a DC Comics. David Badia, per la seva banda, va parlar sobre Marvel.

2 Vegeu el capítol anterior d'aquest mateix llibre.

L'Arrowverse versus el model Netflix

En el camp concret dels superherois, les dues grans companyies nord-americanes, Marvel i DC, s'han abocat a la superpoblació de personatges que salten de les vinyetes a la pantalla a través de la televisió. I ho fan seguint models d'oferta i de consum que, en alguns casos, presenten diferències evidents. Un exemple clar és la contraposició del «model Netflix» de Marvel davant l'«Arrowverse» de DC Comics.³

En el primer cas, l'espectador té accés des del primer moment a tots els episodis d'una mateixa temporada i pot decidir quan i com els vol veure. Aquest fet «modifica el consumo serial, algo que, unido a los pocos capítulos que confeccionan cada temporada, propicia, e incluso predispone, que el público pueda embriagarse mediante el visionado continuado o modelo maratoniano». Aquest model maratonianà afavoreix l'empatia de l'espectador amb els personatges (Rodríguez, González & Caldevilla 2017: 58-59).

En el segon cas, ens trobem amb un univers de ficció compartit per personatges de diferents sèries de la cadena CW que interactuen entre ells. Les sèries s'emeten setmanalment i només és possible seguir el model maratonianà a posteriori, quan la sèrie ja ha finalitzat.⁴ L'origen d'aquest model —i d'aquí el nom— es troba en la sèrie *Arrow*, seguida per *The Flash* i després per *Legends of Tomorrow*. La relació entre aquestes sèries ve donada per l'intercanvi de personatges i per les seves relacions. Un fet que s'accentua precisament en els *crossovers* entre les diferents sèries, com veurem.

Estat de la qüestió

En l'actualitat hi ha vuit sèries actives en la graella, algunes amb temporades ja finalitzades i renovades per a l'any vinent.⁵ Per ordre de creació:

3 Tot i que no són els dos únics models existents. Aquestes dues mateixes editorials estan involucrades en la producció de sèries basades en còmics que no s'emeten a Netflix (Marvel) o que no formen part de l'Arrowverse (DC). Per posar només uns exemples, en el primer cas tindriem les sèries *Legion* o *Runaways* i, en el segon, *iZombie* o *Gotham*, com veurem.

4 Ja sigui amb la visualització de la sèrie en format domèstic (DVD o Blu-ray) o bé mitjançant alguns dels serveis de televisió a la carta.

5 Cal tenir en compte que les dades de les sèries en emissió analitzades fan referència al moment en què es va donar la conferència, és a dir, el mes de novembre de 2017.

Títol	Estrena	Temporades	Cadena	Notes
<i>Arrow</i>	2012	6	CW	120 episodis Part de l' <i>Arrowverse</i>
<i>The Flash</i>	2014	4	CW	74 episodis Part de l' <i>Arrowverse</i>
<i>Gotham</i>	2014	4	Fox	74 episodis
<i>iZombie</i>	2015	3	CW	45 episodis Renovada per a la temp. 4
<i>Supergirl</i>	2015	3	CBS/CW	47 episodis Terra alternativa a l' <i>Arrowverse</i>
<i>Legends of Tomorrow</i>	2016	3	CW	38 episodis Part de l' <i>Arrowverse</i>
<i>Lucifer</i>	2016	3	Fox	37 episodis
<i>Preacher</i>	2016	2	AMC	23 episodis Renovada per a la temp. 3

Hi ha dues sèries recents que, o bé s'han cancel·lat, o no han renovat per una propera temporada:

Títol	Estrena	Temporades	Cadena	Notes
<i>Constantine</i>	2014-2015	1	NBC	13 episodis
<i>Powerless</i>	2017	1	NBC	9 episodis (+ 3 no emesos)

I aquests són els precedents, és a dir, sèries d'imatge real emeses que ja han finalitzat i que corresponen a èpoques passades. Totes elles, recordem-ho, d'imatge real i no d'animació:⁶

Títol	Estrena	Temporades	Cadena	Notes
<i>Adventures of Superman</i>	1952-1958	6	Syndication	104 episodis
<i>Batman</i>	1966-1968	3	ABC	120 episodis
<i>Shazam!</i>	1974-1976	3	CBS	28 episodis
<i>Wonder Woman</i>	1975-1979	3	ABC/CBS	60 episodis
<i>Superboy</i>	1988-1992	4	Syndication	100 episodis
<i>Swamp Thing: The Series</i>	1990-1993	3	USA Network	72 episodis

⁶ Per a més detalls sobre aquestes sèries precedents, és recomanable la consulta d'*Age of Heroes* de Hofius & Khoury (2010).

Títol	Estrena	Temporades	Cadena	Notes
<i>The Flash</i>	1990-1991	1	CBS	22 episodis
<i>Human Target</i>	1992	1	ABC	7 episodis
<i>Lois & Clark: The New Adventures of Superman</i>	1993-1997	4	ABC	87 episodis
<i>Smallville</i>	2001-2011	10	WB/CW	218 episodis
<i>Birds of Prey</i>	2002-2003	1	WB	13 episodis
<i>Human Target</i>	2010-2011	2	Fox & CTV	25 episodis

Sense tenir en compte les sèries que estan en desenvolupament, que són bastantes més, n'hi ha fins a cinc que suposadament estan actives, ja sigui amb la sèrie en vies de desenvolupar-se formalment o bé amb l'episodi pilot ja encarregat:

Títol	Estrena prevista	Temporades	Cadena	Notes
<i>Krypton</i>	2018	Sèrie ordenada	SyFy	Part del <i>DC Extended Universe</i>
<i>Titans</i>	2018	Sèrie ordenada	DC	Servei digital de DC
<i>Black Lightning</i>	2018	Sèrie ordenada	CW	
<i>Scalped</i>	Pendent	Pilot	WGN	Pilot ordenat
<i>Watchmen</i>	Pendent	Pilot	HBO	Pilot ordenat

A continuació ens centrarem de manera específica en les sèries actuals.

Les sèries actuals

L'ORIGEN: *ARROW*

Agradi, o no, la situació actual de l'Univers DC a la pantalla petita té el seu origen en la sèrie *Arrow*. La sèrie, creada per Greg Berlanti, Marc Guggenheim i Andrew Kreisberg, està basada en el personatge d'Oliver Queen / Green Arrow (Flecha Verde, per als més veterans), creat per Mort Weiginer i George Papp i que va debutar als còmics al número 73 de *More Fun Comics* (novembre de 1941). Estrenada l'any 2012, ens presenta el *playboy* Oliver Queen qui, després de viure cinc anys en una illa suposadament abandonada (Lian Yu), torna a casa i combat el crim com a vigilant emmascarat armat amb un arc i unes fletxes.

Els precedents més immediats del personatge a la televisió els trobem en l'Oliver Queen / Green Arrow de la sèrie *Smallville* (de 2006 a 2011). En aquesta ocasió, però, es decideix començar de zero. *Arrow* se centra en el vessant humà d'Oliver Queen i en mostrar com ha canviat després de la traumàtica experiència a l'illa. En la major part dels episodis de les cinc primeres temporades es recorre als *flashbacks* per ensenyar-nos precisament què ha fet Oliver en aquests cinc anys a l'illa.

La sèrie és, especialment al començament, una versió de Batman (amb arc i fletxes), més que no pas una sèrie de Green Arrow. No només visualment, amb un personatge fosc —d'aparença però també de personalitat—, sinó també per la utilització de determinats personatges de DC associats a Batman més que no pas a Green Arrow. El cas més clar, en aquest sentit, és Ra's al Ghul i l'ús de la trama de «La Filla del Dimoni» a la temporada tres.⁷ Un altre detall és l'aparició del personatge d'Overwatch / Felicity Smoak (Emily Bett Rickards)⁸ basat clarament en Oracle, és a dir, Barbara Gordon / Batgirl després d'haver estat disparada pel Joker a la ja clàssica *The Killing Joke* d'Alan Moore i Brian Bolland (1988). També té un paper important a la sèrie (sobretot en la primera temporada, tot i que també reapareixerà posteriorment) Slade Wilson / Deathstroke (Manu Bennett), personatge creat per Wolfman i Pérez per als seus inoblidables titans.⁹

Com deia, la sèrie *Arrow* és el punt de partida de la major part de l'Univers DC a la televisió; si més no, de les sèries que mantenen relació entre elles. És el que es coneix, com esmentava a l'inici, amb el nom d'*Arrowverse*: un univers de ficció compartit, centrat en la cadena CW, desenvolupat per Greg Berlanti, Marc Guggenheim, Andrew Kreisberg, Phil Klemmer i Geoff Johns, i que implica diversos personatges de DC Comics.

La primera sèrie és *Arrow* (que s'estrena l'octubre de 2012), seguida de *The Flash* (estrenada l'octubre de 2014) i de *Legends of Tomorrow* (estrenada el gener de 2016). Cal sumar-hi a això els *crossovers* —concepte ben conegut per als amants del còmic— entre sèries:¹⁰ *Arrow* es creua amb la sèrie *Constantine* en la seva quarta temporada (a l'episodi «Haunted»); i es produeixen diferents creuaments amb la sèrie *Supergirl*, sobretot a partir del canvi de canal d'aquesta última, quan passa de la CBS a la CW,

7 Lliurement inspirada en *Batman: Son of Demon* de Mike W. Barr i Jerry Bingham, publicada el 1987.

8 Per als personatges de les sèries, separo amb una barra les dues identitats (si les tenen; per exemple, Bruce Wayne/Batman o Clark Kent/Superman) i poso entre parèntesis el nom de l'actor o l'actriu que l'interpreta.

9 Em refereixo, és clar, a l'etapa més aclamada del grup de joves superherois Teen Titans que correspon als *The New Teen Titans* (1980-1996) del guionista Marv Wolfman i el dibuixant George Pérez; coneguts aquí com «los Jóvenes Titanes».

10 És la relació entre històries o personatges de diferents indrets. En el cas dels còmics, d'ús habitual, consisteix a creuar diferents sèries protagonitzades per diferents personatges en una única trama argumental que es desenvolupa en diferents números de totes les sèries implicades. Aquest és el model seguit a la televisió en el cas de l'*Arrowverse*.

com veurem. De la mateixa manera, tota una sèrie de personatges apareixen en diferents sèries, convertint-se en regulars en algunes d'elles. Això afecta *Arrow*, *The Flash* i *Legends of Tomorrow*. És el cas de Leonard Snart / Captain Cold (Wentworth Miller), Malcolm Merlyn / Dark Archer (John Barrowman), Laurel Lance / Black Canary / Black Siren (Katie Cassidy) i Damien Dark (Neal McDonough).

L'ENCERT: *THE FLASH*

Sens dubte, es tracta de la joia de la corona per a DC a la televisió. Desenvolupada per Greg Berlanti, Andrew Kreisberg i Geoff Johns està basada en el personatge de Barry Allen / Flash, el superheroï que té l'habilitat de moure's a velocitats sobrehumanes. Com he dit, es tracta d'un *spin-off* d'*Arrow*, existent en el mateix univers de ficció. La sèrie segueix a Allen, interpretat per Grant Gustin, un investigador CSI de la policia de Star City que aconsegueix a partir d'un incident tenir una velocitat superhumana, que utilitza per combatre els criminals, sobretot els que també han guanyat habilitats sobrehumanes (o metahumanes) com ell.

L'estrena de l'episodi pilot, el mes d'octubre de 2014, va ser el segon més seguit en tota la història de la cadena CW, després de *The Vampire Diaries* del 2009.

Després de l'emissió de la primera temporada, Simon Abrams (2015) publica una crítica a *Vulture* en la qual considera *The Flash* la millor sèrie de la TV sobre superherois. Abrams destaca el fet que Geoff Johns estigui implicat en el projecte. La sèrie, de fet, no reinventa el gènere superheroic, sinó que té en compte la història passada incloent picades d'ullet a l'anterior sèrie sobre el personatge emesa a la CBS a començaments dels noranta. Així, segons Abrams (2015), els cinc motius que fan que *The Flash* sigui la millor sèrie superheroica de la televisió són:

- Un heroï que es distingeix de Batman. Els responsables de la sèrie s'allunyen de manera deliberada (i encertada) de l'estètica de Christopher Nolan o Zack Snyder que sí ha influït, com hem vist, a la sèrie *Arrow*. Barry Allen també té una història tràgica, però aquest fet el defineix de manera diferent. Aquest primer punt pot semblar superficial, però no ho és. Bruce Timm, per exemple, confessa que, quan es va enfrontar al repte de portar el personatge de Superman a la petita pantalla, després de l'èxit de la sèrie animada de Batman, es va trobar que, de manera involuntària, els personatges malvats semblaven haver sorgit de l'univers de Batman i no pas ser extensions del personatge de Superman. Recordem, en aquest sentit, el Superman cinematogràfic de Zack Snyder, que acusa clarament la influència del Batman fosc de Nolan.
- Enemics consistents a cada capítol. D'una banda, s'aprofita —aquí sí— l'aparador d'enemics propis que el personatge té als còmics, a diferència d'*Arrow*, que beu dels de Batman. De l'altra, es traslladen a la pantalla de manera creïble dins l'univers de la sèrie, sense desentonar. Un bon exemple, en aquest

sentit, és el de Gorilla Grodd. En aquest sentit, la sèrie no mostra al·lusions i referències a l'univers del qual forma part de manera puntual sense aprofitar-ho, però tampoc fa com *Arrow*, que es limita a centrar-se en un sol enemic per temporada. La sèrie *The Flash* segueix el camí traçat per Geoff Johns als còmics, on apareixen els diferents enemics com a part de l'aparador del personatge i tenen, cadascun d'ells, protagonisme en un episodi.

- Seqüències d'acció visualment potents. Mentre que els cops de puny i les puntades de peu són el pa de cada dia de qualsevol seqüència narrativa de superherois, en molts pocs casos s'aconsegueixen escenes de lluita memorables o, fins i tot, emocionants. Es tracta d'un problema general amb el cinema d'acció contemporani. En el cas de Flash, el fet que es mogui més ràpid que ningú provoca la creativitat dels directors en cada episodi. Les escenes de lluita presenten generalment el recurs de la tècnica d'acceleració ràpida, un recurs que, òbviament, no podia utilitzar la sèrie dels noranta. Cal tenir present el perill de l'ús d'aquest recurs. I, si no, recordeu l'abús que en va fer Zack Snyder a la versió de *300*, on els personatges es mouen a càmera lenta i després s'acceleren, seguits de la càmera lenta de nou, o viceversa. En termes generals, les escenes de lluita a *The Flash* són, diu Abrams, «impressionantment impressionistes».
- L'amor i la comunitat. La majoria de sèries superheroiques no es troben còmodes i, en conseqüència, no saben mostrar en pantalla, les escenes romàntiques. En aquest sentit, diu Abrams, es veu la química entre la parella romàntica per excel·lència de la sèrie, Iris West-Alenn (Candice Patton) i Barry Allen / Flash (Grant Gustin). Aquest fet és, per mi, molt discutible. Sí que encerta Abrams en destacar la importància de la comunitat o del grup. A *The Flash* empatitzem amb tots i cadascun dels membres de l'equip Flash, amb les seves particularitats, alhora que es veu com la relació entre ells enriqueix enormement la sèrie.
- No abandona l'aspecte del personatge als còmics. Hi ha massa pel·lícules i sèries de superherois que semblen dissenyar-se amb l'objectiu d'alienar el mínim nombre possible de nous espectadors. Això vol dir, en l'aspecte visual, que s'obvien els colors cridaners associats generalment als personatges i que fa que els considerem allunyats de la vida real. A la llarga, tot el vestuari relativament funcional té certa similitud amb el vestuari original del personatge. A *The Flash* s'aconsegueix un bon punt mitjà entre les dues solucions i no s'obvia l'aspecte original del personatge.

Com he comentat, la sèrie no reinventa res, però ofereix als aficionats referències a la sèrie del mateix títol dels anys 1990 i 1991. La més evident és l'aparició de John Wesley Shipp. Es tracta de l'actor que va interpretar el paper de Barry Allen / Flash

en aquesta sèrie de la CBS d'inicis dels noranta. En la sèrie actual el veiem interpretar dos papers: el de Henry, el pare d'en Barry, injustament engarjolat acusat d'haver assassinat la seva dona i, més endavant, el de Jay Garrick, el Flash de Terra 2. Precisament la introducció d'aquests universos diferents —recordeu les famoses crisis en terres infinites de DC—¹¹ és un dels puntals de la sèrie i es recolza, en aquest sentit, en la mateixa essència del personatge: Flash és una peça clau en aquest «multivers» (en els còmics i també en aquesta ficció televisiva).

Un altre mirada al passat, també evident, és l'aparició de l'actor Mark Hamill que recupera per a la sèrie el paper de James Jesse / Trickster, que ja havia interpretat en la sèrie dels noranta. També reapareix en la sèrie l'actriu Amanda Pays interpretant el mateix paper que tenia a la sèrie dels noranta: la científica Tina McGee de Mercury Labs.

De la temporada 4 deixeu-me destacar l'aparició d'un nou personatge de l'univers DC: es tracta de Ralph Dibny / Elongated Man interpretat per Hartley Sawyer. Ha debutat a l'episodi 4 «Elongated Journey into Night» i s'ha convertit, de moment, en personatge regular de la sèrie.

UNA DE FREDA I UNA DE CALENTA: *GOTHAM*

Estrenada a Fox al mes de setembre de 2014, *Gotham* està desenvolupada per Bruno Heller (conegut sobretot per la sèrie *Rome* de l'HBO), i basada en personatges de la franquícia de Batman, principalment els d'un jove James Gordon (Ben McKenzie) i un nen Bruce Wayne (David Mazouz).

En principi, la sèrie s'havia de centrar en els primers anys de Gordon al Departament de Policia de Gotham City, quan encara no era comissari, però el plantejament inicial va evolucionar amb la inclusió del personatge de Wayne i les històries d'origen de diversos enemics de Batman, incloent, entre d'altres, Penguin, Riddler, Catwoman, Poison Ivy, Scarecrow, Mr. Freeze, Hugo Strange, Ra's al Ghul i Solomon Grundy.

Reconec que amb aquesta sèrie tinc sentiments contradictoris. Em va il·lusionar molt quan es va anunciar, però l'execució no m'ha acabat de convèncer. Argumentalment se segueixen, de manera bastant lliure, algunes trames que provenen dels còmics, per exemple, els experiments d'Hugo Strange o l'arc argumental de la cort dels mussols creat per Scott Snyder. I un dels punts forts són els personatges. I aquí és on hi veig la desigualtat: d'una banda, hi ha personatges ben treballats —i ben interpretats—, com per exemple, Oswald Cobblepot / Penguin (Robin Lord Taylor), Edward Nygma / The Riddler (Cory Michael Smith), Alfred Pennyworth (Sean Pertwee) o, fins i tot, Harvey Bullock (Donal Logue), però, per l'altra, n'hi ha que presenten

11 «¡Mundos vivirán, mundos morirán y el Universo DC no volverá a ser el mismo!» resa l'eslògan de *Crisi on Infinite Earths* de Marv Wolfman i George Pérez, publicat l'any 1985 és el primer gran *crossover* superheroic ideat amb la intenció de posar ordre dins la continuïtat de l'univers DC.

deficiències de credibilitat (com a mínim, en alguns trams concrets de la sèrie). Crec que és realment un problema, perquè són peces cabdals, o ho haurien de ser: James Gordon (Ben McKenzie) i el jove Bruce Wayne (David Mazouz). Cas a banda és el de Fish Mooney (Jada Pinkett Smith), un personatge creat especialment per a la sèrie i que em resulta personalment insofrible. No aporta res. El fet que no tingui cap precedent al còmic no és un problema (de fet, recordem el cas de Harley Quinn a la sèrie animada de Bruce Timm).¹² El personatge en si mateix i la interpretació no aporten res substancial.

La sèrie ha derivat en una acumulació de presentacions de l'origen de diversos personatges, amb un grau de fidelitat més o menys estreta amb el còmic, i una trama general que es desenvolupa durant tota la temporada. El jove Wayne ha derivat en una versió 1.0 de Batman. Un dels encerts de la sèrie és, això sí, l'ambientació de Gotham. Com explica Rubén Jarazo (2015) a propòsit de la primera temporada:

La ciudad cobra vida, Gotham está presente en cada capítulo articulándose en el subconsciente de los personajes y del espectador con detalle. Resulta narrativamente más interesante el día a día de los personajes, que los grandes complots maquiavélicos, más típico de las producciones cinematográficas anteriores. En este sentido, sus guionistas asumen magistralmente que la serie debe explorar la cotidianidad en la ciudad, y no tanto la espectacularidad. A ello debemos también sumar la labor de iluminación y la paleta de colores empleada —en vestuario, caracterización, arquitectura...-.

UNA DE ZOMBIS: *IZOMBIE*

Desenvolupada per Rob Thomas (conegut sobretot per la sèrie *Veronica Mars* de mitjans dels 2000) i Diane Ruggiero-Wright, es tracta d'una adaptació de la sèrie de còmics del mateix nom creada per Chris Roberson i Michael Allred, i publicada per DC Comics dins del segell Vertigo. La sèrie es va estrenar al març de 2015.

La sèrie té el segell del seu creador i no decep als seguidors de *Veronica Mars*: tot i que cada temporada té una trama general que es desenvolupa durant tot l'any, cada capítol acostuma a ser un cas tancat. La introducció de la sèrie, amb una estètica de còmic, està creada i dibuixada per Michael Allred, el dibuixant principal i cocreador del còmic original. És una sèrie que es desmarca de la tònica general de superherois i és una bona distracció.

¹² Com s'ha vist al capítol anterior del llibre.

EL RETORN DELS KRYPTONIANS: *SUPERGIRL*

La sèrie, desenvolupada per Ali Adler, Greg Berlanti i Andrew Kreisberg (els dos últims havien creat *Arrow* i *The Flash*), es va emetre originalment a la CBS i es va estrenar al mes d'octubre de 2015. Al maig de 2016 es va anunciar la seva renovació però amb un canvi de canal: de la CBS a la CW, fet que afectarà, com veurem, la sèrie amb relació a la resta de produccions que integren l'*Arrowverse*. La sèrie es basa en el personatge de Supergirl, creat per Otto Binder i Al Plastino al número 252 d'*Action Comics* (maig de 1959), interpretat aquí per l'actriu Melissa Benoist. Supergirl/Kara Zor-El és una superheroïna cosina de Superman i una dels últims supervivents de Krypton.

Com ja hem vist a *The Flash*, la sèrie de *Supergirl* també té vincles amb el passat de DC a la petita pantalla:

- Eliza Danvers, mare biològica d'Alex (germana de Kara) i mare adoptiva de Kara, està interpretada per Helen Slater, que s'havia posat precisament en la pell de Supergirl a la pel·lícula de 1984, i que també havia aparegut a la sèrie *Smallville* interpretant a Lara-El, o sigui, la mare de Superman.
- Jeremiah Danvers, espòs d'Eliza, pare adoptiu de Kara, és interpretat per Dean Cain. És a dir, el Clark Kent / Superman de *Lois & Clark: The New Adventures of Superman* (1993-1997).
- Rhea, la reina de Daxam i mare de Mon-El és interpretada per Teri Hatcher, que era Lois Lane en aquesta mateixa sèrie dels noranta.
- Indigo, o el que és el mateix, Brainiac 8 està interpretada per Laura Vandervoort, és a dir, la Supergirl de la sèrie *Smallville*.
- Alura Zor-El, la mare biològica de Supergirl, està interpretada per Erica Durance, que era Lois Lane a *Smallville* (temporades 4-10).

A més d'això, hi ha petites picades d'ullet als seguidors de les sèries anteriors. Per exemple, a l'episodi emès la setmana passada (S03/E06 «Midvale»)¹³ es menciona —sense que hi aparegui— Chloe Sullivan, un personatge creat a la sèrie *Smallville*. Es fa referència a les seves habilitats amb els ordinadors i al fet que té un «Wall of Weird».

Un dels moments més esperats —o temuts— de la sèrie és l'aparició de Superman / Clark Kent, interpretat en aquesta ocasió per Tyler Hoechlin. Apareix com a convidat al debut de la segona temporada, concretament als dos primers capítols, «The Adventures of Supergirl» (S02/E01) i «The Last Children of Krypton» (S02/E02) i reapareix per tancar la temporada, als dos darrers capítols, «Resist» (S02/E21) i «Nevertheless, She Persisted» (S02/E22).

¹³ Utilitzo la denominació habitual en aquests casos per indicar la temporada i l'episodi: S = season (temporada) i E = episode (episodi).

LA SORPRESA: *LEGENDS OF TOMORROW*

Desenvolupada per Greg Berlanti, Marc Guggenheim, Andrew Kreisberg i Phil Klemmer, que també són productors executius juntament amb Sarah Schechter i Chris Fedak, està basada en personatges menys coneguts, a priori, de DC Comics. Com he comentat abans, és una *spin-off* d'*Arrow* i *The Flash*, i es desenvolupa en el mateix univers fictici. La sèrie es va estrenar el mes de gener de 2016.

Pedro García, des d'*Un tebeo con otro nombre* (2017), resumeix la sèrie de la manera següent:

La mejor sin lugar a dudas sigue siendo otro año más *Legends of Tomorrow*. Sigue la senda iniciada en la segunda temporada y abraza la locura absoluta en cada capítulo. Aunque hay una trama general supertípica, la del *boss* final, el resto son viajes en el tiempo sin orden ni concierto y sin tener la más mínima idea de donde te va a llevar la serie al segundo siguiente. Además, es la que más se trabaja la dinámica entre personajes ya que los mezcla constantemente creando relaciones totalmente nuevas en cada capítulo. La locura total, la serie más divertida del momento.

Ras i curt, això és el que podem trobar a la sèrie: viatges en el temps, aventures més o menys esbojarrades i una bona sintonia entre els personatges, que passen de ser secundaris d'altres sèries a formar un bon equip. La relació amb el món del còmic es troba, en aquest cas, en els mateixos personatges, basats en personatges de còmic de diferents capçaleres i que aquí apareixen ben sacejats i combinats.

Entre les aventures viscudes per aquest particular grup d'antiherois, deixeu-me'n destacar quatre, totes elles de la segona temporada:

«THE JUSTICE SOCIETY OF AMERICA» (S02/E02)

El títol és prou explícit i remet a la Justice Society of America (JSA), el primer grup de superherois aparegut als còmics, i que va debutar al número 3 d'*All-Star Comics* (1940-1941). La formació que apareix en aquest episodi està formada per Rex Tyler / Hourman, Amaya Jiwe / Vixen, Todd Rice / Obsidian, Henry Heywood / Commander Steel, Courtney / Stargirl i Charles / Dr. Mid-Nite. De fet, la relació entre la JSA i l'equip es remunta a la *season finale* de la primera temporada, en la qual apareix Rex Tyler l'any 2016 per advertir l'equip de Legends del perill que suposa que viatgin a l'any 1942.

La relació entre els dos grups de superherois és estreta ja que una de les incorporacions regulars d'aquesta segona temporada a l'equip, l'historiador Nate Heywood, és el net de Henry Heywood. En aquest mateix episodi adquirirà les habilitats meta-humanes que faran que adopti la identitat d'Steel. L'altre vincle entre els dos grups és el personatge d'Amaya, integrant de la JSA, que s'incorpora també a l'equip de Legends of Tomorrow després de la mort de Rex Tyler.

«RAIDERS OF THE LOST ART» (SO2/E09)

El títol de l'episodi ens remet clarament a la primera aventura cinematogràfica d'un personatge ben conegut en la cultura popular, com és l'arqueòleg Indiana Jones. Es tracta, és clar, de *Raiders of the Lost Ark* (1981) dirigida per Steven Spielberg. Com és sabut, l'origen del personatge es deu, però, a George Lucas. I és ell precisament el convidat. L'acció se situa l'any 1967 a Los Angeles. Rip Hunter (que no té records de les seves aventures anteriors amb l'equip de Legends) es troba filmant amb un jove George Lucas. El títol de l'episodi també fa referència al fet que George Lucas perd el seu «art», això és, decideix deixar el món del cinema abans d'haver filmat cap pel·lícula. Una de les missions de l'equip de Legends és, precisament, restablir la història i motivar el jove Lucas per tal que pugui desenvolupar la seva carrera cinematogràfica. En cas contrari, el futur director de cinema guanyaria el premi com a millor venedor d'assegurances dels anys 1977, 1980 i 1983, en lloc de dirigir les tres primers pel·lícules de la saga *Star Wars*, que s'estrenen en aquests anys concrets.

Les intervencions de George Lucas com a personatge a l'episodi no són gaire rellevants, en el sentit que apareix esporàdicament en pantalla. Ara bé, els guionistes farceixen l'episodi de referències al conegut director. Per exemple, la matrícula del vehicle de Lucas és «THX 138» en al·lusió a la seva primera pel·lícula, anys abans de realitzar-se (1971); el personatge d'Amaya diu a Lucas que ell és la seva única esperança, repetint així la frase que la princesa Leia envia a Obi-Wan Kenobi a l'Episodi IV de *Star Wars*; i el mateix Lucas, juntament amb altres membres de l'equip de Legends, es troba atrapat en una compactadora d'escombraries com la que apareix en la mateixa pel·lícula de la saga galàctica.

«CAMELOT/3000» (SO2/E12)

Es tracta d'un homenatge al món de Camelot i el rei Artús, amb una referència —només nominal— al còmic de Mike W. Barr i Brian Bolland (1982-1985) que situa aquests mateixos personatges a l'any 3000. Cal destacar la presència de Courtney/Stargirl, membre de la JSA, que adopta el paper del mag Merlí. La relació amb l'any 3000 del còmic mencionat ve donada únicament per l'ús, per part de la Legion of Doom —els enemics de l'equip de Legends d'aquesta temporada—, d'un artefacte d'aquesta època que serveix per controlar mentalment el rei Artús i els seus cavallers.

«FELLOWSHIP OF THE SPEAR» (SO2/E15)

Les peripècies de l'equip de Legends en la seva cerca de la Llança del Destí, el leitmotiv d'aquesta temporada, els porten fins a la batalla del Somme de la Primera Guerra Mundial (1916) en la qual va participar J. R. R. Tolkien. Ara que l'equip ha aconseguit totes les peces de la Llança vol la sang de Crist per destruir-la. Atès que no es poden

arriscar a anar al moment de la crucifixió —les conseqüències podrien ser irreparables—, viatgen fins a aquesta època per obtenir les restes de la sang de Crist amb les que va ser enterrat un cavaller anomenat Gawain. La trama condueix fins a Tolkien perquè, en aquest món de ficció, l'escriptor va escriure l'assaig *The Burden of the Purest Heart: Sir Gawain's Secret Treasure* que explica aquesta teoria. Els guionistes prenen com a referent real el fet que Tolkien, amb E. V. Gordon, va ser l'editor modern de l'obra medieval *Sir Gawain and the Green Knight* l'any 1925 i que en va fer posteriorment una adaptació a l'anglès modern.

S'ha assenyalat que «the episode is full of clever Easter eggs and deep-cut references that both novices and Tolkienites can appreciate» (Elderkin 2018). Efectivament, començant pel títol, l'episodi conté moltes referències a l'obra magna de Tolkien. Repassem les més importants: el títol fa referència a *The Fellowship of the Ring*, la primera part de *The Lord of the Rings*, fusionat, en aquesta ocasió, amb la Llança que tanta importància té en aquesta temporada. La mateixa missió de l'equip, aconseguir la sang de Crist per destruir la Llança, és similar a la de la Germanat de l'Anell, que ha d'anar fins a Mórdor per destruir l'Anell Únic. En aquest sentit, el mateix equip és anomenat «germandat» en aquest episodi. La Llança adopta, com a objecte, el mateix paper que té l'Anell en l'obra de Tolkien. Així, com l'Anell Únic, la Llança té un missatge ocult que només apareix quan s'exposa al foc. En aquest cas: «Natum De Sanguine Perditas A Sanguine». De la mateixa manera, la Llança només pot ser destruïda amb la sang que la va originar, així com l'anell només pot ser destruït al lloc on es va crear (el Mont del Fat, a Mórdor).

Altres referències provenen de l'adaptació cinematogràfica de Peter Jackson de principis dels 2000. Així, quan Rip Hunter demana un alto el foc (a la batalla de Somme), ho fa amb un discurs inspirat clarament en el que pronuncia Àragorn a la tercera de les pel·lícules (*The Return of the King*, 2003) quan arenga les tropes a lluitar contra les de Sàuron. Mentre discuteixen el pla a seguir, el personatge de Martin Stein diu: «One cannot simply walk into the middle of a war zone» parafrasejant, així, el personatge de Bóromir a *The Fellowship of the Ring* (2001) quan diu «One does not simply walk into Mordor» precisament quan es discuteixen els plans sobre què cal fer amb l'Anell Únic.

Crec que amb *Legends of Tomorrow* ens trobem amb un cas similar al que passa amb algunes sèries de còmic que no són les «principals» i en les quals els autors poden tenir més llibertat creativa. Sigui pel fet que són personatges secundaris (no tenen tant de pes, a priori, com Flash, Arrow o Supergirl) o perquè es vol fer una sèrie amb un to més desenfadat (i no tan greu i fosc com *Arrow*, i més divertit que *Flash*), la veritat és que és una autèntica capsa de sorpreses —agradables, en aquest cas.

ELS CROSSOVERS

La relació entre les sèries que formen l'anomenat *Arrowverse* no només es veu en l'aparició dels personatges en sèries diferents de les seves en moments puntuals, sinó que té el seu punt àlgid en els *crossovers*. Seguint el sistema utilitzat als còmics en els grans esdeveniments, que afecten més d'una capçalera, en aquest cas es tracta d'episodis múltiples que desenvolupen la trama en més d'una sèrie. És a dir, per a veure la trama completa, cal seguir l'episodi setmanal de més d'una sèrie. Amb els exemples s'entendrà millor:¹⁴

1. Primer *crossover* entre *Flash* i *Arrow*:

Sèrie	Temp/Ep	Títol	Notes
<i>The Flash</i>	S01/E08 (12.2014)	Flash vs. Arrow	Oliver i Barry fan equip per ajudar-se mútuament a capturar els seus enemics. Afectat pels poders d'un metahumà, Barry s'enfurisma i s'enfronta a Oliver.
<i>Arrow</i>	S03/E08	The Brave and the Bold	Arrow i Flash fan equip per combatre el Captain Boomerang (un dels enemics clàssics de Flash). En aquesta ocasió és Oliver qui el venç. Els dos amics s'enfronten amistosament.

2. Segon *crossover* entre *Flash* i *Arrow*:

Sèrie	Temp/Ep	Títol	Notes
<i>The Flash</i>	S02/E08 (12.2015)	Legends of Today	Arribada de Vandal Savage a Central City. Participació de Hawkman i Hawkgirl.
<i>Arrow</i>	S04/E08	Legends of Yesterday	L'assassinat de Hawkman i Hawkgirl fan que Barry corri enrere en el temps per evitar que això es produeixi.

Aquest *crossover* origina la sèrie *Legends of Tomorrow* que s'estrena el gener de 2016, com hem vist.

3. *Crossover* entre *Supergirl* i *Flash*:

Sèrie	Temp/Ep	Títol	Notes
<i>Supergirl</i>	S01/E18 (03.2016)	Worlds Finest	Cursa entre Supergirl i Flash, que prové d'un univers alternatiu.

¹⁴ S'assenyala, en cada cas, la sèrie implicada amb la indicació de temporada (*Season*) i episodi (*Episode*), així com la data d'emissió (mes.any), el títol de l'episodi i algunes anotacions sobre l'argument.

4. *Crossover* entre *Flash*, *Arrow* i *Legends of Tomorrow*:

Sèrie	Temp/Ep	Títol	Notes
<i>Supergirl</i>	S02/E08	Medusa	L'episodi inclou, al final, una escena que anuncia el <i>crossover</i> que començarà a Flash.
<i>The Flash</i>	S03/E09 (11.2016)	Invasion!	Aparició dels Dominators, una raça alienígena. Barry uneix l'equip Arrow, Thea, els Legends i Supergirl de Terra-38.
<i>Arrow</i>	S05/E08	Invasion!	
<i>Legends of Tomorrow</i>	S02/E07	Invasion!	

En aquest *crossover*, que implica les tres sèries de l'*Arrowverse*, es compta també amb la participació de Supergirl, que havia conegut el personatge de Flash anteriorment. El seu món no forma part d'aquest univers sinó que es tracta d'una altra terra alternativa.

5. *Crossover* entre *Supergirl* i *Flash*:

Sèrie	Temp/Ep	Títol	Notes
<i>Supergirl</i>	S02/E16 (03.2017)	Star-Crossed	Al final de l'episodi, Kara té una al·lucinació en la qual es veu com a cantant, que anuncia el <i>crossover</i> .
<i>The Flash</i>	S03/E17	Duet!	

Music Meister, personatge provinent de la sèrie animada *Batman: The Brave and the Bold*,¹⁵ hipnotitza Kara i Barry i els transporta en un somni compartit on són cantants en un musical dels anys 40, que conté tots els ingredients del gènere i en el qual participen els personatges principals de les dues sèries interpretant nous rols. El que pretén Music Meister és ensenyar-los una lliçó sobre l'amor als dos: Barry amb Iris i Kara amb Mon-El. Cal tenir en compte, en aquest *crossover*, el passat musical dels protagonistes i el fet que tots dos són cantants: l'actor Grant Gustin (Barry/Flash) apareixia a la sèrie musical *Glee*, en la qual també havia aparegut l'actriu Melissa Benoist (Kara/Supergirl).

¹⁵ On, per cert, qui li posa veu és Neil Patrick Harris, l'actor que interpreta Barney Stinson a la sèrie *How I Meet Your Mother*.

6. *Crossover* que involucra, per primer cop, les quatre sèries.¹⁶

A finals de novembre de 2017 es viurà un nou *crossover*. Títulat «Crisis on Earth-X» tindrà quatre parts:

Sèrie	Temp/Ep	Títol	Notes
<i>Supergirl</i>	S03/E08 (11.2017)	Crisis on Earth-X, Part 1	
<i>Arrow</i>	S06/E08	Crisis on Earth-X, Part 2	
<i>The Flash</i>	S04/E08	Crisis on Earth-X, Part 3	
<i>Legends of Tomorrow</i>	S03/E08	Crisis on Earth-X, Part 4	

L'UNIVERS VERTIGO: *LUCIFER*

Estrenada a Fox al mes de gener de 2016, adapta per a la petita pantalla el personatge creat per Neil Gaiman, Sam Kieth i Mike Dringenberg de la sèrie de còmics *The Sandman*, que més tard es va convertir en protagonista de la seva pròpia sèrie, com a *spin-off*, titulada *Lucifer* escrita per Mike Carey. Totes dues sèries pertanyen al segell Vertigo.

Al febrer de 2017, Fox va renovar la sèrie per a una tercera temporada inicialment de vint-i-dos episodis, que es va estrenar el passat octubre. No obstant això, poc després de la renovació de la sèrie es va fer públic que els quatre últims episodis de la segona temporada serien eliminats i que passarien a formar part de la tercera temporada, que tindrà vint-i-sis episodis. No puc entrar a analitzar la sèrie perquè només n'he vist els primers capítols.

L'UNIVERS VERTIGO: *PREACHER*

Està desenvolupada per Sam Catlin, Evan Goldberg i Seth Rogen i protagonitzada per l'actor Dominic Cooper. És una adaptació de la sèrie de còmics *Preacher* creada per Garth Ennis i Steve Dillon, publicada al segell Vertigo entre els anys 1995 i 2000. La sèrie es va estrenar el maig de 2016.

Després d'una primera temporada amb molts alts i baixos en el que era una mena de preqüela del còmic, la segona temporada, que adapta arcs argumentals del còmic

¹⁶ Al *crossover* assenyalat a l'apartat 4 hi participa Supergirl com a convidada, però l'episodi de la seva sèrie no és, estrictament, una part del *crossover* sinó que només l'anuncia. Per això aquest és el primer *crossover*, estrictament parlant, que involucra les quatre sèries, ja que en cadascuna d'elles s'emet una de les quatre parts d'aquest.

en el qual es basa, ha millorat considerablement. Juan Luis Daza (2017), en l'anàlisi que fa de la segona temporada, afirma:

Por un lado es cierto, esta nueva tanda de episodios se alimenta más de las viñetas de Garth Ennis y Steve Dillon a la hora de abordar personajes, tramas y hasta el tono políticamente incorrecto [...] pero todo està predispuerto de manera desordenada y caótica, sin orden ni concierto. En este sentido, lo mejor que puede hacer el espectador que ha leído los cómics es algo semejante a lo que le pasó a los que habían leído a Robert Kirkman antes de ver *The Walking Dead*, aceptar que esto no es una adaptación de las viñetas, sino una reinterpretación de las mismas que solo recurrirá a sus tramas y criaturas de manera tangencial. Una vez asumamos eso podremos dejarnos llevar por un producto que, a marchas forzadas, y con algo de retraso, comienza a tomar entidad como una serie con la que realmente merece la pena perder el tiempo, lejos de llegar a ser un proyecto brillante, pero con los suficientes alicientes como para satisfacer a distintos tipos de espectador y lector de la obra original con la mente abierta. Pero son los personajes y la labor de los actores que les dan vida lo que se ha revelado como el mejor aliciente de esta nueva temporada.

En aquest sentit, un dels punts forts és, sens dubte, la interpretació que l'actor Joseph Gilgun fa del personatge de Cassidy. El fet que sigui AMC qui produeixi la sèrie fa que pugui seguir —i explotar— aspectes del còmic que altres productores o canals no podrien.

DUES SÈRIES RECENTS

La cancel·lació prematura (i injusta): *Constantine*

És una sèrie desenvolupada per Daniel Cerone i David S. Goyer (guionista de còmics i de cinema, amb treballs, en aquest segon àmbit, a la trilogia de *Blade*, la del *Batman* de Nolan o el *Superman* de Snyder) i està basada en el personatge del segell Vertigo John Constantine, que va debutar de la mà d'Alan Moore, Steve Bissette, John Totleben, Jamie Delano i John Ridgway a les pàgines de *The Saga of Swamp Thing* núm. 25 (juny de 1984) i que protagonitza la capçalera *Hellblazer* (1988-2013) i les posteriors del mateix títol o ja amb el seu propi nom.

L'actor Matt Ryan encarna el paper principal, un exorcista britànic i detectiu ocult que persegueix activament entitats sobrenaturals. La sèrie es va emetre des d'octubre de 2014 fins al febrer de 2015, amb un total de tretze episodis. Al maig d'aquell mateix any, la NBC la va cancel·lar a causa de les baixes qualificacions rebudes. Ryan continuaria encarnant el personatge com a convidat a la quarta temporada d'*Arrow*,

concretament al capítol «Haunted». I s'ha anunciat que apareixerà en dos episodis de la tercera temporada de *Legends of Tomorrow* en el que ha de ser una barreja entre *The Exorcist* (1973) i *One Flew Over the Cuckoo's Nest* (1975). No cal dir que friso per veure aquests episodis.

El fracàs estrepitos: *Powerless*

Canviem totalment de registre i passem a la comèdia. *Powerless* és una sèrie desenvolupada per Ben Queen, que es va emetre a la NBC entre els mesos de febrer i abril de 2017. És una *sitcom* situada dins del món de l'Univers DC. Al mes d'abril la NBC va treure els tres últims episodis de la sèrie del seu calendari, sense indicar si serien reprogramats en un data posterior. La sèrie va ser cancel·lada oficialment el maig de 2017.

La sèrie té lloc a l'univers DC (no a l'*Arrowverse*) i segueix les aventures d'Emily Locke —interpretada per Vanessa Hudgens— que treballa a la secció de recerca i desenvolupament a Wayne Security, una filial d'empreses Wayne, que està especialitzada en productes que han de facilitar i protegir la vida diària de les persones en un context de lluita superheroica. Se suposa que les aventures d'aquesta comèdia es desenvolupen de manera paral·lela a esdeveniments del món del còmic.

La idea és encertada, però el desenvolupament no. A la sèrie hi trobem l'actor Alan Tudyk (conegut, entre d'altres, per aparèixer a la mítica *Firefly* interpretant el personatge de Wash o per donar veu al droide K-2SO a *Rogue One*), que interpreta el paper de Van Wayne, cap de Wayne Security i cosí de Bruce Wayne.

Com he dit, la sèrie va ser cancel·lada al mes de maig i va deixar sense emetre els tres darrers episodis. Però la mort el 9 de juny de 2017 d'Adam West, l'actor que interpreta Batman a la sèrie dels anys seixanta, als vuitanta-vuit anys d'edat, fa que la cadena decideixi penjar a YouTube l'episodi 11, titulat «Win, Luther, Draw», en el qual West interpreta el paper de Chairman West.

Cloenda

Fins aquí aquest repàs per la graella actual —amb alguna pinzellada del passat— de les sèries basades en personatges de DC Comics. Com veieu, tot i el resultat desigual —i, òbviament, l'opinió, que dependrà dels gustos personals de cadascú—, la veritat és que els amants dels còmics ens podem sentir ben afortunats de tenir a la nostra disposició tot aquest ventall de possibilitats (i les que vindran). Com diu Josep Oliver (2017) a «Cómo los cómics rescataron la televisión»:

En la época dorada que estamos viviendo de las producciones para televisión, el cómic se ha mostrado fundamental para el desarrollo de esta hegemonía audiovisual. Los cómics han servido de inspiración para numerosas producciones, y el camino no ha hecho más que abrirse. [...]

Parece que por fin Hollywood se ha dado cuenta de que la mejor forma de trasladar la narrativa basada en *cliffhangers* (ganchos) mensuales de los cómics es precisamente en una serialización semanal. El cómic siempre ha tenido un desarrollo prestado del folletín, con tramas que van de sorpresa en sorpresa mientras se van configurando poco a poco los personajes. El formato serial contribuye a este desarrollo. Además, de la misma forma que el cómic ha tenido, tradicionalmente, un contacto intenso con sus lectores (antaño en su sección de cartas de los lectores, etc.), la serialización permite a los productores audiovisuales tener un *feedback* inmediato de cómo está funcionando su obra gracias a las actuales redes sociales, donde todo es ovacionado, vilipendiado y milimétricamente analizado a los segundos de su emisión. [...]

El desembarco no ha hecho más que empezar. Para el año que viene se anuncian, sin demasiados problemas: *Capa y Puñal*, *Los Inhumanos*, *Punisher*, *Krypton*...; y en la recámara permanecen prometedoras producciones como las que se basan en los cómics de *Scalped* de Jason Aaron, *The Boys* de Garth Ennis, *Y: el último hombre* de Brian K. Vaughan y *Happy!* de Grant Morrison. Y todo eso, sin pensar que joyas de la corona como *Sandman* o *Saga* quizá no pueden afrontar una serie por cuestión de presupuesto. Pero tiempo al tiempo.

BELLESA I HORROR: L'ART D'EMILY CARROLL¹

Introducció

La il·lustradora canadenca Emily Carroll (Ontario, Canadà, 1983) ofereix en els seus treballs un mostrari bell i alhora aterrador de personatges femenins i de monstres (visibles i ocults) que atreuen el lector tant per la forma mostrada com pel rerefons que amaguen.² Com ha assenyalat encertadament Silva (2014):

Sure, mama and papa Carroll played some role, but ask what wonder would come from the union of Edgar A. Poe and Edward St. John Gorey and the answer has to be: Emily Carroll.

Guanyadora de diversos premis (com ara l'Eisner, l'Ignatz i el British Fantasy), Carroll es va donar a conèixer l'any 2010 amb els seus webcòmics, especialment amb *His Face All Red* que va aconseguir una gran popularitat a la xarxa. El 2014 va publicar *Through the Woods*, una antologia de cinc històries, amb introducció i conclusió que donen unitat al recull, en les quals, amb el bosc com a element comú, explora amb un grafisme potent i innovador la monstrositat confrontada als personatges femenins aconseguint així impactar i incomodar el lector. Carroll també ha il·lustrat relats escrits per altres autores, com ara la revisió del personatge procedent del folklore eslau feta per Marika McCoola a *Baba Yaga's Assistant* (2015) o l'adaptació gràfica de la novel·la *Speak* (2018) de Laurie Halse Anderson.

Obra d'Emily Carroll

L'obra publicada fins ara d'Emily Carroll es pot dividir en dos grans blocs: els webcòmics (publicats al seu propi web o en d'altres espais) i els còmics en paper.

Webcòmics

- *The Hare's Bride* (2010)
- *Out the Door* (2010)
- *His Face All Red* (2010)

¹ Conferència de la 12a Setmana del Còmic de Tarragona, donada el 22 de novembre de 2019.

² Dec a Eduard Baile el descobriment d'aquesta autora que m'ha permès entrar dins un món meravellós i terrorífic alhora.

- *Dream Comics* (2010)
- *Anu-Anulan & Yir's Daughter* (2011)
- *The Prince & The Sea* (2011)
- *Margot's Room* (2011)
- *The Three Snake Leaves* (2013)
- *Grave of the Lizard Queen* (2013)
- *Out of Skin* (2013)
- *The Hole The Fox Did Make* (2014)
- *When the Darkness Presses* (2014)
- *All Along the Wall* (2014)
- *Wild Creatures* (2015)
- *The Groom* (2015)
- *Some Other Animal's Meat* (2016)
- *Fallout 4* (2017)
- *The Worthington* (2018)

Còmics en paper

- *Through the Woods* (2014)
- *Ann by the Bed* (2014)
- *Baba Yaga's Assistant* (2015)
- *Beneath the Dead Oak Tree* (2018)
- *Speak* (2018)
- *When I Arrived at the Castle* (2019)

A continuació farem un recorregut per una part d'aquesta obra que ens donarà les claus per veure i entendre l'art d'Emily Carroll.

Webcòmics

THE HARE'S BRIDE

La primera història publicada per Emily Carroll al seu web és del 2010 i porta per títol *The Hare's Bride*. Es tracta d'una versió de la rondalla del mateix títol publicada pels germans Grimm als *Kinder- und Hausmärchen*. Concretament, es tracta del conte núm. 66 *Häsichenbraut*.

B. Grantham Aldred (2016) proposa tres categories per als còmics relacionats amb les rondalles i els contes de fades segons el tipus de relació que tenen amb la font en la qual es basen. Així, els còmics poden recontar una rondalla (*retelling*), adaptar-la

(*adaptation*) o imitar-la (*pastiche*). Segons aquest autor, quan es reconta no s'altera el contingut de la història, però «attempt to faithfully retell folktales in the comic medium» (2016: 423), que és exactament el que fa Carroll a *The Hare's Bride*.

La referència a la rondalla grimmiana apareix de manera explícita al títol (*The Hare's Bride*) amb la qual cosa l'autora no amaga la font utilitzada. Aquesta dependència respecte la font original es veu clarament en els diàlegs de la història, ja que reproduïxen els que apareixen a la rondalla recollida pels germans Grimm. Aquest fet no ha de sorprendre ja que ens trobem amb una rondalla el desenvolupament de la qual depèn d'aquests elements textuais. Em refereixo a les fórmules utilitzades per la llebre protagonista: «Come here, maiden. Sit on my tail and come away to my little hut» i les tres variants d'«Open the door! Open the door! The wedding guests are merry/waiting/hungry!». Aquesta coincidència també la trobem en el so que la noia fa per espantar la llebre a l'inici de la història: «Shoo!» (Grimm 2007: 321-323).

ANU-ANULAN & YIR'S DAUGHTER

Explica la història d'amor entre la deessa Anu-Anulan i Yorenn, filla de Yir. El conte pren l'aspecte d'un relat mitològic i hi trobem la transformació de la deessa en corb. Tot i que podem relacionar el nom de la deessa (Anu-Anulan) amb el nom de la deessa celta i del deu del cel de la mitologia sumèria (Anu), en aquest cas no es tracta de cap adaptació.

THE PRINCE & THE SEA

Una de les característiques de l'estil d'Emily Carroll és l'ús que fa del format per a la seva històries. Com he dit a l'inici, l'autora canadenca va debutar publicant la seva obra en forma de webcòmic, un format de gran potencial:

A final form of fairy-tale graphic narrative adaptations, which also have subversive potential, are webcomics. While many print graphic narratives are available online with the rise of E-reading culture, webcomics are produced and accessible solely online. [...]

Both collections [Andrea L. Peterson and Emily Carroll] alter the reading experience, as the act of turning the page is replaced by clicking the mouse to move to the next screen (Whatman 2018: 480).

Un bon exemple d'aquest potencial del format webcòmic i que lliga el contingut amb la forma, el trobem al final de la història *The Prince & The Sea* (2011): la darrera pàgina ens presenta el descens del príncep, ja difunt, al fons de l'aigua, arrossegat per la seva estimada. I aquest descens el lector el fa de manera literal fent baixar la pantalla del seu ordinador (o dispositiu) fins al final, per arribar al fons de l'aigua i de la història.

Aquesta història explica com un príncep coneix una donzella que viu en un llac. S'expliquen com són els seus regnes, però no poden compartir els seus mons perquè són incompatibles per naturalesa: ell necessita aire i ella aigua. El príncep idea un pla per construir un fossat i reunir els dos regnes, però és assassinat pel seu oncle que vol el tron. La donzella troba el cadàver i se l'emporta al seu regne. El conte recorda clarament les històries entre humans i encantades (dones d'aigua) que acostumen a compartir un final tràgic amb la ruptura de la relació entre els dos amants, habitualment per haver trencat una promesa.³

THE THREE SNAKE LEAVES

Es tracta d'una història d'amor en la qual apareix un element màgic: tres fulles que tenen el poder de ressuscitar qui ja ha mort. Dos enamorats es prometen mútuament acompanyar-se a la cripta quan un d'ells mori. Mor ella primer i ell és enterrat viu. Apareix una serp, ell la fereix i una altra serp li cura les ferides amb tres fulles. Quan aquestes cauen sobre el rostre d'ella, torna a la vida. Els dos enamorats demanen auxili i el conte ens ofereix dues opcions: la sortida d'ella o bé la d'ell. Totes dues desemboquen en el mateix desenllaç, tot i que amb matisos, i és el lector qui ha de triar com vol continuar la història.

THROUGH THE WOODS / CRUZANDO EL BOSQUE

L'any 2014 Emily Carroll publica *Through the Woods* (*Cruzando el bosque* en l'edició espanyola publicada l'any següent), amb el qual l'autora va donar el salt de la pantalla al paper i va aconseguir un major impacte i reconeixement. El recull està format per cinc capítols. Vegem-ne els més destacats.

*Our Neighbor's House / La casa del vecino*⁴

El primer conte del recull, després del preàmbul, és «Our Neighbor's House» (La casa del vecino) que explica la història de tres germanes —Mary, Beth i Hannah— que es queden soles a casa quan el seu pare marxa a caçar. Ell els diu que si no ha tornat en tres dies, se'n vagin a casa del veí. La germana gran primer (Mary) i la petita després (Hannah) desapareixen després d'haver vist un home amb barret i un somriure ensejant les dents. Beth, la germana mitjana, es queda sola i decideix marxar.

Cada germana té una capa d'abric d'un color diferent i aquest és precisament l'element del conte a destacar: Mary, verd pèsol; Hannah, marró, i Beth, vermell. Les

3 El folklorista Klintberg (2010), per exemple, dedica una secció del seu catàleg de llegendes sueques (concretament F51-60) a *Erotic relations between water spirit and man*.

4 Assenyalat en primer lloc el títol original i després la traducció de l'edició espanyola.

capes desapareixen quan ho fan les seves propietàries (desaparició que no veiem com a lectors). En el darrer cas sí que som testimonis de com Beth es posa la capa vermella i surt de casa. El color de la capa i aquesta acció ens remetent de manera evident al personatge de la Caputxeta Vermella o *Little Red Riding Hood*. La representació gràfica que en fa Carroll no ofereix dubtes, en aquest sentit.

Aquesta referència a la Caputxeta no es tractaria d'una nova manera d'explicar la rondalla, sinó que correspondria a la segona categoria proposada per Aldred, l'adaptació, segons la qual:

Adaptations take folktales or fairy beliefs as inspiration but adapt the setting or the characters in some way. These comics often blend genre conventions of folktales and fairy tales with the conventions of other genres either in form or in style. An example of the former comes in Neil Gaiman and Charles Vess's work *Stardust* (1997). [...] Another style of adaptation comes in the expansion of established material (Aldred 2016: 423).⁵

Un pas més, en aquest sentit, és el que ofereix Dokou (2017) en la seva anàlisi del conte de Carroll, ja que proposa la interpretació del misteriós personatge amb barret (i del llop de la conclusió) com una versió d'una figura del folklore nord-americà, com és la del Wendigo.

A Lady's Hands are Cold / La dama de las manos frías

La segona història del recull es titula «A Lady's Hands are Cold» (La dama de las manos frías) i la podem identificar com una adaptació (*adaptation*) de la rondalla *Maiden-Killer (Bluebeard)*. En la versió de Carroll, i a diferència de l'original, el paper d'assassí del marit l'adopta el fantasma de la dona assassinada i no hi trobem la prohibició d'obrir una habitació concreta. Sí que hi trobem, en canvi, altres elements que ens permeten relacionar el conte de Carroll amb el personatge de Bluebeard, com són l'inici de la història (la prometença entre la protagonista i l'home ric propietari de la mansió) i la presència del color blau (que caracteritza tant el marit, com les parets de la casa on es troba el cadàver trossejat de l'anterior dona i aquest mateix cadàver en forma de fantasma). Ens trobem en el terreny de l'al·lusió ja que la referència a la rondalla és implícita, en aquest cas.

Paga la pena, així mateix, destacar dos elements propis del conte de Carroll que accentuen el caràcter volgudament terrorífic del relat. En primer lloc, el fet que el

⁵ En la tercera categoria (*pastiche*), que no s'aplica a cap història de Carroll, personatges de diferents rondalles interactuen entre ells i, fins i tot, amb personatges d'altres gèneres folklòrics. Aldred posa com a exemples d'aquesta categoria la sèrie *The Sandman* (1988-1996) de Neil Gaiman i, sobretot, la sèrie *Fables* (2002-2015) de Bill Willingham, on hi veiem desfilant i interactuar tot un seguit de personatges procedents del folklore de diferents cultures.

cadàver de la dona anterior del marit ric estigui trossejat i sigui la protagonista l'en-carregada de reconstruir-lo, en una mena d'operació semblant a la realitzada pel doctor Frankenstein i la seva coneguda creació, en aquest cas, però, amb un component meravellós i no científic, ja que la unió de les parts del cos es fa amb una cinta vermella i no amb una operació. En segon lloc, el leitmotiv que porta la protagonista a descobrir el cadàver amagat entre les parets de la casa és la cançó que aquest canta. Es tracta d'un element que no es troba en la rondalla de Bluebeard, però que sí apareix en altres rondalles en les quals és precisament la cançó cantada per un personatge assassinat el que permet recuperar-ne el cadàver i descobrir la identitat del culpable. Penso, per exemple, en el cant que trobem a la rondalla «La mare m'ha matat, el pare m'ha menjat i la germaneta m'ha plorat» (títol prou explícit sobre el seu argument), que permet que es faci justícia i que, en aquest cas, la madrastra rebi un càstig per haver assassinat el fillastre i haver-lo donat de menjar al marit. En el conte de Carroll, la cançó té una funció totalment oposada ja que desemboca en la reconstrucció del cadàver i la posterior persecució de la protagonista. Fet que enllaça amb un final que, tal i com remarca Schedeen (2015):

The ending to this story is especially striking. It sets the tone for the rest of the book as it establishes that there are no happy endings for the protagonists. Only fear or loss or death or some combination of the three await. Carroll also shows a tendency to end her tales abruptly. Not to the extent of something like *Optic Nerve*, but in a way that enhances the tension and dread.

His Face All Red / Y la cara toda roja

Tot i que forma part del recull *Through the Woods* (2014), aquest conte ja s'havia publicat anteriorment com a webcòmic (2010). De fet, com ha assenyalat Schedeen, i com hem vist en el cas dels dos primers, tots els contes d'aquest recull s'acosten a la manera de ser dels contes de fades:

All of these horror stories are period pieces. All of them have a distinctly fairy tale-esque approach. All of them deal with the fear of unknown and unseen monsters lurking in the wilderness. So though this may be a collection of individual tales, *Through the Woods* has a very cohesive feel (Schedeen 2015).

Amb la publicació de *Through de Woods*, Carroll dona el salt al paper, com hem dit, però el llibre no es tracta d'un simple recull d'històries ja publicades. En aquest sentit, l'expectació aixecada és màxima:

For most creators, a collection of new shorts would be an indulgence —a minor work between larger novels— as such collections rarely sell well. But Carroll's book was highly anticipated, her online presence having built up a

devoted fan base who saw the merit of her chosen form (Mazur & Danner 2017: 73).

Quant al format utilitzat, Carroll no realitza una simple translació del format electrònic al paper (físic), sinó que l'autora adapta el conte a la manera com serà llegit pel lector:

It should be noted that the reprinted stories don't transition from the computer screen to the printed page entirely unscathed. The panel arrangements have to be modified to fit this format, and in a couple cases the storytelling suffers a bit. The main example comes in «His Face All Red», as we see the protagonist descend a hole in the woods. The sequence has more impact when presented as one continuous image. But to be fair, it's doubtful anyone would notice changes like this without having read the digital versions previously (Schedeen 2015).

En el conte s'explica el fratricidi del protagonista, que mata el seu germà quan tots dos surten a buscar la bèstia que terroritza el poble. L'estranya reaparició del suposat germà aixeca, com és lògic, les sospites del protagonista, que haurà de baixar a les profunditats del bosc —i amb ell, el lector— per descobrir la veritat.

Com explica la mateixa autora, la inspiració d'aquest conte prové de les rondalles, tot i que no es tracta de la versió de cap relat concret, sinó més aviat de l'expressió del seu esperit:

At the same time, I'd written a fairy tale sort of story that dealt with two brothers hunting a beast in the woods, which resulted in one brother murdering the other for his own gain. And that, in turn, had been inspired by folktales where a character's act of betrayal catches up to him in the end (typically in some gruesome way) (Collins 2011).

Sobre el final de la història, Carroll explica que:

In most fairy tales where someone has caused some wrongdoing though, they pay for it by the story's end, which is (arguably, I suppose) what happens in «His Face» (Collins 2011).

Es tracta de la «justícia immanent» que podem trobar en determinats relats folklòrics, com, per exemple, les llegendes contemporànies, en les quals es transmet un missatge moral, que es presenta de manera indirecta assenyalant quin comportament s'ha de seguir. Segons aquesta justícia immanent, els dolents són castigats per les conseqüències dels seus propis actes (Campion-Vincent & Renard 2002: 331-335).

Hi ha una versió en vídeo de la història, que no està feta per l'autora, i que proposa l'animació de les diferents pantalles del webcòmic amb una veu en off que narra la història.⁶

The Nesting Place / El nido

Aquest conte tanca el llibre i és una mostra excel·lent de la presència de monstres femenins en l'obra de Carroll així com de la creació d'un univers propi, en el sentit que podem establir relacions entre històries diferents dins del seu mateix univers. En aquest conte apareix el personatge de Rebecca, la promesa del germà de la protagonista (Bell) que, de jove es va perdre al bosc durant dies. Quan va tornar, el seu comportament havia canviat. Aquest mateix personatge el trobem al webcòmic *All Along the Wall* del 2014. En aquesta ocasió, Rebecca explica una història de por a una nena (Lottie) i li diu que es va perdre al bosc. El final inquietant d'aquest conte, amb la imatge de Rebecca pentinant Lottie, es pot veure com l'anticipació del desenllaç del conte inclòs a *Through the Woods*. En aquest sentit, el webcòmic se situaria abans que el conte en paper. Totes dues històries comparteixen personatge i també el rerefons de la història, amb la presència amenaçadora del monstre femení, més explícit i violent en el conte que en el webcòmic. En qualsevol cas, la lectura conjunta de tots dos relats enriqueix l'univers de Carroll.

In Conclusion / En resumen

El personatge de Caputxeta Vermella apareix de nou a la conclusió —o resum— del recull. Com assenyala Silva (2014): «It's in the introduction and the conclusion when Carroll is at her most wolfish; in the latter her love for fairytales, especially Little Red Riding Hood, is almost too obvious to note». A la conclusió s'hi reproduïx el viatge de la Caputxeta des de casa del seu pare a la de la seva mare (i no de l'àvia, en aquest cas) i l'advertència del perill que suposa la presència de llops al bosc i de la foscor. La Caputxeta arriba bé al seu destí i es fica al llit, contenta d'haver-hi arribat sense topar-se amb el llop. És aleshores quan una ombra, des de la finestra, li recorda que haurà de creuar el bosc més sovint. Per evitar el llop, haurà de tenir sort cada vegada que ho faci, mentre que al llop només li cal tenir-ne un sol cop.

Aquest final enllaça, visualment, amb el preàmbul del recull, quan veiem una nena llegint abans de dormir:

If Carroll lets the reader dangle at the edge of the bed in the introduction, her conclusion shows what happens when borders get crossed and characters

⁶ Aquesta versió (molt recomanable), està realitzada per l'usuari Omahdon i es troba disponible a YouTube: <<https://youtu.be/djgj1Z98swA>>

choose to venture through the woods. Spoiler: nothing happens. Carroll plays with the reader's experience having read *Through the Woods* and manages to pull the wool over the wolf, if only for a moment (Silva 2014).

La presència de la Caputxeta a la conclusió és un exemple de recontar el conegut conte, ja que tot i seguir l'estructura bàsica del relat tradicional, Carroll hi afegeix un tractament final més terrorífic, que aconsegueix deixar el lector amb la incertesa davant del futur del personatge.⁷

WHEN I ARRIVED AT THE CASTLE

És el darrer llibre publicat en paper per Carroll, que ens mostra una història lèsbica de vampirisme. Aquest ús de la figura del vampir des d'aquesta perspectiva ja el trobem en altres versions literàries i, sobretot, cinematogràfiques:

Although Count Dracula represents the archetypal cinema vampire, one of the most interesting and compelling monsters is the female vampire, frequently represented as lesbian. In one sense, her lesbianism arises from the nature of the vampire act itself. Sucking blood from a victim's neck places the vampire and victim in an intimate relationship. Unlike other horror-film monsters, the vampire enfolds the victim in an apparent or real erotic embrace. This is a true for the female vampire as the male. She embraces her female victims, using all the power of her seductive wiles to soothe and placate anxieties before striking. Of necessity, then, the female vampire's seduction exploits images of lesbian desire. In some films this is incidental, in others the female Dracula is clearly a lesbian. The combination of 'lesbian' and 'vampire' is a happy one since both figures are represented in popular culture as sexuality aggressive women (Creed 1993: 59).

En aquest llibre trobem un altre exemple de nexes comuns entre històries diferents de l'autora. En aquesta ocasió, però, no és la presència de cap personatge concret sinó l'ús d'un recurs que l'autora desenvolupa de manera diferent segons el mitjà utilitzat. En un moment donat, la protagonista de la història, una dona-gat, troba una habitació plena de portes i n'ha d'escollir una. Cada porta amaga un relat diferent, en aquest cas, presentat en forma de text redactat —i no gràficament— per part de Carroll. Aquests relats, que la protagonista descobrirà, seran l'element clau per entendre el final de la història i la relació entre les protagonistes.

Carroll utilitza el mateix recurs —la tria d'una porta que obre una nova història— al webcòmic *The Worthington* (2018). En aquesta ocasió és, però, el lector l'encarregat de triar quina de les sis portes vol obrir, cadascuna de les quals està identificada amb

⁷ Un tractament terrorífic que recupera, de fet, l'esperit inicial de la rondalla tradicional.

un número: 8 (un banquet); 65 (una dona sense cap); 504 (primera persona, no et giris); 1002 (mirades al mirall); 21 (una parella que s'ha divertit, cadàver); 223 (una dona que diu que no hi ha res a veure en aquesta habitació). Si en el relat vampíric, publicat en paper, l'obertura de cada porta, per part de la protagonista, ens ofereix la lectura d'un relat, en aquesta ocasió és el lector qui es converteix en el protagonista ja que ha de triar quina porta vol obrir. I la tècnica utilitzada també és diferent: no es tracta d'un relat escrit, com passa en el llibre imprès, sinó, ara sí, d'un desenllaç gràfic que aprofita tant en la forma com en la manera d'accedir-hi (fent clic) les possibilitats de la creació a Internet.

Altres obres de Carroll (realitzades en col·laboració)

BABA YAGA'S ASSISTANT

En aquesta ocasió no es tracta d'una obra original de Carroll sinó d'un treball conjunt: mentre Marika McCoola desenvolupa la història, Carroll s'encarrega de la part gràfica. Ens trobem, seguint Aldred (2016) davant d'una adaptació.

És el mateix tipus de col·laboració o treball conjunt que trobem també a l'adaptació gràfica de la novel·la *Speak* (2018), de Laurie Halse Anderson. Aquest no és un detall menor, ja que en tots dos casos s'hi veu, com és lògic, la mà de Carroll i es plasma el seu estil gràfic, però passat pel sedàs de la història i el guió d'una altra autora. Això no desvirtua el seu paper com a creadora, però sí que evidencia la dependència respecte la part textual de l'obra. Tampoc cal oblidar, en aquest sentit, el públic destinatari de les històries: un públic infantil/juvenil en el primer cas, i un públic adult en el segon, fet que també modula la manera com Carroll il·lustra les històries. Al contrari del que trobem en les històries elaborades íntegrament per ella i adreçades a un públic adult, en aquests dos casos el vessant que potencia la visualització del terror i l'horror queda molt matisat (sobretot en el primer cas, ja que també es podria qualificar, tot i que de manera diferent, de terrorífica la història presentada a *Speak*).

En qualsevol cas, *Baba Yaga's Assistant*, apareguda el 2015, ens presenta explícitament aquest personatge provinent del folklore eslau al títol de l'obra i ens mostra un ventall de les seves característiques definitòries en la història. El que interessa destacar d'aquest treball és com Carroll insereix gràficament al llibre diferents escenes en *flashbacks* que recuperen el passat de la protagonista i que enllacen amb elements rondallístics del folklore rus, de manera que «Rhythmic omniscient narration and ornate panel borders for the flashback scenes spotlight the story's Russian folkloric roots» (Gall 2015: 110). Aquestes rondalles inserides apareixen en els set primers capítols de l'obra i tenen la funció de fer de guia de la protagonista de la història: els records de la seva àvia, una figura clau en la seva vida, per la mort prematura de la mare, i perquè

és ella qui li ofereix el coneixement del món folklòric de Baba Yaga, serviran de pistes per superar les diferents proves que es troba la protagonista.

SPEAK

L'obra, publicada el 2018,⁸ ens presenta el personatge de Melinda, una jove que estudia a l'institut de Merryweather i que no és precisament popular perquè s'explica que va fer tancar una festa trucant la policia. Però què amaga Melinda? La nostra protagonista porta una càrrega horrible al seu interior que li pesa com una llosa, però és incapaç d'explicar-ho a ningú. Tot al seu voltant s'ensorra: la família, les amigues, l'institut... A Melinda només li quedarà una branca a la qual agafar-se: les classes d'art, mitjançant les quals a poc a poc es veurà capaç d'enfrontar-se al que va succeir aquella nit en aquesta malaurada festa.

Emily Carroll adapta l'obra original de Laurie Halse Anderson, una aclamada novel·la que des de 1999, quan va aparèixer, ha estat traduïda a setze idiomes (en castellà està editada sota el títol *Cuando los árboles hablen*) i portada al cinema el 2004. La clau de l'èxit d'Anderson ha estat sens dubte l'apropament a temes molt espinosos (els abusos, l'anorèxia) des d'una veu amb una sensibilitat molt personal. A *Speak*, la narració s'estructura des del jo de la protagonista, la qual cosa li permet a Carroll jugar amb l'arquitectura de la pàgina per evitar una vinyeta freda. La veu de la narradora, sense l'ús de la caixa, sobrevola la història com una veu en off que ens va explicant la història. Al mateix temps, distribueix la narració en breus capítols que s'assemblen als tocs de campana de cada assignatura de l'institut. D'aquesta manera, flueix sense constriccions el dibuix de Carroll en una novel·la gràfica que sobrepassa les tres-centes pàgines.

L'estil de Carroll

Un aspecte important en l'obra de Carroll és la presència de protagonistes femenines en els seus contes. El recull *Trough the Woods* n'és un bon exemple:

Emily Carroll's collection of horror comics, *Trough the Woods*, operates largely on the alienation of the inexplicable experience. More specifically, with one exception, it explores that alienation in women, particularly young women. The struggle for many of these characters is the insidious horror of trauma, and all of the ways that trauma pulls you apart, both from yourself and your community, and leaves you susceptible to further terrors (Horrocks 2014).

⁸ L'edició espanyola, titulada *Cuéntalo*, es publica el mateix any a La Cúpula.

Visualment, l'estil de Carroll és d'una gran potència i hi destaquen, per damunt de tot, la conjunció de tres elements de disseny: la composició de la pàgina (ja sigui impresa o en pantalla), el color i la tipografia utilitzats.

Carroll's web comics have long established her prowess for design. Paper and pages, instead of pixels and clicks, make *Through the Woods* a different beast; however, her instinct for pacing and the structure of the page remains intact. For Carroll, it's composition all the way down. Every page of *Through the Woods* is laid out like trail of breadcrumbs for the reader's eyes to follow. Carroll's colours and cartooning share equal space with her lettering. Her desiccated letters stand in contrast to the vibrancy of sumptuous reds, midnight blues and her always smothering blacks. Carroll treats each graphic element (pencils, inks, colours and letters) as a component of the page. Each bit fits its composition and, oh by the way, serves the story (Silva 2014).

La presentació gràfica dels diàlegs dels personatges està al servei de la narració:

Further credit must be given to Carroll's use of colour and lettering. These stories vary in terms of how wide a colour palette is applied. At times the pages are almost stark black and white, with red or blue tones used to draw the eye. In other cases, the palette is more varied, though still with the ultimate goal of drawing attention to key developments or characters. As for the lettering, Carroll doesn't rely on traditional word balloons. Instead, big, sweeping bursts of dialogue and narration move across the page, often twisting in different directions across the page as if blown by the wind. Not only does this further enhance the storybook quality of the stories, it adds to the sequential flow of the panels (Schedeen 2015).

Mentre que l'ús del color no és pas casual:

One of the aspects of the whole that powers *Through the Woods* is its lettering. Carroll's lettering has a handwritten character of its own, and oftentimes the twisting bending nature of the letters and words drive the composition of the pages as a whole, which allows Carroll to move effortlessly through sometimes complex layered montage pages. [...] Carroll's colour palette also demonstrates command of the medium. Oranges and reds bleed out of bright whites, themselves dusted across dark mysterious black shadows. Her colour choices function both in spooky service to the atmospheric mood and narration, and also in aid of the stories' larger thematic threads (Horrocks 2014).

Quant a la relació amb la literatura popular, que hem vist que és rellevant en bona part de la seva obra, ella mateixa reconeix que: «I think when it comes to outright

influences in my own comics though, I'm a lot more influenced by children's books and fairy tales, not necessarily just other comics» (Collins 2011). Aquestes influències populars afloren en diferents nivells dins la seva obra, com hem vist.

Conclusions: bellesa i horror

L'obra d'Emily Carroll presenta un univers propi l'expressió del qual s'adequa, formalment, al mitjà utilitzat, ja sigui el webcòmic o el paper. En aquells casos en què la mateixa obra apareix en els dos formats, no es tracta d'una simple translació sinó d'una adaptació a les característiques de cada mitjà. De la mateixa manera, és possible establir lligams entre les seves obres, tot i l'aparent independència de cada creació. No es tracta, estrictament parlant, d'un únic univers en el qual conviuen els diferents personatges creats per Carroll, però sí que es poden establir relacions entre històries que comparteixen personatges o els recursos utilitzats.

Tot plegat amanit amb un estil personal que explota, sobretot, el vessant més terrorífic de diferents elements provinents de la literatura popular i que ja és una marca que permet identificar la seva obra. Les escenes impactants i els finals abruptes, que aconsegueixen atrapar i sobtar el lector, posen de manifest aquest univers particular que compta, cada dia més, amb seguidors que esperen, amb delit, de quina manera Carroll els sorprendrà en la seva propera obra.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABRAMS, Simon (2015): «Why *The Flash* Is The Best Superhero Show on TV». *Vulture*, 20.05.2015. Recuperat de <<https://www.vulture.com/2015/05/the-flash-is-the-best-superhero-show-on-tv.html>>
- ALCÁZAR, Javier (coord.) (2014): *Jan. El genio humilde*. Sevilla: Asociación Cultural Tebeosfera, Tebeotextos 1.
- (2014): «Conversando con Jan». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 393-405.
- ALDRED, B. Grantham (2016): «Graphic Novel». Dins Anne E. DUGGAN, & Donald HAASE amb Helen J. CALLOW (eds.): *Folktales and Fairy Tales: Traditions and Texts from around the World*. 2a ed., Santa Barbara: Greenwood, p. 422-424.
- ANDERSON, Laurie Halse & Emily CARROLL (2018): *Cuéntalo*. Barcelona: Ediciones La Cúpula. [Ed. original: *Speak. The graphic novel*. New York: Farrar Straus Giroux, 2018.]
- BARRERO, Manuel (2005): «La novela gráfica. Perversión genérica de una etiqueta editorial». *Literaturas* núm. 10.
- (2014): «La germinación del autor Jan: 1957-1975». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 165-190.
- BECHDEL, Alison (2008): *Fun Home. Un tragicòmic familiar*. Barcelona: La Magrana. [Ed. original: *Fun Home. A Family Tragicomic*. Houghton Mifflin Company, 2006.]
- BRUNET, Àngel-O., Hugo PRADES & Josep Lluís ZARAGOZA (2011): *1811. El setge de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- CAMPION-VINCENT, Véronique & Jean-Bruno RENARD (2002): *De source sûre. Nouvelles rumeurs d'aujourd'hui*. Paris: Éditions Payot.
- CANYISSÀ, Jordi (2014): «Jan en Jauja: el humor Bruguera fuera de Bruguera». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 309-324.
- CARROLL, Emily (2015): *Cruzando el bosque*. Barcelona: Saprستي. [Ed. original: *Through the Woods*. London: Faber & Faber, 2014.]
- (2018): *Beneath the Dead Oak Tree*. United Kingdom: Short Box.
- (2020): *La noche que llegué al castillo*. Barcelona: Saprستي. [Ed. original: *When I Arrived at the Castle*. Xina: Koyama Press, 2019.]

- CHUTE, Hillary L. (2006): «An Interview with Alison Bechdel». *MFS Modern Fiction Studies* vol. 52, núm. 4 (hivern): 1004-1013.
- COLLINS, Sean T. (2011): «Emily Carroll!» [Entrevista]. *The Comics Journal*, Say Hello, 8.07.2011. Recuperat de <<http://www.tcj.com/emily-carroll/>>
- COSTANTINO, Manuela (2008): «Marji: Popular Commix Heroine Breathing Life into the Writing of History». *Canadian Review of American Studies* vol. 38, núm. 3: 429-447.
- CREED, Barbara (1993): *The Monstruos-Feminine. Film, feminism, psychoanalysis*. London & New York: Routledge.
- DAROWSKI, Joseph (2013): «Inspired, Obsessive and Nostalgic: The Facets of Fandom in 'Beware the Gray Ghost'». Dins Liam BURKE (ed.): *Fan Phenomena: Batman*. Glasgow: Intellect Books, p. 112-118.
- DAZA, Juan Luis (2017): «Predicador. Segunda temporada». *Zona Negativa* núm. 2 (octubre de 2017): 159-161. Recuperat de <<https://www.zonanegativa.com/zona-negativa-la-revista-02-octubre-2017/>>
- DINI, Paul & Chip KIDD (2000): *Batman: La serie de animación*. Barcelona: Norma. [Ed. original: *Batman Animated*. HarperEntertainment, 1998.]
- DOKOU, Christina (2017): «Un(th)inkable tales: unimaginable folklore horror in Emily Carroll's *Through the Woods*». *Journal of Graphic Novels and Comics* vol. 8, núm. 6 (Graphic Gothic): 572-587.
- Dolmen Monográfico 7: Bruce Timm* (octubre de 2005). Palma: Dolmen, Monográficos Dolmen.
- EISNER, Will (1998): *El cómic y el arte secuencial*. Barcelona: Norma Editorial. [Ed. original: *Comics and Sequential Art*. Poorhouse Press, 1985.]
- ELDERKIN, Beth (2018): «What *Legends of Tomorrow* Gets Right—and Wrong—About History». *io9 Gizmodo*, 12.02.2018. Recuperat de <<https://io9.gizmodo.com/what-legends-of-tomorrow-gets-right-and-wrong-about-his-1822831828>>
- ESCOBAR, Froilán (2014): «Juan José López, como la cueva de Altamira, está lleno de dibujos por dentro». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 41-45.
- FRAILE, David (2014): «Superlópez, la supermedianía de acero». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 225-306.
- FRANC, Isabel & Susanna MARTÍN (2010): *Alicia en un món real*. Barcelona: Norma Editorial.
- GALL, Elisa (2015): «Baba Yaga's Assistant». *The Horn Book Magazine* (setembre-octubre): 109-110.

- GÁLVEZ, Pepe (2008): «La novela gráfica o la madurez del medio». Dins Nicolás CORTÉS; Pepe GÁLVEZ; Antoni GUIRAL & Ana María MECA: *De los superhéroes al manga: el lenguaje en los cómics*. Barcelona: Centre d'Estudis i Recerques Socials i Metropolitanes, p. 69-110.
- GARCÍA, Pedro (2017): «Un vistazo a las series de la CW». *Un tebeo con otro nombre*, 15.11.2017. Recuperat de <<http://www.untebeoconotronombre.com/2017/un-vistazo-a-las-series-de-la-cw/>>
- GARCÍA, Santiago (2010): *La novela gráfica*. Bilbao: Astiberri.
- GREGORIO, Carlos de (2014): «Pulgarcito: de personaje de cuento a clásico de los tebeos». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 327-347.
- GRIMM, Brothers (2007): *The Complete Fairy Tales*. Translated, introduced and annotated by Jack ZIPES. London: Vintage Books.
- HERNÁNDEZ, Roberto (2014): «Juan José López: un historietista español en La Habana». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 63-85.
- HERNANDO, David (2004): *Batman: El resto es silencio*. Palma: Dolmen, Pretextos Dolmen #4.
- (2005): *Dolmen Monográfico 8: Batman*. Palma: Dolmen, Monográficos Dolmen.
- HOFIUS, Jason & George KHOURY (2010): *Age of TV Heroes*. Raleigh: TwoMorrows Publishing.
- HORROCKS, Sarah (2014): «Beautiful horror: Emily Carroll's *Through the Woods* is a comic masterwork». *Comics Alliance*, 26.08.2014. Recuperat de <<https://comicsalliance.com/emily-carroll-through-the-woods-review/>>
- JARAZO, Rubén (2015): «Gotham». *RIRCA*, 15.03.2015. Recuperat de <<http://www.rirca.es/gotham/>>
- JOHNSON, Ken (2014): *The Man Who Watched Batman. Vol. 1. An In Depth Analysis of Batman, The Animated Series*. Createspace.
- KLINTBERG, Bengt Af (2010): *The Types of the Swedish Folk Legend*. Hèlsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- MAROTO, Carlos D. & Luis F. ALBORECA (1999): *Batman: De Bob Kane a Joel Schumacher*. Madrid: Nuer Ediciones.
- MARTÍN, Antonio (2014): «A modo de introducción: Jan solo hay uno». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 11-37.
- MAZUR, Dan & Alexander DANNER (2017): «The International Graphic Novel». Dins Stephen E. TABACHNICK (ed.): *The Cambridge Companion to the Graphic Novel*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 58-79.

- McCLOUD, Scott (2009): *Entender el cómic. El arte invisible*. Bilbao: Astiberri. [Ed. original: *Understanding Comics: The Invisible Art*. Kitchen Sink Press, 1993.]
- McCOOLA, Marika & Emily CARROLL (2015): *Baba Yaga's Assistant*. Shenzhen: Candlewick Press.
- NAGHIBI, Nima & Andrew O'MALLEY (2005): «Estranging the Familiar: 'East' and 'West' in Satrapi's *Persépolis*». *English Studies in Canada* vol. 31, núm. 2-3 (juny-setembre): 223-247.
- NOLEN-WEATHINGTON, Eric (2008): *Les grands noms de la BD américaine: Bruce Timm*. París: Akileos. [Edició original: *Modern Masters Volume 3: Bruce Timm*. TwoMorrows Publishing, 2004.]
- OLIVER, Josep (2017): «Cómo los cómics rescataron la televisión». *RIRCA*. 21.09.2017. Recuperat de <<http://www.rirca.es/como-los-comics-rescataron-la-television/>>
- PADRÓN, Juan (2014): «Jan: tinta china, mojitos y daiquiries». Dins Javier ALCÁZAR (coord.), p. 49-59.
- Persépolis* (Pressbook). Vértigo Films. Recuperat de <<http://www.vertigofilms.es/pressbooks/persepolis.doc>>
- RODRÍGUEZ TERCEÑO, José; Juan Enrique GONZÁLVez VALLÉS & David CALDEVILLA DOMÍNGUEZ (2017): «La relación del espectador con la violencia en *Daredevil*». *L'Atalante. Revista de estudios cinematográficos* núm. 24 (juliol-desembre): 55-70.
- ROOT, Robert L. (2007): «Interview with Marjane Satrapi». *Fourth Genre: Explorations in Nonfiction* vol. 9, núm. 2 (tardor): 147-157.
- SAMPER, Emili (2011): «Dones, nacions i còmics. A propòsit de *Persépolis*». Dins Montserrat PALAU & Agnès TODA (eds.): *In/dependents: Dones i projectes nacionals*. València: Tres i Quatre, 2012, p. 223-249.
- SATRAPI, Marjane (2009): *Persépolis*. 4a edició. Barcelona: Norma Editorial. [Ed. original: *Persepolis*. L'Association, 2000].
- : «On Writing *Persepolis*». Recuperat de <<https://407bs201011.pbworks.com/f/ON%20WRITING%20PERSEPOLIS.pdf>>
- SATRAPI, Marjane & Vincent PARONNAUD (2007): *Persepolis*. França: 2.4.7 Films, Diaphana Films i Celluloid Dreams.
- SCHEDEEN, Jesse (2015): «Graphic Novel Review: *Through the Woods*». *IGN*, 16.01.2015. Recuperat de <<https://www.ign.com/articles/2015/01/16/graphic-novel-review-through-the-woods>>
- SILVA, Keith (2014): «Review: *Through The Woods* Delivers Timeless Horror». *Comics Bulletin*, 30.10.2014. Recuperat de <<http://comicsbulletin.com/woods/>>

- TENSUAN, Theresa M. (2006): «Comic Visions and Revisions in the Work of Linda Barry and Marjane Satrapi». *MFS Modern Fiction Studies* vol. 52, núm. 4 (hivern): 947-964.
- VILARIÑO, Bárbara G. (2010): «Viñetas contra el cáncer». *Una buena barba* núm. 1 (setembre): 60-62.
- WHATMAN, Emma (2018): «Comics and graphic novels. Fairy-Tale Graphic Narrative». Dins GREENHILL *et al.* (eds.): *The Routledge Companion to Media and Fairy-tale Cultures*. New York & London: Routledge, p. 474-482.
- WHITLOCK, Gillian (2006): «Autographics: The Seeing 'I' of the Comics». *MFS Modern Fiction Studies* vol. 52, núm. 4 (hivern): 965-979.

ÍNDIX

PRÒLEG, per Eduard Baile López	7
INTRODUCCIÓ	13
QUAN LA CIUTAT ES VESTEIX AMB VINYETES: LA SETMANA DEL CÒMIC DE TARRAGONA	15
Els cartells de la Setmana del Còmic de Tarragona	25
PRESENTACIÓ DEL CÒMIC <i>1811. EL SETGE DE TARRAGONA</i>	39
Els autors	39
El context històric	39
Els personatges	43
La història	44
El desenvolupament gràfic	48
Tarragona com a protagonista	51
L'epíleg	55
VINYETES I BLOGS: EL CÒMIC A LA XARXA	57
Preàmbul	57
Introducció: els blogs	58
La creació a la xarxa: còmics i blogs	61
Autors «consagrats»	62
Autors «novells»	65
El salt al paper	72
Les editorials	73
La difusió i crítica a la xarxa: blogs i còmics	79
ComiCat: el blog dels còmics en català	89
LA MIRADA FEMENINA EN LA NOVEL·LA GRÀFICA. EL CAS DE <i>PERSÈPOLIS</i>	97
Introducció: el concepte de novel·la gràfica	97
La mirada femenina en la novel·la gràfica	100
<i>Persèpolis</i> : el còmic	104

<i>Persèpolis</i> : la pel·lícula	109
DE <i>SUPERLÓPEZ</i> A <i>PULGARCITO</i> : UN VIATGE ALS MONS ESCAROLITRÓPICO-GMNÉSICOS DE JAN.	113
Infantesa i sordesa	113
Formació i primeres passes	114
Estada a Cuba (1959-1969)	114
Un nou inici (1969)	116
L'Escola Bruguera (1970-1974)	116
<i>Gaceta Junior</i> i el suplement del <i>Diario de Barcelona</i> (1970-1972).	117
Altres publicacions (1971-1972)	118
Jan en català	119
<i>Superlópez</i> : primera etapa (1973)	119
<i>Superlópez</i> : segona etapa (1974-1975) [etapa Bruguera].	120
Treballs infantils (1975-1978)	120
<i>Nosotros, los catalanes</i> i <i>Las aventuras de Pasolargo</i> (1978)	121
<i>Superlópez</i> : tercera etapa (1979-1980).	121
<i>Superlópez</i> : quarta etapa [en solitari] (1980-1985)	122
<i>Pulgarcito</i> (1981-1982)	124
La revista <i>Jauja</i> i encàrrecs d'altres editorials	125
Una aventura eròtica: <i>Lasziviva</i> (1984)	125
Després de Bruguera: Ediciones B (1987)	126
<i>Superlópez</i> : cinquena etapa (1985-2015) [la revista i els àlbums]	127
La revista <i>Superlópez</i> (1987-1990).	127
<i>Superlópez</i> : la repercussió	129
Els anys noranta	130
El segle XXI	130
<i>Superlópez</i> (2013)	131
Jan, avui	132

BATMAN: LA SÈRIE ANIMADA O COM CAPTAR L'ESSÈNCIA DEL CAVALLER FOSC . . .	133
El context: el <i>Batman</i> de Tim Burton	134
Els orígens: la proposta de Bruce Timm i Eric Radomski	134
L'estrena de <i>Batman Returns</i>	135
L'estrena de <i>Batman: The Animated Series</i>	135
El disseny	136
La «intro» i la música de la sèrie	137
L'equip de doblatge	137
Els guionistes	139
Tria d'episodis	139
<i>On Leather Wings</i> / En alas de piel [BTAS 1]	139
<i>Two-Face</i> / Dos Caras [BTAS 10-11]	139
<i>Heart of Ice</i> / Corazón de hielo [BTAS 14]	140
<i>Beware the Gray Ghost</i> / Cuidado con el Fantasma Gris [BTAS 18]	140
<i>Joker's Favor</i> / Un favor para el Joker [BTAS 22]	141
<i>P.O.V.</i> / Punto de vista [BTAS 7]	141
<i>The Forgotten</i> / El olvidado [BTAS 8]	141
<i>Appointment in Crime Alley</i> / Cita en el callejón del crimen [BTAS 26]	141
<i>Perchance To Dream</i> / Quizás sea un sueño [BTAS 30]	142
<i>Robin's Reckoning</i> / El ajuste de cuentas de Robin [BTAS 32-33]	142
<i>Batman: Mask of the Phantasm</i> (1993)	142
Els videojocs: <i>Batman «The lost episode»</i> (1994)	145
Els còmics: <i>Batman: Mad Love</i> (1994)	145
Els còmics: <i>Batman Black & White</i> (1996)	145
La pel·lícula: <i>Batman & Mr. Freeze: Subzero</i> (1998)	145
L'edició espanyola de la sèrie (DVD)	146
I després de BATS? L'Univers animat de DC	147
<i>Superman: The Animated Series</i> (1996-2000)	148
<i>The New Batman Adventures</i> (1997-1999)	148
<i>Batman Beyond</i> (1999-2001)	149

<i>Justice League</i> (2001-2004)	149
<i>Justice League Unlimited</i> (2004-2006)	150
Cloenda	150
Annex: Llista d'episodis per temporada	150
DE LA VINYETA A LA PANTALLA: DC A LA TELEVISIÓ	155
Introducció	155
L' <i>Arrowverse</i> versus el model Netflix	156
Estat de la qüestió	156
Les sèries actuals	158
L'origen: <i>Arrow</i>	158
L'encert: <i>The Flash</i>	160
Una de freda i una de calenta: <i>Gotham</i>	162
Una de zombis: <i>iZombie</i>	163
El retorn dels kryptonians: <i>Supergirl</i>	164
La sorpresa: <i>Legends of Tomorrow</i>	165
«The Justice Society of America» (S02/E02)	165
«Raiders of the Lost Art» (S02/E09)	166
«Camelot/3000» (S02/E12)	166
«Fellowship of the Spear» (S02/E15)	166
Els <i>crossovers</i>	168
L'univers Vertigo: <i>Lucifer</i>	170
L'univers Vertigo: <i>Preacher</i>	170
Dues sèries recents	171
La cancel·lació prematura (i injusta): <i>Constantine</i>	171
El fracàs estrepitós: <i>Powerless</i>	172
Cloenda	172
BELLESA I HORROR: L'ART D'EMILY CARROLL	175
Introducció	175
Obra d'Emily Carroll	175
Webcòmics	176
<i>The Hare's Bride</i>	176
<i>Anu-Anulan & Yir's Daughter</i>	177

<i>The Prince & The Sea</i>	177
<i>The Three Snake Leaves</i>	178
<i>Through the Woods</i> / Cruzando el bosque	178
<i>Our Neighbor's House</i> / La casa del vecino	178
<i>A Lady's Hands are Cold</i> / La dama de las manos frías	179
<i>His Face All Red</i> / Y la cara toda roja	180
<i>The Nesting Place</i> / El nido	182
<i>In Conclusion</i> / En resumen	182
<i>When I Arrived at the Castle</i>	183
Altres obres de Carroll (realitzades en col·laboració)	184
<i>Baba Yaga's Assistant</i>	184
<i>Speak</i>	185
L'estil de Carroll	185
Conclusions: bellesa i horror	187
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	189

Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver

[publicacions]
URV